

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

ÇOCUK EĞİTİMİNDE ÂDÂB-I MUÂŞERET ÖĞRETİMİ
(ENES B. MÂLİK'İN RİVÂYETLERİ ÖZELİNDE)

Yüksek Lisans Tezi

Adem KIZILTUNÇDEN

İstanbul

Temmuz-2019

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

ÇOCUK EĞİTİMİNDE ÂDÂB-I MUÂŞERET ÖĞRETİMİ
(ENES B. MÂLİK'İN RİVÂYETLERİ ÖZELİNDE)

Yüksek Lisans Tezi

Adem KIZILTUNÇDEN

Tez Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Fahreddin YILDIZ

İstanbul

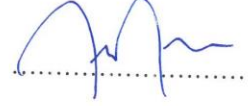
Temmuz-2019

TEZ ONAY

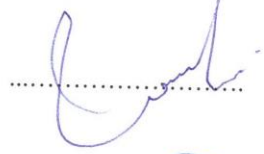
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Fahreddin YILDIZ

Üye Prof. Dr. Ali AKYÜZ

Üye Doç. Dr. Abdulmutalip ARPA

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Ömer ÇAHA
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Çocuk Terbiyesinde Âdâb-ı Muâşeret Öğretimi (Enes B. Mâlik'in Rivâyetleri Özelinde)” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlâk ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

İmza
Adem KIZILTUNÇDEN

ÖNSÖZ

Bu çalışma, genel anlamda Hz. Peygamber ile uzun yıllar ona hizmet eden Enes b. Mâlik arasındaki bağı çocuk eğitiminin temel dinamikleri üzerinden ele almakta, özel anlamda ise “Bir çocuğa âdâb-ı muâşeret nasıl öğretilmelidir?” sorusuna Enes b. Mâlik’in penceresinden cevaplar aramaktadır.

Eğitim konusunda Hz. Peygamber’den rivayet edilen birçok hadis vardır. Bunlar incelediğinde Hz. Peygamber’in; çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi farklı evrelerdeki farklı şahıslarla muhatap olduğu görülmektedir. Bu çalışma çocuk eğitimini esas almakta olup anahtar kavramlar olarak belirlenen “çocukluk dönemi” ve “âdâb-ı muâşeret öğretimi” ile sınırlıdır. Bahsi geçen iki kavramın, eğitimin muhatabı olan bireyin kendi dünyası ve anlatımı üzerinden tahlili amaçlandığı için ideal bir örnek olmak üzere Enes b. Mâlik tercih edilmiştir. Bu anlamda tek bir isim üzerinden yapılacak bir tahlilin gerek çocuklarla iletişimin temel dinamikleri gerekse âdâb-ı muâşeret öğretiminin niteliği bağlamında bir bütünlük oluşturacağı düşünülmüştür. Çocukluk ve erken gençlik dönemlerini Hz. Peygamber’e hizmet ederek geçiren ve sabahın ilk anlarından başlayarak gecenin ilerleyen saatlerine kadar her an Hz. Peygamber’le beraber bulunan Enes b. Mâlik’ten nakledilen rivayetlerin bu bağlamda önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir. Enes b. Mâlik’in Hz. Peygamber’le birlikteliğinin “eğitim çağı” olarak adlandırılan bir dönemde başlamış olup “erken, orta ve ileri ergenlik dönemlerini içermesi bu düşünceyi desteklemektedir.

Giriş kısmında konu, metot, kavram ve kaynaklar üzerinde durulmuş olup Enes b. Mâlik’in Hz. Peygamber’in hizmetine başladığı ve vefatına kadar yanında geçirdiği sürece ve bu safhaların karakteristik özelliklerine değinilmiştir. Hadisler taranırken birinci derece Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde yer alan ve Enes b. Mâlik tarafından nakledilen -tekrarlarıyla birlikte- 2170 rivayet incelenmiştir.

Birinci Bölüm Enes b. Mâlik’in hayatı, ailesi ve birinci derecedeki akrabalarını konu edinmektedir. Aynı bölümde; hayatının sonraki yılları, öğrencileri ve devrin yöneticileri ile münasebetleri hakkında kısa bilgilere yer verilmiştir. Bunların ardından Hz. Peygamber ile Enes b. Mâlik arasındaki bağı mahiyeti ele alınmıştır. Bu kısımda, annesi veya üvey babası tarafından kendisine hizmet etmek üzere Hz.

Peygamber'in yanına verilen Enes'in, onunla münasebetlerinde ve onun Enes'e karşı davranış ve tutumlarında hizmetli ve efendi ilişkisinden öte baba-oğul birlikteliğine benzer bir yakınlık müşahede edilmiştir.

İkinci Bölümde Hz. Peygamber'in terbiye metodu üzerine durulmuştur. Bu bölüm iki ana başlığa ayrılmış olup birinci başlık altında Hz. Peygamber'in ibadetleri bağlamındaki âdâbı, ikinci başlık altında ise insanlarla münasebetlerindeki âdâb üzerine durulmuştur.

İkinci Bölümün ikinci kısmında Hz. Peygamber'in yüce ahlâkını oluşturan davranışlar üzerine durulmuştur. Bu davranış biçimleri de daha sonra iki kısma ayrılmış olup birinci kısımda, Hz. Peygamber'in cana yakınlığı, hoşgörüsü, doğallığı, içtenlik ve tevazuu üzerinde durulmuştur. İkinci kısımda ise onun beşerî münasebetleri üzerinde durulmuştur.

Bu vesileyle çalışmamı nihayete erdirmeyi nasip eden Rabbime hamededim. Çalışmalara uygun ortam sağlayan, kaynak temini hususunda oldukça istifade ettiğim İSAM (TDV İslam Araştırmaları Merkezi) Kütüphanesine teşekkür ederim. Bu çalışmanın şekillenmesinde, düşünce safhasından hazırlanmasına kadarki her süreçte yanımda olan, tecrübeleriyle bana önderlik eden, her satıra göz nuru döken, hatalarımı sabırla tashih eden değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Fahreddin Yıldız'a yürekten teşekkür ederim.

Akademik tavsiyelerini esirgemedi benimle paylaşan, ufuk açıcı istişarelerini gördüğüm saygıdeğer hocam Doç. Dr. Abdulmutalip Arpa'ya ve değerli fikirleriyle tezin son halini almasında önemli katkılarda bulunan Prof. Dr. Ali Akyüz'e teşekkürü borç bilirim. Ayrıca bu çalışma şekillenirken yaptığı okumalarla bana katkı sağlayan Abdullah Dilek'e teşekkür ederim.

Son olarak çalışmam esnasında kendilerine hak ettikleri vakti ayıramamama rağmen desteklerini esirgemeyen fedâkâr eşime, çocuklarıma ve aileme şükranlarımı sunarım.

9 Ekim 2019

İstanbul

ÖZET
ÇOCUK EĞİTİMİNDE ÂDÂB-I MUÂŞERET ÖĞRETİMİ
(ENES b. MÂLİK'İN RİVÂYETLERİ ÖZELİNDE)

Adem KIZILTUNÇDEN

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Fahreddin YILDIZ

Ekim 2019, 96 + IX Sayfa

Bu tez, Hz. Peygamber ile Enes b. Mâlik arasındaki ilişkiyi çocuk eğitimi bakımından ele almaktadır. Araştırma boyunca dokümantasyon ve belgesel yöntem metoduna yer verilmiştir. Hadislerin tespitinde Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Enes b. Mâlik başlığı altında bulunan 2170 hadis taranmıştır. Araştırmada pedagojik terminoloji de dikkate alınarak Hz. Peygamber'in çocuklara âdâb-ı muâşeret öğretiminde takip ettiği yöntem incelenmiştir

Tezde Hz. Peygamber'in terbiye metodu; çocuk ve ergenlere yaklaşımının yanısıra başta Sahâbe-i Kirâm olmak üzere yetişkin bireylerle münasebetleri çerçevesinde çok boyutlu olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Âdâb-ı muâşeret içeren örnek olaylar, Hz. Peygamber'le birlikteliği çocukluk ve ergenlik dönemlerine tekabül eden Enes b. Mâlik'in gözünden ve kendisindeki yansımaları çerçevesinde ele alınmıştır. Zira Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber ile birlikteliği "eğitim çağı" denen bir dönemle başlayıp, "erken, orta ve ileri ergenlik dönemlerini de içine alacak biçimde on yıl sürmüştür. Enes b. Mâlik'in okuma yazma bilmesi ve gözlemlerini güçlü bir şekilde aktarabilme kabiliyeti Hz. Peygamber'le geçirdiği her bir anı "çocuk eğitimi" açısından değerli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enes b. Mâlik, çocuk terbiyesi, âdâb-ı muâşeret, hadis, rivâyet

ABSTRACT
TEACHING THE ETIQUETTE IN CHILDHOOD EDUCATION
(IN THE CASE OF ANAS b. MĀLIK NARRATIONS)

Adem KIZILTUNÇDEN

Master, Basic Islamic Sciences

Thesis Supervisor: Assist. Prof. Dr. Fahreddin YILDIZ

October-2019, 96 + IX Pages

In this thesis, the relationship between Prophet Muhammad and Anas b. Mālik is discussed in the context of child education. The documentary method was used throughout the research. While identifying the hadiths, 2170 narrations under the title “Anas b. Mālik” were examined in *Musnad* of Aḥmad ibn Ḥanbal.

In this study, by considering the pedagogical terminology, the method that Prophet Muhammad followed in teaching etiquette to children was examined. In this thesis, the method of education of Prophet Muhammad is tried to be considered within the framework of his approach to children and adolescents. An examination in this context made it necessary for a multidimensional understanding of his relations with adult individuals, particularly his companions. Some of the events that could give an idea about etiquette were analyzed from the eyes of Anas b. Mālik who spent his childhood and adolescence with Prophet Muhammad. Anas b. Mālik lasted ten years with Prophet Muhammad and this synergy starts with a period defined by pedagogues as “education age” and includes “early, middle and advanced” adolescence periods. It should be noted that Anas’ literacy and his ability to communicate his observations strongly make every moment he spent with the Prophet Muhammad valuable in the context of child education.

Keywords: Anas b. Mālik, children’s education, etiquette, hadith, narration

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix

GİRİŞ	1
1.1. Konu ve Metot	1
1.2. Kavramlar.....	4
1.2.1. Terbiye	4
1.2.2. Âdâb-ı Muâşeret.....	7
1.3. Kaynaklar	8
1.3.1. Hadis Kaynakları	8
1.3.2. Terbiye, Ahlâk ve Pedagojik Kaynaklar	11

BİRİNCİ BÖLÜM..... 14

ENES B. MALİK İLE HZ. PEYGAMBER ARASINDAKİ BAĞ 14

1. Enes b. Mâlik'in Hayatı.....	14
1.1. İsmi, Künyesi ve Lakabı	14
1.1.1. Ailesi	14
1.1.2. Hz. Peygamber ile Tanışması.....	18
1.1.3. Hz. Peygamber'in Duası	20
1.1.4. Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Enes b. Mâlik	20
1.1.5. Emevîler Döneminde Enes b. Mâlik	21
1.1.6. Öğrencileri	21
1.2. Hz. Peygamber'le Enes b. Mâlik Arasındaki Bağ.....	26
1.2.1. Hz. Peygamber'i Sevmesi.....	26
1.2.2. Hz. Peygamber'i Özlemesi	30
1.2.3. Hz. Peygamber'in Enes b. Mâlik'e Seslenme Biçimi.....	33

1.2.4. Hz. Peygamber'le Arasındaki Benzerlik	34
1.2.5. Eğitim Metotları ile Hz. Peygamber'e Benzerlik	37
1.2.6. Hz. Peygamber'e Sırdaşlığı	38
1.2.7. Hz. Peygamber'e Talebeliği	40
1.2.1. Hz. Peygamber'in Duygularına Şahitliği	45
İKİNCİ BÖLÜM	46
HZ. PEYGAMBER'İN ÂDÂB-I MUÂŞERET ÖĞRETİMİ	46
2. İBADETE DAİR HUSUSLARDA ÂDÂB-I MUÂŞERET	46
2.1. Namaza Dair Âdâb	46
2.1.1. Namazda Bakışların Yönelmesi Gereken Yer	46
2.1.2. Namazın Rükünlerinde İmamı Geçmeme Hassasiyeti	47
2.1.3. Cemaatle Namazda Saf Adabı	48
2.1.4. Dua Adabı	53
2.1.5. Tuvalete Giriş ve Çıkışta Dua	58
2.2. Beşeri Münasebetlere Dair Âdâb-ı Muaşeret	59
2.2.1. Şahsa Özgü Davranışlardaki Âdâb-ı Muaşeret	59
2.2.2. İkili İlişkilerde Âdâb-ı Muaşeret	74
2.2.3. Yeme İçme Adabı	80
SONUÇ	89
KAYNAKÇA	91

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.m.	:	Adı geçen makale
a.mlf	:	Aynı müellif
AÜİFD	:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜSBE	:	Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
b.	:	ibn
bk.	:	bakınız
bs.	:	Baskı
der.	:	Derleyen
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
dp.	:	dipnot
ed.	:	editör
h.	:	hicrî
haz.	:	hazırlayan
İFAV	:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAM	:	TDV İslâm Araştırmaları Merkezi
İÜ	:	İstanbul Üniversitesi
krş.	:	karşılaştırınız
MÜ	:	Marmara Üniversitesi
MÜİFD	:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
MÜSBE	:	Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
m.ö.	:	milattan önce
nr.	:	numara
ö.	:	vefat yılı
s.	:	sayfa
(s.a.v.)	:	sallallâhu aleyhi ve sellem
sy.	:	sayı
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	:	tahkik eden
trc.	:	tercüme eden / çeviren
ts.	:	tarihsiz
vb.	:	ve benzeri
vd.	:	ve devamı
v.dgr	:	ve diğerleri
[yy., yy.]	:	yayın yeri ve yılı yok

GİRİŞ

1.1. Konu ve Metot

Bu tez, Hz. Peygamber ile Enes b. Mâlik arasındaki ilişkiyi genelde çocuk eğitimi, özelde çocuklara âdâb-ı muâşeret öğretimi çerçevesinde ele almayı amaçlamaktadır. Pedagojik terminoloji de dikkate alınarak hazırlanan çalışmada Hz. Peygamber'in âdâb-ı muâşeret öğretiminde takip ettiği yöntem incelenmiştir. Bu tezin Enes b. Mâlik ekseninde hazırlanması, Hz. Peygamber'e hizmet ettiği dönemlerin çocukluk ve ergenlik süreçlerine denk gelmesi, on yıla yakın özel hizmetinde bulunduğu Hz. Peygamber'in insanlarla, özellikle de çocuklarla iletişimini yakından gözleme imkânına sahip olması ve uzun bir hayat sürmesi nedeniyle hadis musannefâtı içinde günümüze kadar ulaşan zengin bir rivâyet birikimine sahip oluşundan ileri gelmektedir.

Sosyal bilimciler ergenlik dönemini genellikle şu safhalar üzerinden ele alırlar:

- a) Erken ergenlik (10-13 yaşları arası)
- b) Orta ergenlik (14-17 yaşları arası)
- c) İleri ergenlik (18-22 yaşları arası)¹

Bu dönemler tahmin edilebileceği üzere modern eğitim kurumlarındaki ortaokul, lise ve üniversite şeklindeki “gruplama yaşları”na karşılık gelmektedir.² Bu yaşlar hayatın akışı içerisinde önemli dönemlere tekabül etmektedir. Çünkü bu dönemlerdeki çocuk, bir bakıma kalbi beyaz bir kâğıt gibi boş ve temiz, saf, kıymetli bir cevher mesabesinde. Çocuk, her işleme açık olduğu gibi yönlendirildiği her şeyi almaya da müsaittir. Hayra alıştırılır ve hayır öğretilirse; hayır üzere büyür, dünya ve ahirette mesut olur.”³ Bu kıymetli yaşlarının neredeyse

---

¹ “İleri ergenlik” dönemi “gençlik” veya “beliren yetişkinlik” olarak da ifade edilir. Bk. Laurence Steinberg, *Adolescence, -Ergenlik-*, trc. Figen Çok, (Ankara: İmge Kitabevi, 2007.)

² a.g.e., 23.

³ İbrahim Canan, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1980), 48.

tamamını Hz. Peygamber'in yanı başında ve onun gözetimi altında geçiren Enes b. Mâlik'in (ö. 93/711-12) almış olduğu eğitim ve izlenimlerin günümüz gençliği için büyük önem arz etmektedir.

Eğitimin bütünsel bir yönünün olduğu yadsınamaz. XIX. Asrın başlarında eğitim üzerine ciddi çalışmalar yapan Marc-Antoine Jullien (ö. 1848), Avrupa ülkelerini gezdikten sonra oralaradaki ahlâkî durumu gözden geçirmiş ve şu tespiti yapmıştır:

- a) Tek tek ailelerde ya da okullarda verilen eğitim, tümünden yetersiz ve eksiktir.
- b) Eğitim, birbirini izlemesi gereken basamaklar arasındaki iç bağlantılardan ve tutarlılıktan yoksundur.⁴

Marc-Antoine Jullien'in paylaştığı ve günümüzde halen devam eden sorunların aşılabilmesi adına Enes b. Mâlik ile Hz. Peygamber arasındaki bağın ve doğal olarak gelişen hoca-talebe ilişkisinin önemli bir model olduğu düşünülmektedir. Zira ikisi arasında birbirini takip eden, iç bağlantıları sahip tutarlı bir eğitim süreci bulunmaktadır.

Bilindiği üzere terbiye, beşikten mezara bütün hayatı içine alan bir konudur. Bu tez çalışmasında Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'in yanında geçirdiği ve günümüz eğitim kurumlarında "gruplama yaşı evresi" olarak adlandırılan dönem üzerinde durulmuştur. Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'den rivayet ettiği ve bir şekilde çocuk eğitimiyle ilgili olduğu düşünülen örneklere yer verilmiştir. Enes b. Mâlik'in rivayet ettiği hadisler incelenirken gerek duyulduğu durumlarda aynı konuda başka ravilerden gelen hadislere de yer verilmiştir. Bu rivayetler aktarılırken motamot tercüme yerine verilmek istenen mesaj -hadisin anlam bütünlüğünün bozulmamasına dikkat edilerek- aktarılmış, hadisin farklı kaynaklarında bulunan fazlalıklar ve eksiklikler görmezden gelinerek en kapsamlı mana sunulmaya çalışılmıştır. Zira önde gelen hadis âlimleri ahkâm ve akâid dışında kalan konularda bu türden tasarrufları sakıncasız görmüşlerdir. Nitekim Süyûtî (ö. 911/1505), *Tedribü'r-râvî* adlı eserinde Abdullah b. Mübarek (ö. 181/797), Abdurrahman b. Mehdi (ö. 198/813-14) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) gibi önemli

---

⁴ Marc-Antoine Jullien de Paris, *Mukayeseli Eğitim Üzerine Bir Eserin İlk Taslağı*, trc. Kemal Aytaç, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi, 1971), 15.

muhaddislerin: “Helal ve harama taalluk eden konulardaki hadislerin rivayetinde son derece hassas davranırken amellerin faziletleri ve benzeri hususlarda tesâhül üzere hareket ederdik.” dediklerini nakletmektedir.⁵ Konunun İslâm ahlâkı, âdâbı ve terbiyesiyle ilgili olması hasebiyle mezkûr ulemanın geliştirdiği bu yaklaşımın araştırmaya geniş bir hareket alanı ve zenginlik kazandırdığı belirtilmelidir.

Hiz. Peygamber’in hizmetinde bulunduğu yıllarda Enes b. Mâlik’in ondan birçok şey öğrenmesi, uzun hayatı boyunca ondan öğrendiklerini öğretmeye çalışması Enes b. Mâlik’in en önemli yönünü teşkil eder. Ayrıca Resûl-i Ekrem’in eğitim öğretim tarzı başta çocuklar olmak üzere insanlara karşı hoşgörüsü ve daha birçok ahlâk esasını içeren davranış ve uygulamaları onun vasıtasıyla rivayet edilmiştir.⁶

Hiz. Peygamber’in sünnetinde terbiye konusu incelenirken aslında her biri başlı başına araştırma konusu olabilecek onlarca mevzunun var olduğu görülmüştür. Bu araştırmada değinilen konuların âdâb-ı muâşeretle ilgili olanlar başta olmak üzere Hiz. Peygamber ile Enes b. Mâlik arasındaki bağın öne çıktığı örneklerden seçilmesine dikkat edilmiştir.

Hadis, siyer ve tarih kitapları ile şerhler birinci derecede başvuru kaynakları olmuştur. Ayrıca gerek Müslüman araştırmacılar, gerekse Batılı araştırmacıların ortaya koyduğu eğitim bilimi, psikoloji ve eğitim alanlarını ilgilendiren farklı kaynaklara, basılı ve basılı olmayan tezlere ve makalelere de başvurulmuştur.

Hadislerden istifade edilen bir çalışmada şüphesiz en önemli husus hadislerin sıhhat durumlarıdır. Bu hassasiyetten ötürü sahih hadis kaynaklarına başvurmakla birlikte, Enes b. Mâlik’in rivayetlerini birarada veren Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’i temel başvuru kaynağı olmuştur. *Müsned* içerisinde yer alan Müsned-ü Enes b. Mâlik’teki 2170 rivayetin gözden geçirilmesi esas alınmakla birlikte zaman zaman diğeri sahih kaynaklardaki farklı rivayetlere de yer verilmiştir.

---

⁵ Ebü’l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekir b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfî, *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*, thk. Abdülvehhab Abdüllatif, I-II (tek ciltte toplanmış). (Kahire: el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1385/1966), c. 1, 298.

⁶ İbrahim Canan, “Enes b. Mâlik”, *DİA*, c. 11, TDV, (1995), 234-235

Araştırma boyunca dökümantasyon ve belgesel yöntem metoduna yer verilmiş olup konuyla ilgili kavram ve özel isimlerin yazımında Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA) imla kılavuzu esas alınmıştır.

1.2. Kavramlar

“Terbiye” ve “âdâb-ı muâşeret”, araştırma boyunca sıkça kullanılan kavramların başında gelmektedir. Bu sebeple asıl konuya geçilmeden önce bahsi geçen kavramlar üzerinde durulacaktır.

1.2.1. Terbiye

Arapça kökenli “terbiye” kelimesi (ر ب و) kökünden türetilmiştir. Lügatlerde kelimenin köküne birkaç şekilde tesadüf edilmektedir.

يربو-ربا : Artmak, çoğalmak manasına gelir. Rûm Sûresinin 39. ve Bakara Sûresinin 276. âyetleri bu anlamdaki kullanımlara örnektir.⁷

ربو-ربا : (نشأ) ile eş anlamlıdır. Olmak, meydana gelmek, çocuğu yetiştirmek ve büyütüp beslemek anlamlarına gelmektedir.⁸

- a. (رَبُّ - رَبِّ): ıslah etmek, düzeltmek, idare etmek, beslemek, manalarına gelir.⁹

---

⁷ Ayetin meâli şöyledir. “İnsanların kazandıklarında artma olması amacıyla verdiğiniz faiz, Allah katında artmaz.”

⁸ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûs 'l-basît fi tercemeti 'l-Kâmûsi 'l-muhît (Kâmûsu 'l-Muhît Tercümesi)*, haz. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi, (I-VI), (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hamidiye Koleksiyonu, 2014), c. 6, 5759.

⁹ Vankulu Mehmed Efendi, (Mehmet b. Mustafa el-Vani) *Vankulu Lügati* (I-II), haz. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), c. 1, 142.

Ayrıca [er-rabb] kelimesinden türeyen [er-rubûbiyyet] ifadesinde terbiye ve ıslah etmek manası vardır. [er-rabbâniyy] kelimesinde ‘ilimle nefsin terbiye eylemek’ manası vardır. Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu 'l-Muhît Tercümesi*, c. 1, 410-411

- b. “Korumak, ıslah etmek, gözetmek, yükseltmek” anlamındaki (ر ب و) kökünden türeyen “terbiye” kelimesine “çocuğu veya ekini besleyip büyütme, geliştirme” anlamı verilmektedir.¹⁰

(الرَّب): Efendi, sahip, mürebbî, düzene koyan, tedbîr eden, nimet veren demek olup, Allah’ın isimlerinden biridir. *Rab* kelimesi, Kur’an’da Allah’ın isimlerinden biri olarak 965 defa anılmıştır. Kur’an’da 2799 defa tekrarlanan Allah isminden sonra, en çok zikredilen *Rab* isimidir. Rab, varlık âlemleri yaratan, terbiye edip geliştiren, maddî ve manevî kemâle götüren Allah demektir.¹¹

Rab, aslında terbiye anlamında kullanılan mastar bir kelime olduğu halde, mübalağa maksadıyla “mürebbî” yerine kullanılmıştır. İşte bu mübalağa anlamından dolayı “Rab”, sadece “Mürebbî” ifadesinin eşanlamlısı değil, terbiyenin bütün gerekliklerine sahip, kuvvetli ve mükemmel bir mürebbî demek olur. Bu münasebetle “sahip” ve “mâlik” manasına da gelir. “Rab”, Kur’an’da terbiye karşılığında kullanılmaktadır. Mutlak manada kullanılınca eğitenin Allah olduğu ortaya çıkar. Yani ilk ve son eğitici, herşeyi, bütün varlıkları eğiten Allah için kullanılır ki; o zaman da bütün varlıkların yetiştirilmesini üstlenmek manasını taşır.¹²

Terbiye başlı başına bir rehberlik olup kısaca bilenin bilmeyene etkisi olarak tarif edilebilir. Zira Kur’ân bilmediğimizi öğrenmek için bir bilene sormamız gerektiğini emreder.¹³

Öte yandan terbiye kavramı “bir toplumda yetişmiş neslin henüz yeni yetişmeye başlayan nesle fikir ve hislerini vermesi” diye de tarif edilmiştir.¹⁴

Râgıp el-İsfahânî (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği) terbiyeyi “bir şeyi besleyip büyütme, yetiştirme mükemmellik derecesine ulaşıncaya kadar adım adım inşa

---

¹⁰ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu ’l-Muhît Tercümesi*, c. 6, 5759

¹¹ Mehmet Faruk Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, 8. bs (İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, , 2010), 13.

¹² a.g.e., 14.

¹³ el-Enbiyâ 21/7; en-Nahl 16/43.

¹⁴ Ziya Gökalp, *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri*, der. Rıza Kardaş, (Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1973), 321.

etmek, böylece onun da yetişip büyümesi ve mükemmelleşmesi,¹⁵ anlamında tarif etmiştir.

Terbiye kavramının buraya kadar sunulan tanımları bir arada değerlendirildiğinde onun bütün canlıların yetişmesi ve gelişmesi anlamına sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Günümüzdeki kullanımlarına bakıldığında ise terbiye kelimesi, bazen eğitimden farklı olarak “ahlâkî davranış” manasında kullanılır. Olumsuzu ile bu mana daha net ortaya çıkar. Zira “terbiyesiz” kelimesi “eğitimsizlik” anlamından çok “ahlâksızlık” manalarında kullanılır. Bununla birlikte terbiye kelimesi daha çok insan gelişimi dışında diğer varlıkların gelişimini ifade eden ve “aslan terbiyecisi”, “kaplumbağa terbiyecisi”, “etin terbiye edilmesi” vb. kullanımlarda görüldüğü üzere “yetiştirici” anlamında da kullanılır. Esasen “terbiye” daha çok insanla özde, onun bedenî, zihnî ve ahlâkî gelişimi ile olgunlaşmasını sağlamayı ifade eden bir terimdir.

Abdullah b. Abbâs (ö. 32/653) kendisinden nakledilen bir rivayette “rabbânî” kelimesini “öğrenim çağındaki çocukları terbiye eden kişi” olarak açıklamaktadır.¹⁶

Öte yandan ”terbiye” kavramı Hz. Peygamber’in risâlet vazifesi düzeyinde ele alındığında tebliğ ve irşâd manasına gelir. Böylece, terbiyenin içine “talim” de girmiş olur. Buradan hareketle “tebliğ”in eğitim ve öğretimi içine alan bir kavram olduğu söylenebilir. Hz. Peygamber’in “Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.”¹⁷ hadisi bunu teyit etmektedir. Zira terbiye, güzel ahlâk sahibi olmanın ve fazilete ermenin yoludur.¹⁸

---

¹⁵ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât - Kur'ân Kavramları Sözlüğü-*, trc. Yusuf Türker, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2018), 592

¹⁶ Buharî, *İlim*, 10.

¹⁷ *Muvatta'*, Husnü'l-huluk, 1.

¹⁸ Ebu'l Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve 'd-dîn*, (Beyrut, 1398/1978), 227

1.2.2. Âdâb-ı Muâşeret

Âdâb (أ د ب) kökünden türetilmiş çoğul bir isimdir. Tekili olan “edep” kelimesi bir kimsenin nefsini eğitmesi anlamına gelmektedir.¹⁹

Ravzat 'l-Îmân başlıklı manzum ilmihâl sâhibi Halîl-î Mar'aşî, edebînin ehemmiyeti hususunda “Anne-babadan mahrûm kalan kimse yetîm olmaz. Asıl yetim edep mahrûmu olan kimsedir.” anlamına gelen şu beyitleri söylemiştir:

Hiç yetîm olmaz yetîm-i ümm ü eb

Bil yetîm oldur ki düşdi bî-edeb²⁰

Edep kelimesinin kökü ve geçmişte sahip olduğu anlam dünyası üzerine çeşitli görüşler vardır. “Yemekli eğlencelere davet etmek” anlamında “e-de-be”den veya “zarif ve edepli olmak” mastarından isim olan kelimenin lügatlerdeki başlıca anlamları arasında “davet, iyi tutum, incelik ve kibarlık, hayranlık ve takdir” bulunmaktadır.²¹

İyi hâl ve muameleler ile bunları kazandıran bilgi için de kullanılan “edeb” mastarının çoğulu olan “âdâb” ve “barış içinde yaşama, birbiriyle uzlaşma” anlamındaki “muâşeret” kelimesinden oluşturulan “âdâb-ı muâşeret (آداب المعاشرة)” ise fertlerin kamusal yaşantıda sevgi ve dostluk duygularını güçlendirici medenî ve ahlâkî davranışlar ile nezaket ve görgü kurallarını ifade eder.²²

---

¹⁹ Vankulu Mehmed Efendi, (Mehmet b. Mustafa el-Vani) *Vankulu Lügati*, c. 1, 100.

²⁰ Halîl-î Mar'aşî, *Ravzatü 'l-îmân: Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkı Basım*, der. Lütfü Alıcı ve Gülcan Tanıdır Alıcı, (Kahramanmaraş: Ukde Yayınları 2012), 148.

²¹ Mustafa Çağrırcı, “Edep” *DİA*, c. 20, TDV, (1994), 412.

²² Fatma, Tunç Yaşar, “Âdâb-ı Muâşeret” *DİA*, Ek-1, TDV, (2016), 34.

1.3. Kaynaklar

Bu çalışmanın esasını, Hz. Peygamber ve Enes b. Mâlik arasında yaşanmış veya Enes b. Mâlik'in şahitlik ettiği eğitim, âdâb ve terbiye konusundaki hadisler oluşturmaktadır. Konunun içerisinde âdâb, terbiye ve eğitim gibi hususların bulunması çok farklı türden kaynaklara başvurulmasını zorunlu kılmıştır. Başvurulan kaynakları önem sırasına göre şu üç ana başlık altında toplamak mümkündür:

- 1- Hadis Kaynakları
- 2- Pedagojik Kaynaklar
- 3- Diğer Kaynaklar

1.3.1. Hadis Kaynakları

Konunun esasını Hz. Peygamber'den veya sahâbeden nakledilen hadislerin oluşturması hasebiyle rivâyetü'l-hadis ilmine giren Sahîh, Câmi, Sünen ve Müsned benzeri birçok eserden faydalanılmıştır. Bununla birlikte bu ve benzeri çalışmalarda dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri olan hadislerin sıhhat durumlarına özel bir önem verilmiştir. Zira hadis kaynaklarımız içerisinde mütevâtir hadislerin yanısıra mevzu rivayetler de yer alabilmektedir.

Yeri gelmişken belirtmelidir ki; hadis âlimlerinin genel geçer bir ilke olarak kabul ettikleri “belirli şartlar dâhilinde ahkâm ve akâide taalluk etmeyen hususlarda zayıf hadisle amel edilebilmesi” yaklaşımı kaynaklardan istifade hususunda geniş bir alan oluşturmuştur. Bu hususta Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*'sinde Abdullah b. Mübarek, Abdurrahman b. Mehdi ve Ahmed b. Hanbel gibi önde gelen münekkid muhaddislerin: “Helal ve harama taalluk eden konulardaki hadislerin rivayetinde son derece hassas davranırken amellerin faziletleri ve benzeri hususlarda tesâhül üzere hareket ederdik.” dediklerini nakletmektedir²³ Bu ifadeler bahsi geçen hareket alanı genişliğini teyit etmektedir. Ancak şu da belirtmelidir ki hadislerin

---

²³ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfî, *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*, thk. Abdülvehhab Abdüllatif, (1 c'de 2 c.), (Kahire: el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1385/1966), c. 1, 298

seçiminde çoğunlukla cumhur-u ulemâ tarafından sahih kabul edilen kaynaklar tercih edilmiştir.

Rivayetlerin seçiminde Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki (مسند أنس ابن مالك) esas alınmıştır. Zira "Enes b. Mâlik'in Müsnedi" başlığı altında dercedilmiş 2170 hadisi içeren bu bölüm Enes b. Mâlik'in rivayet etmiş olduğu hadislere derli toplu bir şekilde ulaşma imkânı sunmuştur. Bu anlamda Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ine ve Enes b. Mâlik'in durduğu yere kısaca temas etmek faydalı olacaktır.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'i; sahâbîlerin, İslâmiyetteki kıdemleri, aşiretleri ve yaşadıkları şehirler gibi bazı kıstasları dikkate alarak düzenlemiştir. *Müsned*'in ilk kısımları Aşere-i Mübeşşere'ye tahsis edilmiştir. Daha sonra sırasıyla Ehl-i beyte ve Benî Hâşime ait rivayetleri içeren müsnedler gelmektedir. Bunların da ardından müksirûndan²⁴ olan sahâbîlerin müsnedleri yer alır. Enes b. Mâlik'in rivayet ettiği hadisler de bu kısımdadır. Bundan sonraki kısımlarda; Mekke, Medine, Kûfe ve Basralılar, Hz. Peygamber'in zevceleri ve kadın sahâbîlerin müsnedleri gelmektedir.²⁵

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde uydurma hadislerin olup olmadığı hususu klasik İslâm âlimleri arasında tartışma konusu olmuştur. *Müsned*'de uydurma hadislerin olduğunu iddia edenler olduğu gibi olmadığını savunanlar da olmuştur. Olmadığını savunanlar âlimler arasında ilk akla gelen, *el-Kavlü'l-müsedded fi'z zebbi 'ani'l-*

---

²⁴ الْمُكْتَرُ kelimesinin lügat manası; malı çok olan kişi demektir. Bkz. Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûs'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, (haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi), I-VI, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hamidiye Koleksiyonu, 2014. الْمُكْتَرُ maddesi.

İstılahi mana da ise çok hadis rivayet eden sahâbiyi ifade eder. Müksirûndan olan sahâbî sayısı ulemaya göre değişiklik göstermekle birlikte, Ahmed b. Hanbel'e göre müksirûn altı kişiden oluşur. Bunlar; Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, Hz. Âişe, Abdullah b. Abbâs ve Câbir b. Abdullah'tır. bkz. Cemal Ağırman, "Müksirûn", *DİA*, c. 31, TDV, (2006), 534.

²⁵ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaût,-v.dgr., I-L, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001).

Müsned li 'l-İmâm Ahmed başlıklı eseriyle İbn Hacer el-Askalânî'dir (ö. 852/1448).

26

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i dışında *Müsned-i Enes b. Malik (r.a)* başlığıyla basılan ve Enes b. Malik'e nispet edilen rivayetleri bir arada toplayan müstakil bir eser de bulunmaktadır. Bu eser Ebû Ca'fer Muhammed b. Hüseyin b. Musa el-Huneyni (ö. 277/890)²⁷ tarafından derlenmiştir. Bu araştırmada daha kapsayıcı olması bakımından Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i esas alınmıştır.

Rivayetlerin seçiminde Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer almayan hadisler diğer sahih kaynaklarda rivayet ediliyorsa bunlara temas edilmiştir. Bu anlamda *Kütüb-i sitte* içerisinde yer alan; Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'leri; Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinin yanısıra Mâlik b. Enes'in *el-Muvatta'*, Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ'sı*, Abdürrezzâk es-San'ânî ve İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'leri diğer temel hadis kaynakları arasında sayılabilir.

a) Yardımcı Hadis Kaynakları

Hadis rivayetlerinden faydalanabilmenin ve onları doğru anlayabilmenin önemli noktalarının başında kullanılan kaynak üzerine hazırlanan şerhlerin kullanımı gelmektedir. Araştırma boyunca kullanılan rivayetlerde kapalı kalan hususlar varsa bunlar için şerh eserlere başvurulmuştur. Rivayetler hususunda birçok aydınlatıcı bilgi içeren şerhler bu çalışma açısından önemli bir yerde durmaktadır. Örneğin; Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'i örnek aldığını gösteren bir rivayette, onun Yemen yöresine ait çizgili bir elbise ile namaz kıldığı ve kumaşın iki ucunu çaprazlama bir şekilde bağladığı aktarılmaktadır. Elbisenin mahiyeti ve bağlama şekli hususunda akıllarda oluşacak şüpheler, başvuru bu temel şerh eserleriyle giderilmiştir²⁸.

---

²⁶ Kudrat Artikbaev, "Ahmed b. Hanbel'in Müsned Adlı Eseri Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Iğdır İlahiyat Fakültesi Dergisi*, , S. 2, (2013):170.

²⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Hüseyin b. Musa el-Huneynî, *Müsnedu Enes (r.a.)*, thk. Amr Besyuni, (Darü'l-Muktebes, Beyrut 2015).

²⁸ Abdurrahman el Bennâ, *Bulûgü'l-Emâni min Esrari'l-Fethi'l-Rabbani*, 1-24, (Beyrut, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1976), C. 4, 121.

Öte yandan ashâb-ı kirâmın hayatlarına dair bilgilerin temin için hadis rivayetlerine yardımcı kaynaklara başvurulmuştur. Bunların başında Ahmed b. Abdurrahman es-Sââtî'nin (ö. 1958) Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini kitab ve bablara göre tanzim ettiği *Bülûğu'l-emânî min esrâri'l-Fethi'r-rabbânî* adlı eseri gelmektedir. İkincil biyografi kaynakları olarak daha çok İbn Hacer'in (ö. 852/1449), *el İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*'si ile Muhammed Yûsuf Kandehlevî'nin (ö. 1965), *Hayâtü's-sahâbe*'sine müracaat edilmiştir.

1.3.2. Terbiye, Ahlâk ve Pedagojik Kaynaklar

Terbiye ve ahlâk, insanlığın yaradılışından beri var olan kavramlardır. Hz. Âdem diğer canlıların aksine, sorumluluk sahibi olarak yaratılmış ve bu sorumluluğu taşıyacak mânevî ve ahlâkî kabiliyetlerle donatılmıştır.²⁹

Kur'an'ın ifadesi ile "ahsen-i takvîm üzere"³⁰ yaratılan insanın ahlâkî bünyesi, dünyada görüp geçirdikleri ile şekillenmekte ve kalan ömrünü bu bünye yörüngesinde sürdürmektedir. Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'in terbiyesi altında inşa edilen ahlâkî bünyesi hangi dinamiklere sahiptir? Bahsi geçen soru bu tezin hareket noktası olmuştur.

Fitrat üzere doğan insanın,³¹ tekrar fitrat üzere öleceği bir hayatın şekillenmesi esnasında kendisine yol gösteren veya destek olan birçok farklı sosyal grup vardır. Bunların başında çoğunlukla ebeveyn, aile fertleri, öğretmenler veya aile büyükleri gelmektedir. Bu tez tam da bu noktada Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'le kurduğu bağları anlamlandırmak suretiyle bunu tespit etmeye amaçlamaktadır.

Konu ele alınırken müstakil eserlerin yanı sıra hadis kaynaklarında "Kitâbü'l-edeb" başlığı altındaki rivayetlerden istifade edilmiştir. Daha genel kaideler içeren bu rivayetlere ilaveten Gusül, İstiâze, Tahâret, Zînet vb. kitâblardaki rivayetler de, altlarında saklı birçok özel âdâb-ı muâşeret kaidelerini içermesi bakımından ayrıca tahlil edilmiştir.

---

²⁹ Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", *DİA*, c. 1, TDV, (1988), 358-359.

³⁰ et-Tîn, 95/4.

³¹ Buhârî, Cenâiz, 79; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12, 104; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, c. 6, 333.

Öte yandan müstakil olarak basılan “din eğitimi” ve “İslâm ahlâkı” merkezli eserler incelendiğinde ufak tefek farklılıklarla birlikte hepsinin temelde Kur’an ve hadisleri esas aldığı görülür. Bu eserlerden bazıları üslûbu, içeriği ve sunumuyla diğerlerine nazaran daha öndedir. Bu araştırmada bahsi geçen eserlere de atıfta bulunulmuştur. Bahsi geçen eserler, sünnetin halka ulaşmasını sağlaması bakımından önemli olduğu kadar kaleme alındıkları dönemin ahlâk düşüncesini yansıtması bakımından da kıymetlidir. Çalışmada Batılı araştırmacıların eserlerine de müracaat edilmektedir. Medeniyetlerin ortak arayışlarından yola çıkarak zaman zaman İslam medeniyeti ile Batı arasında kıyaslamalara da gidilmiştir. Terbiyenin çocukluk çağıyla başlaması hasebiyle pedagoji, insan unsurunun merkezî konumdan olmasından dolayı bazı psikoloji çalışmalarından da faydalanılmıştır. Ayrıca insanlar arası ilişkileri içermesi bakımından seyrek de olsa sosyoloji alanındaki eserlere de atıflarda bulunulmuştur. Terbiyenin Sosyal, Kültürel Temelleri, Din ve Dünya Ahlâkı, Ailede Çocuk Terbiyesi, Ergenlik Psikolojisi ve Eğitim Tarihi gibi ana başlıklar altında mütalaa edilebilecek bahsi geçen konular için ise çeşitli eserlere başvurulmuştur. Bunlardan klasik dönemde kaleme alınanlar arasında; Mâverdî’nin (ö. 450/1058), *Edebü’l-dünyâ ve’l-dîn’i*, Bedreddin İbn Cemâa’nın (ö. 733/1333) *Tezkiretü’s-sâmi’ ve’l-mütekellim fi edebi’l-âlim ve’l-müte’allim’i*, İbn Kayyim el-Cevziyye’nin (ö. 751/1350), *Ravzatü’l-muhibbîn ve nüzhetü’l-müşâtâkin’i* ile İbn Kesîr’in (ö. 774/1373) *Şemâ’ilü’r-resûl’ü* sayılabilir.

Yakın ve çağdaş dönem çalışmalar arasında Ziya Gökalp’in (ö. 1924) *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri*, H. Fikret Kanad’ın (ö. 1974), *Ailede Çocuk Terbiyesi ve Karakter Kavramı ve Terbiyesi* başlıklı iki çalışması, Abdurrahman Azzâm’ın (ö. 1976) Mısır radyosunda yaptığı konuşmalardan meydana gelen ve Türkçeye *Peygamberimizin Örnek Ahlâkı* başlığıyla çevrilen *Batalü’l-ebtâl’i* gelmektedir. Araştırmada başvurulan pedagojik eserlerin başında Marc Antoine Jullien’in (ö. 1848), Türkçeye *Mukayeseli Eğitim Üzerine Bir Eserin İlk Taslağı* başlığıyla çevrilen çalışması ile bir başka çeviri eser olan ve çağdaş araştırmacı Laurence Steinberg tarafından kaleme alınan *Ergenlik* gelmektedir.

Bahsi geçen çalışmaların yanısıra İslâmî ilimler merkezli çalışmalardan da istifade edilmiştir. Bunlar arasında da; Hüseyn Algöl'ün, *Peygamberimizin şemâilî, Ahlâk ve Âdâbı*, Mehmet Faruk Bayraktar'ın, *İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, Adnan Demircan'ın, *Asr-ı Saadet Dünyası: Hz. Peygamber (sas)'in Beşeri Münasebetleri*, Mehmet Yaşar Kandemir'in *şemâil-i şerif şerhi* ve Raşit Küçük'ün, *Sevgi Medeniyeti (Allah'ta Kul, Kulda Allah Sevgisi)* başlıklı çalışması sayılabilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENES B. MALİK İLE HZ. PEYGAMBER ARASINDAKİ BAĞ

1. Enes b. Mâlik'in Hayatı

1.1. İsmi, Künyesi ve Lakabı

Asıl adı; Enes b. Mâlik b. en-Nadr b. Damdam b. Zeyd b. Harâm b. Cündeb b. Âmir b. Ganm b. en-Neccâr'dır.³² Hazrec kabilesinin Neccâroğlu boyundandır. Topladığı ekşi bir bakla türü sebebiyle Hz. Peygamber tarafından "Ebû Hamza" künyesi verilmiştir.³³ Künyesinin Ebû'n-Nadr olduğunu söyleyenler de vardır. Hz. Peygamber'in hizmetinde uzun müddet bulunmuş olmasından dolayı "Hâdimü'n-Nebî" künyesiyle de anılmıştır.³⁴

1.1.1. Ailesi

a) Annesi ve Babası

Annesi Ümmü Süleym bint Milhân b. Hâlid b. Zeyd b. Harâm b. Cündeb b. Âmir b. Ganm b. Adî b. en-Neccâr'dır. İsmi el-Ğumeysâ'dır (الغميصاء). Ancak ismini er-Rümeysâ (الرميصاء), Sehle, Rümeyle, Üneyfe veya Rümeyse (رميثة) olduğu da söylenir. Ümmü Süleym (ö. 29/650 [?]) ilk olarak Mâlik b. en-Nadr ile evlenmiş ve bu evlilikten Enes b. Mâlik doğmuştur.³⁵ Ümmü Süleym'in Müslüman olması üzerine kocasının kendisini terk ederek Şam tarafına gittiği ve orada öldüğü nakledilmektedir.³⁶ Mâlik'in ölümü üzere Ebû Talha (ö. 34/654-55) ile evlendi. Ümmü Süleym vesilesiyle Müslüman olan Ebû Talha rivayetlerin birçoğunda Enes b. Mâlik'in babası olarak geçmektedir.

---

³² İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer, I-XI, 1. Bs, (Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 2001), c. 5, 325.

³³ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaût, -v.dgr., I-L, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001): c. 19, 301.

³⁴ İbrahim Canan, "Enes b. Mâlik", *DİA*, c. XI, TDV, (1995), 234.

³⁵ İbn Sa'd. *et-Tabakât*, c. 10, 395

³⁶ Canan, "Enes b. Mâlik", *DİA*, c. 11, TDV, (1995), 234

Ebû Talha'nın tam adı Zeyd b. Sehl b. el-Esved b. Harâm b. Amr b. Zeydümenât b. Adî b. Amr b. Mâlik b. en-Neccâr'dır.³⁷ Ebû Talha kendisine evlilik teklif edince Ümmü Süleym, Müslüman olmamasının bu evliliğe engel olduğunu ve İslâmiyet'i kabul etmesi durumunda mehir almadan kendisiyle evlenebileceğini söyledi. Bunun üzerine Ebû Talha Müslüman olmuş, İkinci Akabe Biatında Hz. Peygamber'e tâbi olmuştur. Hz. Peygamber'le birlikte Bedir, Uhud ve Hendek başta olmak üzere birçok savaşa katılmıştır. İbadetlerine son derece düşkün olan Ebû Talha bayram günleri ve hastalık hali dışında tüm vaktini oruçlu geçirirdi. Cesur, yiğit ve gür sesli bir sahâbiydi. Hz. Peygamber onun sesi için: "Ordu içerisinde Ebû Talha'nın sesi bin kişinin sesinden daha hayırlıdır." demiştir.³⁸

Enes b. Mâlik, vefatıyla alakalı şu bilgileri paylaşmaktadır:

Ebû Talha, "Ey müminler gerek ağır, gerekse hafif olarak savaşa çıkın" ayetini³⁹ okur ve şöyle derdi. "Bu âyetleri okuyunca, Allah'ın genç - ihtiyar hepimizin sefere çıkmasını emrettiğini düşünüyorum. Ey oğullarım! Beni de savaşa hazırlayın" derdi.

Çocuklarının tüm ısrarlarına rağmen bir gemi ile sefere çıktı. Fakat denizde iken vefat etti. Yedi gün boyunca Ebû Talha'yı defnetmeye fırsat bulamadılar. Bu süre zarfında cesedinde hiçbir bozulma olmadı. Nihayetinde bir adaya defnedildi.⁴⁰

Kendisine evlenme teklifinde bulunan Ebû Talha ile aralarında geçen bir konuşma Ümmü Süleym'in İslâm'a olan bağlılığının en somut örneği olmalıdır.

Ebû Talha Ümmü Süleym'e gelerek evlilik teklifinde bulundu. Ümmü Süleym ona şöyle dedi: "Müşrik biri ile evlenmem benim için uygun değildir. Sen bilmez misin ki tapmış olduğunuz ilahları falan ailenin marangoz kölesi yapmaktadır. Bir kölenin yonttuğu odun parçasına secde etmekten utanmıyor musun? Eğer Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahadet edersen seninle evlenirim. Senden İslâm'ı seçmiş olman dışında bir mehir de istemem." dedi. Bu sözler üzerine Ebû Talha oradan uzaklaştı. Ancak Ümmü Süleym'in söyledikleri kalbine tesir etmişti. Bu hal üzere birkaç defa daha Ümmü Süleym'i ziyaret eden

³⁷ İbn Sa'd. *et- Tabakât*, c. 3, 467-468.

³⁸ a.g.e., c. 3, 468.

³⁹ et-Tevbe (9), 41.

⁴⁰ Beyhakî, *es- Sünenü 'l-kübrâ*, c. 9, 36; İbn Sa'd. *et- Tabakât*, c. 3, 480.

ve her seferinde aynı cevabı alan Ebû Talha'nın düşünmek için zaman istediği zikredilmektedir. Ebû Talha bir süre sonra tekrar gelip İslâm'ı seçtiğini söyleyince Ümmü Süleym "Ey Enes! Kalk! Ebû Talha ile nikâhımızı kıy!" demiştir.⁴¹

Ümmü Süleym Hz. Peygamber'le birlikte Uhud ve Huneyn savaşlarına katılmıştır. Huneyn savaşında yanına bir hançer almış, Hz. Peygamber ne olduğunu sorduğunda "Yanıma bir düşman yaklaşırsa bununla onun karnını deşeceğim"⁴² diyerek Hz. Peygamber'i gülümsetmiştir.

Ümmü Süleym'in, hanım sahâbîler içerisindeki yeri her daim farklı olmuştur. Onu farklı kılan rivayetlerden bir kaçını burada zikretmek yerinde olacaktır. Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in, Ümmü Süleym hakkında şöyle dediğini nakletmektedir:

*Cennete girdiğimde önümde bir hışurtı sesi duydum. "Bu nedir?" diye seslendiğimde, "Gumeysâ bint Milhân" denildi.*⁴³

Ebû Talha'nın Ümmü Süleym'den, Ebû Umeyr adında bir oğlu vardı. Enes der ki: "Ebû Umeyr hastalandı. Ebû Talha da o an yoktu. Derken Ebû Umeyr öldü. Ümmü Süleym kalkıp onu yıkadı, kefenledi, kokuladı, üzerine de güzel bir elbise örttü. Bize dönerek "Bu haberi Ebû Talha'ya ben vereceğim. Kimse bu olaydan bahsetmesin" dedi. Ebû Talha gelince Ümmü Süleym onun için süslendi, akşam yemeğini hazırladı ve o gece birlikte olduktan sonra Ebû Talha'ya "Söylermisin birinden bir emanet almış olsan da o kişi gelip senden emanetini tekrar istese, bu hususta ne dersin?" diye sordu. Ebû Talha: "Tabi ki onu sahiplerine geri vermeleri gerekir." deyince Ümmü Süleym, "Umeyr vefat etti, sen de sevabını Allah'tan iste." dedi.

Ebû Talha sabah olunca hemen Hz. Peygamber'in yanına gitti ve olanları anlattı. Hz. Peygamber: "Allah gecenizi hakkınızda bereketli kılsın." Buyurdu. Enes b.

---

⁴¹ Abdürrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî, I-XI, 2. bs, (Beyrut: el-Meclisü'l-İlmî, 1403 h.), c. 6, 179; İbn Sa'd. *et-Tabakât*, c. 10, 397.

⁴² Müslim, Cihad, 134; İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm, *el-Musannef*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, I-VII, 1. Bs, (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 409 h.), c. 7, 416; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 20, 338,

⁴³ Müslim, Fedâil, 19; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 19, 20,

Mâlik, Ümmü Süleym'in o geceden sonra Abdulah b. Ebû Talha'ya⁴⁴ (ö. 85 / 704 [?]) hamile kaldığını söyler.⁴⁵

b) Teyzesi

Enes b. Mâlik'in teyzesi Ümmü Harâm (ö. 28/648) tanınmış sahâbîlerden olup tam adı Ümmü Harâm b. Milhân b. Hâlid b. Zeyd b. Harâm b. Cündeb b. Âmir b. Ganm b. Adî b. en-Neccâr'dır. Hz. Peygamber'e biat eden kadın sahâbîlerden olan Ümmü Harâm Ubâde b. Samit (ö. 34/654) ile evlenmiş ve ondan Muhammed adında bir oğlu olmuştur.⁴⁶

Rasûlullah'ın dedesi Abdülmuttalib'in annesi Selmâ, Neccâroğulları'ndan olduğu için Ümmü Harâm ve Ümmü Süleym ile Resûl-i Ekrem arasında süt veya soy bakımından teyze-yeğen ilişkisi bulunmaktadır. Bazı âlimlere göre Ümmü Harâm, Hz. Peygamber'in sütteyzelerinden biriydi, bazılarına göre ise aralarında babası veya dedesi yönünden sütteyzeliği bulunmaktaydı.⁴⁷ Bu sebeple Hz. Peygamber bazı günler evini ziyaret ederek orada istirahat ederdi. Hz. Peygamber'in bu ziyaretlerinin birinde gördüğü rüya ve sonrası şu şekilde nakledilmektedir:

Rasûlullah (s.a.v.) bir gün evimde kaylule yapmıştı. Uyandığında güldüğünü gördüğüm ve "Anam babam sana feda olsun Ya Rasûlallah! Gülüşünün hikmeti nedir?" dedim. Bunun üzerine "Ümmetimden bir topluluğun, tahtlarının üzerine kurulan krallar misali denizde ilerleyerek fetihlere çıktığını gördüm" buyurdu.

---

⁴⁴ Abdullah b. Talha'nın doğumu Enes b. Mâlik tarafından şöyle rivayet edilir: "Abdullah doğduğunda Annem onu kucağıma vererek birkaç hurma ile birlikte Hz. Peygamber'e gönderdi. Hz. Peygamber bu hurmalardan çiğneyerek Abdullah'ın ağzına koydu, ona Abdullah ismini verdi. Abdullah bir farisi tarafından Medine'de öldürüldü. Öldüğü zaman hepsi Kur'an hafızı olan on çocuğu vardı. (Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Tarihü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, 1. Bs, (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi 1407/1987), c.6 , 114)

⁴⁵ Müslim, Fedâil, 20; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 19, 85; el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, I-X, 3. Bs, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1424/2003), c. 4, 109.

⁴⁶ Buhârî, Cihad, 3; Müslim, İmâre, 49; İbn Sa'd. *et-Tabakât*, c. 10, 404.

⁴⁷ M. Yaşar Kandemir, "Ümmü Harâm", *DİA*, c. 42, TDV, (2012), 321.

Ben “Ya Rasûlallah! Allah’ın beni onlardan kılması için dua eder misin?” deyince “Sen onlardansın!” buyurdu. Bu konuşmadan sonra Hz. Peygamber tekrar uyudu ve mütebessim bir çehreyle uyandı. Aralarında geçen benzer bir konuşmanın sonunda Ümmü Harâm: “Ya Rasûlallah! Allah’ın beni onlardan kılması için dua eder misin?” şeklindeki temennisini tekrar dile getirdi. Hz. Peygamber “Hayır. Sen ilk deniz seferinde bulunacaksın.” demiştir.⁴⁸

Ümmü Harâm savaflara katılıp yaralı askerlerin tedavisinde bulunurdu. Kocası Ubâde b. Samit’le beraber Şam bölgesindeki savaflara katılmak için buraya gitti. Hz. Osman’ın (ö. 35/656) döneminde de Müslümanların ilk denizaşırı savaşı olan Kıbrıs’ın fethine iştirak etti. Kıbrıs’a ulaştıktan sonra bineğinden düşerek vefat etti. Kabri Kıbrıs’ta olup “Hala Sultan Tekkesi” olarak bilinmektedir.⁴⁹

Hala Sultan Tekkesinin tarihten bu yana önemli bir ziyaretgâh oluşunu; Ümmü Harâm’ın Hz. Peygamber’e yakın bağlarla bağlı bir sahâbî olması ve Kıbrıs’ta şehadeti vesilesiyle hadisteki vaadin tahakkukuna bağlamak mümkündür.⁵⁰

c) Çocukları

İbn Sa’d *et-Tabakât*’ında Enes b. Mâlik’in soyundan seksen çocuğunun bulunduğunu, kimilerine göre bu sayının yüze ulaştığını ve kendisine isimleri ulaşanların sayısının on beş olduğunu belirtmektedir.⁵¹

1.1.2. Hz. Peygamber ile Tanışması

Enes b. Mâlik Hz. Peygamber’le tanışmasını şöyle anlatır: Rasûlullâh Medine’ye geldiğinde Ebû Talha elimden tutup beni ona götürdü ve şöyle dedi: “Ey Allah’ın

---

⁴⁸ Buhârî, Cihad, 3; Müslim, İmâre, 49; Tirmizî, Fedâilü’l Cihad, 15. Ümmü Harâm’ın, eşi Ubâde b. Sâmit’le birlikte iştirak ettiği birinci deniz seferi Muâviye b. Ebû Süfyân (661-680) komutasında 28/648-49 yılında gerçekleşmiştir. Vefatı dolayısıyla Ümmü Harâm’ın katılmadığı ikinci sefer ise 33/654 yılında yapılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Işın Demirkent, “Kıbrıs”, *DİA*, c. 25, TDV, (2002), 372.

⁴⁹ M. Yaşar Kandemir, “Ümmü Harâm”, *DİA*, c. 42, TDV, (2012), 322.

⁵⁰ Hüseyin Algül, *Hz. Muhammed (s.a.v.)’in Yakını Kıbrıs Şehidi Hala Sultan Ümmü Harâm Bint-i Milhan*, (İstanbul, Gonca yayınevi, 1985), 32.

⁵¹ İbn Sa’d. *et-Tabakât*, c. 5, s. 325.

Rasûlü Enes çok akıllı bir çocuktur. Müsaade edersen senin hizmetinde bulunsun.” Ben o andan itibaren her daim Hz. Peygamber’in yanında bulundum. Seferde de hazarda da sürekli yanında kalarak ona hizmet ettim. Yaptığım hiçbir iş için “Keşke şöyle yapsaydın! veya yapmadığım hiçbir iş için “Neden böyle yapmadın!” demedi.⁵²

Aynı konudaki benzer bir rivayette ise; Enes’i elinden tutup Hz. Peygamber’e götürenin annesi Ümmü Süleym olduğu ve Hz. Peygamber’e: “Yâ Rasûlallah, bu benim oğlumdur, yazı yazmasını bilen bir delikanlıdır. İstersen senin hizmetinde bulunsun.” dediği ve Enes b. Mâlik’in de o andan itibaren dokuz yıl boyunca Hz. Peygamber’e hizmet ettiği nakledilmektedir. Enes b. Mâlik o günleri “Dokuz yıl boyunca ona hizmet ettim. Bu zaman zarfında bana “Bunu yanlış yapmışsın!” ya da “Şu yaptığın şey ne kadar kötüdür!” dememiştir.” sözleriyle yâd etmektedir.⁵³ İbn Sa’d’ın *et-Tabakât*’ında bu vâkıa şöyle nakledilmektedir:

Rasûlullah Medine’ye teşrif buyurduğunda ben sekiz yaşlarında bir çocuktum. Medineliler Rasûlullah’a hediyeler takdim ediyorlardı. Annem dışında herkes ona hediye takdim etti. Annem ise elimden tutarak beni Hz. Peygamber’in huzuruna çıkardı ve ona: “Ya Resûlallah! Benim dışındaki herkes sana hediyeler sundu. Benim sana sunacak bir hediyem yok. Ancak bu benim oğlumdur. Onu al, senin hizmetini görsün” dedi. O günden sonra Allah Resûlü’ne on yıl hizmet ettim. Beni ne dövdü ne de azarladı. Bana hiçbir kötü söz söylemediği gibi suratını da asmadı. Ben bazen onun isteklerini yerine getirir bazen de getirmezdim. Buna rağmen bana senden şunları istemiştin, neden yapmadın?” dememiştir. Hatta bana bazı sırlarını verir ve şöyle derdi: “Yavrucuğum! Benim sırrımı sakla ki güvenilir biri olasın.” Bazen annem bazen de Hz. Peygamber’in eşleri -sır olduğunu bilmeksizin- bunları bana sorarlardı ama ben, onlara sebebini izah ederek söylemezdim. Hz. Peygamber’in sırlarını asla kimseye vermedim.”⁵⁴

---

⁵² Müslim, Fedâil, 13; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 19, s. 47.

⁵³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 19, 275

⁵⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, c. 5, 329

1.1.3. Hz. Peygamber'in Duası

Temel hadis kaynaklarında, Hz. Peygamber'in Enes b. Mâlik'in annesi Ümmü Süleym'in isteğiyle Enes'e bazı hususlarda dua ettiği görülmektedir. Bu duaların mahiyeti hakkında Enes b. Mâlik şunları anlatmaktadır:

“Annem beni Hz. Peygamber'e götürerek: ‘Ya Rasûlallah! Bu senin küçük hizmetkârın Enes'tir. Onun için Allah'a dua et!’ dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü: ‘Ya Rabbi! Ona çok mal ve çok çocuk ihsan eyle, ömrünü uzat, günahını affet.’ diye duada bulundu.”

Enes b. Mâlik'e ait bahçelerden birinde çalışan işçiler ona gelip susuzluk çektiklerini ve ürünlerinin zarar göreceğini söylemişlerdi. Rivayetlerde Enes hemen yağmur duasında bulunduğu ve duayı müteakip yağmur yağdığı kaydedilmektedir.⁵⁵

Enes b. Mâlik Hz. Peygamber'in duasının kabul olmasıyla alakalı şunları da söylemektedir: “Kendi sulbünden yüz civarında insanı defnettim. Meyve bahçelerim senede iki defa mahsul verirdi. Hayattan bıkaçak kadar uzun yaşadım. Rasûlullah'ın duasının son kısmındaki “Günahını affet” niyazının da gerçekleşmesini ümit ediyorum.”⁵⁶

1.1.4. Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Enes b. Mâlik

Hz. Ebû Bekir (632-634) döneminde yirmili yaşlarında olan Enes b. Mâlik, kendisinden gelen bir rivayette şunları anlatmaktadır:

“Ebû Bekir halife olunca beni zekât mallarını toplamak üzere Bahreyn'e göndereceğini söyledi. Bu esnada Hz. Ömer (634-644) bulunduğumuz meclise geldi. Ebû Bekir ona ‘Ben bu genç delikanlıyı zekât memuru olarak Bahreyn'e göndermek istiyorum’ dedi. Ömer de ona: ‘Evet, onu gönder. Zira o yazı yazmayı bilen akıllı biridir.’ dedi.

Bahsi geçen konuşmadan sonra Enes Bahreyn'e görevlendirilmişti. Döndüğünde ise Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) vefat etmiş, yerine halife olarak Hz. Ömer geçmişti. Enes Bahreyn dönüşünde Hz. Ömer'in huzuruna çıktığında ona: “Ey Enes! Ne

---

⁵⁵ a.g.e., c. 5, 334-335

⁵⁶ Buhârî, Savm, 63; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 19, 110.

getirdin bir göster” dedi. Enes “Ey Müminlerin emiri! Arzu ederseniz önce biat edeyim.” deyince Hz. Ömer “Peki!” diyerek elini uzattı. Enes, “Emirlerini dinlemek ve itaat etmek üzere biat ettim.” dedi.”⁵⁷

Enes b. Mâlik, Hz. Osman ve Hz. Ali’nin hilafetleri döneminde Basra’da bulunmuştur.

1.1.5. Emevîler Döneminde Enes b. Mâlik

Enes b. Mâlik, altıncı Emevî halifesi I. Velîd (705-715) dönemine kadar yaşamıştır. Bu süreç içerisinde genel olarak hadis rivayeti ve tadrise uğraşan Enes’in Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde çeşitli idari görevler alarak bir müddet vergi tahsildarlığı, Abdullah b. Zübeyr’in (ö. 73/692) kısa süren halifeliğinde ise Basra valiliği görevini icra ettiği görülmektedir. İdareye karşı mutedil bir tavır takınmasına rağmen Emevîler döneminde çok ciddi sıkıntılar yaşadığı, Emevi Valisi Haccâc’ın (ö. 95/714) Irak’a geldiği andan itibaren, başta Enes b. Mâlik olmak üzere sahabîlere ciddi sıkıntılar yaşatarak halk içinde hakaretler ettiği nakledilmektedir. Dahası mallarına el koyduğu ve küçük düşürmek kastıyla Enes’in boynuna damga vurduğundan bahsedilmektedir.⁵⁸

Enes b. Mâlik, vefatının yaklaştığını hissettiği zaman teçhiz, tekfin ve cenaze namazının kıldırılması gibi işlerin -aynı zamanda âzatl kölesi olan- Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729) tarafından yapılmasını vasiyet etti. O sıralarda hapiste olan İbn Sîrîn, bu işlemler için hapisten çıkarak Enes b. Mâlik’i yıkadı, kefenledi ve güneşin batmasına yakın bir anda defnetti. Ailesinin yanına uğramadan tekrar hapishaneye dönen İbn Sîrîn bu izinden dolayı ölünceye kadar Ömer b. Yezid ailesine teşekkür etmiştir.⁵⁹

1.1.6. Öğrencileri

Hz. Ömer, Ebû Mûsâ el-Eş’arî’yi (ö. 42/662-663) Basra’ya vali olarak atadığında aralarında Enes b. Mâlik’in de yer aldığı bazı sahabîlerin bu vazifeyi icra ederken kendisine refakat etmesini istedi. Basralılara namaz kıldırın, hadis rivayet

---

⁵⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, c. 5, 331-332.

⁵⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, c. 5, 339-341

⁵⁹ a.g.e., c. 9, s. 24

ederek, dersler veren Enes kısa bir müddet Şam'da bulunmuş, sonrasında tamamen Basra'ya yerleşmiştir. Basra'da bulunduğu süreçte kurduğu hadis halkalarında kendisinden hadis alan yaklaşık 300 öğrenci yetiştirmiştir.⁶⁰ Kendisiyle her konuda rahatlıkla görüşebilen, ilmi, görüş ve düşüncelerinden istifade bu öğrencilerinden en meşhurları şunlardır:

a) Ömer b. Abdülazîz (ö. 101/720),

Enes b. Mâlik, ilk dört halifenin ardından beşinci râşid halife olarak anılan Ömer b. Abdülaziz (717-720) hakkında şunları söylemektedir: “Ben bu genç dışında namazı Rasûlullah'ın namazına benzeyen başka bir kimse görmedim.”⁶¹

Hz. Peygamber'e bağlılığı ile tanınan Ömer b. Abdülaziz, ona olan sevgisini Medine valiliği sırasında huzuruna gelen Fâtıma bint Ali b. Ebû Tâlib'e “Ey Ali'nin kızı! Vallahi sizin ev halkınızdan daha çok sevdiğim hiçbir kimse yoktur. Sizi kendi ailemden bile çok seviyorum,” diyerek göstermiştir.⁶²

Hadis ve siyer âlimleri, vefatının ardından Ömer b. Abdulaziz hakkında şunları söylemişlerdir: “O, güvenilir bir insandı. Fıkhi ve diğer ilimleri iyi bilirdi. Haramdan ve şüpheli herşeyden sakınırdı. Çok hadis rivayet eden adil bir insandı. Allah rahmet eylesin. Allah ondan razı olsun.”⁶³

b) Ebû Kılâbe el-Cermî (ö. 104/722)

Asıl adı, Abdullah b. Zeyd'dir. Çok hadis rivayet eden güvenilir bir ravi ve seçkin bir fakihti.⁶⁴ Vefatını müteakip kitaplarının, öğrencisi Eyyûb es-Sahtiyânî'ye (ö. 131/749) bırakılmasını, eğer o vefat etmişse yakılmasını vasiyet etmiştir.⁶⁵ Talebelerine zengin olmayı tavsiye eder, zenginliğin Allah'ın bir lütfu olduğunu söylerdi. Talebesi Eyyûb'un kalitesiz hurma aldığını gördüğünde kendisine:

---

⁶⁰ İbrahim Canan, “Enes b. Mâlik”, *DİA*, TDV, c. 11, (İstanbul 1995), 234.

⁶¹ Ebû Dâvûd, *Salât*, 154; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, c. 2, 159; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 14, 102.

⁶² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, c. 7, 326.

⁶³ a.g.e., c. 7, 397.

⁶⁴ a.g.e., c. 9, 182.

⁶⁵ a.g.e., c. 9, 185.

“Allah’ın kötü olan herşeyden bereketi kaldırdığını bilmiyor musun?” demiştir.⁶⁶ Onun dikkat çekici sözlerinden biri de şudur: “Hz. Peygamber’in hadisi üzerine bir adam çıkıp da ‘Bizi bunlarla meşgul etme! Bize Allah’ın Kitâbından bahset!’ derse bilin ki o adam yoldan sapmıştır.”⁶⁷

c) Hasan-ı Basrî (ö. 110/728)

Hasan-ı Basrî Müslüman Araplar Güneydoğu Irak’taki Meysân’ı fethettiklerinde köle olarak Medine’ye getirilen bir Hıristiyanın çocuğuydu. Babası Yesâr Hz. Peygamber’in vahiy kâtibi olan Zeyd b. Sâbit’in (ö. 45/665 [?]), annesi Hayra ise Hz. Peygamber’in eşlerinden Ümmü Seleme’nin (ö. 62/681) âzatlısıdır. Bazıları Bedir ashâbından 500 sahâbî ile görüştüğü ve onlardan rivayette bulunduğu aktarılmaktadır. Daha çok zâhid ve âbid kimliğiyle ön plana çıksa da devrinin en önde gelen âlimlerindendi.⁶⁸

Kûfe kadısı, fakîh ve muhaddis Ebû Bürde el-Eş‘arî (ö. 104/722) der ki: Hz. Peygamber ile hiç yan yana bulunmadığı halde (Hasan-ı Basrî’yi kastederek) onun ashâbına bu zâttan daha çok benzeyen birini görmedim.⁶⁹

Hasan-ı Basrî’nin zühd ve takva yönüne dair birçok nakil vardır. Bunlardan birinde, kendisinin yemenî bir cübbe ve yemenî bir gömlekle görüldüğü kaydedilmektedir. Onu halde gören kardeşi Ferkad kendisine “Senin gibisine de böyle giyinmek yaraşır!” deyince, Hasan-ı Basrî “Anamın oğlu! Cehennem ehlinin çoğu, giyinmeye gereğinden fazla önem verenlerdir.”⁷⁰

Ferkad’ın söylediklerinden de anlaşıldığı üzere bahsi geçen elbise insanların çoğunluğunun giymeye güç yetiremediği pahadadır. Hasan-ı Basrî’nin buna rağmen böyle bir elbise giymesi; sahâbeyi örnek alması, sahâbenin de Hz. Peygamber’den görmek suretiyle giymiş olmasıyla izah edilebilir.

---

⁶⁶ Ali Osman Ateş, “Ebû Kılâbe El-Cermî” *DİA*, c. 10, TDV, (1994), 177.

⁶⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, c. 9, 183.

⁶⁸ Mehmet Kubat, *Hasan el-Basrî Hayatı, İlmî Kişiliği ve Kelam İlmindeki Yeri*, (İstanbul: Çıra Yayınları 2008), 39-71.

⁶⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, c. 9, 162.

⁷⁰ a.g.e., c. 9, 169.

d) *Sâbit el-Bünânî*

Tam adı Ebû Muhammed Sâbit b. Eslem el-Basrî el-Bünânî (ö. 127/744) olan Sâbit, Kureyş kabilesinin bir kolu olan Bünâne'ye mensuptur. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Enes b. Mâlik'e kırk yıl öğrencilik yaptığı ve kendisinden hadis rivayet eden 100 den fazla öğrencisinin olduğu aktarılmaktadır.⁷¹

Sâbit el-Bünânî her mescide girişinde öncelikle namaz kılardı. Namaz ve oruç hususunda çok titiz davranır, bu iki ibadeti insan bedenini diri tutan et ve kana benzetirdi.⁷² Hammad b. Zeyd bir rivayetinde Enes b. Mâlik'in, Bünânî hakkında şunları zikrettiğini rivayet eder:

*Herşeyin bir anahtarı vardır. Sâbit'te hayrın anahtarlarındandır.*⁷³

Sâbit el-Bünânî kaynaklarda, hadis alanındaki ehliyeti herkes tarafından kabul gören, biri olarak anılmış, Ahmed b. Hanbel, İclî, Ebû Hâtim er-Râzî ve Nesâî gibi hadis âlimlerince güvenilir biri olarak değerlendirilmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî, Sâbit'i Enes b. Mâlik'ten rivayet edenler arasında İbn Şihâb ez-Zührî'den sonra en güvenilir ikinci râvi olarak zikreder.⁷⁴

Güvenilir hadis kaynaklarında yer alan 250 kadar hadisini Cehdamî (ö. 282/896) müsned'ü hadîs-i Sâbit el-Bünânî ismiyle bir kitapta toplamıştır. Ancak bu kitabın günümüze ulaşmış olması ile alakalı bir bilgi bulunmamaktadır.⁷⁵

e) *Katâde b. Diâme (ö. 117/735)*

Ebü'l-Hattâb künyesi ile tanınmış olup hadis ilminde güvenilir ve hüccet bir râvidir. Çok güçlü bir hafızaya sahip olması ile tanınmıştır. Saîd b. Müseyyeb'in (ö. 94/713) yanına geldiğinde ona günlerce soru sorduğu nakledilmektedir. Hatta bir gün Saîd'in ona "Söylediğim herşeyi aklında muhafaza edebiliyor musun?" diye sormuş, Katâde de cevaben orada konuşulan herşeyi kelimesi kelimesine aktararak

---

⁷¹ Hasan Cirit, "Sâbit el-Bünânî" *DİA*, c. 35, TDV, (2008), 350

⁷² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, c. 9, 234

⁷³ a.g.e., c. 9, 233

⁷⁴ Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, I-XVIII, (Kahire: Dâr'ul hadîs, 2006), c. 5, 520.

⁷⁵ Hasan Cirit, "Sâbit el-Bünânî", 350.

meclistekileri şaşırtmıştı. Bu durum üzerine de Saîd b. Müseyyeb “Allah’ın senin hafızana sahip bir başka varlık yarattığını zannetmiyorum.” diyerek şaşkınlığını dile getirmiştir.⁷⁶

Enes b. Mâlik’ten, özellikle kıraat ilmiyle ilgili birçok rivayette bulunmuştur. Takvâsıyla tanınan Katâde, Vâsıt’ta ortaya çıkan bir veba salgınında vefat etmiştir.⁷⁷

f) Zührî (ö.124/742)

Hadis ve ricâl münekkidleri tam adı, Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullah el-Asğar b. Şihâb b. Abdullah el-Hâris b. Kilâb b. Mürre⁷⁸ olan Zührî’nin başta hadis ve fıkıh olmak üzere birçok ilimdeki büyüklüğünde ittifak etmişlerdir.⁷⁹ Enes b. Mâlik ile Dımaşk’ta görüştüğü ve onun rivayetleri hususunda en güvenilir ravi olarak tanındığı söylenir. Zührî yaşadığı dönemin önde gelen âlimlerden ders almış, yanında sekiz yıl kaldığı Saîd b. Müseyyeb onun ilmine ve öğrenciliğine olan güvenini “Arkasında senin gibi birini bırakan kimse ölmüş sayılmaz” sözleriyle dile getirmiştir.

---

⁷⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, c. 9, 229.

⁷⁷ Abdulhamit Birışık, “Katâde b. Diâme” *DİA*, c. 15, TDV, (2002), 22.

⁷⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, c.7, 429.

⁷⁹ a.g.e., c. 7, 439.

1.2. Hz. Peygamber’le Enes b. Mâlik Arasındaki Bağ

İnsan, gelişim dönemi olan çocukluk safhasında çevresindeki en güçlü şahsiyeti örnek alır. Bu şahsiyetin hareket ve davranışlarını taklit eder ve onu kendisine rol model olarak telakki eder.

Ümmü Süleym, oğlu Enes’i Hz. Peygamber’in hizmetini görmesi için yanına getirdiğinde Enes b. Mâlik henüz on yaşlarındaydı.⁸⁰ Gelişim dönemleri incelendiğinde hayatın en kritik dönemlerinden biri olan ergenlik dönemini⁸¹ Hz. Peygamber’e hizmet ederek geçiren Enes ile Hz. Peygamber arasındaki bağ incelendiğinde bunun, “öğretmen-öğrenci” veya “baba-oğul” münasebetini aşan, daha ileri ve güçlü bir mahiyet arz ettiği görülmektedir. Bu bölümde Hz. Peygamber ile Enes b. Mâlik arasındaki mahiyetini içeren rivayetler değerlendirilecektir.

1.2.1. Hz. Peygamber’i Sevmesi

Sevgi, gönlün zevk aldığı bir şeye meyiletmesi demektir.⁸² İslam âlimleri ve psikologların geliştirdikleri tariflerde ortak nokta sevginin “kalbî bir duygu” olmasıdır. Bununla birlikte sevginin, sadece kalpte hissedilen bir duygu olmaktan öte insan hayatının her anını kapsayacak şekilde kişinin niyetinden sözüne, düşüncesinden hareketine kadar her türlü hal ve hareketini içerdiği de göze çarpmaktadır.⁸³ Sevginin emareleri sevdiğini her şeyiyle sevmek ve “Onu tarif eder misin?” dediğinde hasretle yâd etmektir. Buna, Enes b. Mâlik’in Hz. Peygamber’i tarif ederken kullandığı şu ifadelerde görmek mümkündür:

“Rasûlullah’ın cildi parlak bir renkteydi ve teri inci gibiydi. Yürüdüğü zaman düzgün yürürdü. Rasûlullah’ın elinden daha yumuşak ne bir ipek kumaşa, ne de

---

⁸⁰ İbn Hacer, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi’s-sahâbe*, (I-VIII), 1. Bs, (Beyrut: Dâru’l Kütübü’l İlmiyye, 1415 h.), c. 1, 126.

⁸¹ Laurence Steinberg, *Adolescence, -Ergenlik-*, 1. Bs, trc. Figen Çok, (İmge Kitabevi, Ankara, 2007), 21-22.

⁸² İmam Gazali, *İhyâu ‘ulûmi’ d-dîn*, trc. Ali Arslan, (I-X), (İstanbul: Yaylacık Matbaası 1971), c. 9, 296.

⁸³ Raşit Küçük, *Sevgi Medeniyeti (Allah’ta Kul, Kulda Allah Sevgisi)*, (İstanbul: Rağbet Yayınları. 2002.), 29

*bir ipeğe dokunmuşumdur, ne de Rasûlullah'ın kokusundan daha güzel ne bir misk, ne de bir amber koklamışumdur.*⁸⁴

İnsanlar arasındaki sevgi bağının güç kazanması için sevgi davranışlarının karşılık görmesi önemlidir. Bu anlamda, aile içinde sevginin artırılması isteniyorsa, aile fertlerine içten ve sıcak davranılarak pozitif duyguların pekiştirildiği hal ve hareketlerin sergilenmesi ayrı bir yere sahiptir. Ancak sevgi karşılık görmediğinde bir bakıma söner. Bu sebeple, sevginin devamlı surette beslenmesi gerekir. İnsanın sevgi nesnesi muhatabı olursa, ortaya empati çıkar ve bu da sevgiyi artırarak dostluğun doğmasına yardım eder.⁸⁵

Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'le geçirdiği dönemlere bakıldığında, bunların günümüz eğitim sisteminde “gruplama yaşı” olarak ifade edilen 10 ilâ 20’li yaşlara tekabül ettiği görülmektedir. Bu dönemler aynı zamanda çocukların yetişkin rollerine hazırlandığı bir geçiş dönemi olarak da görülür ve gerek ebeveynler, gerekse eğitimciler ve gerekse de çocuklar açısından büyük sıkıntılarla geçmektedir.⁸⁶ Tüm bu sıkıntılı psikolojik süreçleri Enes'in de yaşamış olması son

---

⁸⁴ Müslim, Fedâil, 21; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c.21, 82-340.

⁸⁵ Nevzat Tarhan, “Sevme Duygusu”, *Psikohayat*, (2012): S. 11, 40

⁸⁶ Bahsi geçen dönemleri idrak eden çocuk ve/veya ergenlerin içinde buldukları ruh halinin daha iyi anlaşılabilmesi adına “Amerika Psikoloji Derneği” Üyesi ve “Ergenlik Araştırmaları Derneği” Başkanı Dr. Laurence Steinberg'in naklettiği bir hatırayı aktarmak yerinde olacaktır. Steinberg, mahkeme tarafından 2000 yılının yazında ergenleri ilgilendiren bazı davalarla ilgili bilirkişi olarak atandığını söyledikten sonra sözlerini şöyle sürdürmektedir:

“Justin Swidler adlı 14 yaşındaki 8. sınıf öğrencisi, kendisine defalarca hakaret ettiğini düşündüğü matematik öğretmeni hakkında bir internet sitesi oluşturmuştu. Site küfrün, şiddetin ve ergen esprilerinin karışımından oluşmaktaydı. Bu siteyi bir bakıma öğretmeninden intikam almanın bir yolu olarak arkadaşlarına gönderip onun hakkında farklı ithamlarda bulunan Justin Swidler, adını kirlettiği ve artık öğretmenlik yapamayacağını iddia ettiği öğretmeni tarafından dava edilmekteydi. Benden öğrencinin yaptığı şeyin bu yaşta normal olup olmadığı hususunda görüş bildirmem istenmişti.” Dr. Laurence Steinberg'in, ruhsal savrulmalara müsait çocukluk ve ergenlik dönemleri hakkında müşahhas bir fikir veren bahsi geçen hatırası bu araştırma açısından da önemli bir yerde durmaktadır. Zira Hz.

derece tabiidir. Buna rağmen Enes'in, Hz. Peygamber'e olan sevgisini büyük bir özlemle andığı görülmektedir. İnsanoğlunun bu sıkıntılı yaş evresinde Hz. Peygamber'in Enes'te bıraktığı izlenim ve kurdukları dostluk anne-babalara, eğitimcilere ve yöneticilere güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Günümüzde usta-çırak, öğretmen-öğrenci ve baba-oğul ilişkilerine bakıldığında birçok kez yukarıda bahsi geçen bağın kurulamadığını görmekteyiz. İnsanlar türlü yöntemlere başvurarak vücutlarının doğal olarak ürettiği terden arınmak isterler. Zira terli insan cemiyette hor görülür. Tam da bu noktada Hz. Peygamber'in alnındaki veya diğer azalarının görünen kısımlarındaki ter tanelerinin Enes b. Mâlik tarafından inciye benzetilmesi, aralarındaki bağın seviyesinin anlaşılması bakımından önemlidir. Keza Enes b. Mâlik'in, Hz. Peygamber'in elini – yumuşaklığından hareketle- ipeğe veya kokusunu da miske benzetmesi de böyledir. Yeri gelmişken belirtilmelidir ki; Enes b. Mâlik'in tavsif ettiği şekliyle Hz. Peygamber'in kokusu, onun hususi özelliklerindedir. Koku sürünmese dahi güzel kokardı. Ancak daima meleklerle görüştüğü ve Müslümanlarla içli dışlı olması hasebiyle güzel koku da sürünürdü.⁸⁷

Enes b. Mâlik'in rivayet ettiği farklı bir hadiste Hz. Peygamber, -Enes'in annesi ve aynı zamanda Hz. Peygamber'in de süt teyzesi olan- Ümmü Süleym'in evine zaman zaman uğrar, öğle vakitlerinde burada dinlenirdi. Bu istirahatlerinin birinde Hz. Peygamber, Ümmü Süleym'in hazırladığı deriden bir yatak üzerinde uykuya daldı. Bu uyku esnasında çok terlemişti. Ümmü Süleym de bu terleri bir pamuk aracılığı ile toplayarak; ya kendi süründüğü kokuya karıştırır, ya da ayrı bir şişeye koyardı. Hz. Peygamber onun bu yaptığını gördü ve “Ne yapıyorsun Ümmü Süleym?” diye sorunca, o “Ya Resûlallah! Bereketle mazhar olmak için terini kokuma karıştırıyorum.” cevabını verdi.”⁸⁸

Peygamber'in Enes b. Mâlik'i ruhen ve manen yetiştirerek onda oluşturduğu ileri seviyedeki olumlu izlenimlerin zorluk seviyesi çoğu kez gözden kaçmaktadır.

⁸⁷ Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, (I-X), (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1983), c. 10, 114.

⁸⁸ Müslim, Fedail, 22; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 21, 34-73

İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) sevginin çeşitli tezâhürlerinin olduğunu söyler.⁸⁹ Ona göre, sevdiğine ait herşeyi sevmek bu tezâhürler arasında gelir. O, bu tezâhürün gücünü yer verdiği şu beyitlerle destekler:

Sana nisbet edildiğinde yüceldin

ve sana mensup olmayanlara üstün geldin.

*Zira sevgiliye mensup herşey sevimidir.*⁹⁰

Sahâbedeki Hz. Peygamber sevgisinin bir başka tezâhürünü de Enes b. Mâlik şöyle aktarmaktadır:

*Rasûlullah'ı tıraş olurken gördüm. Ashâb etrafında toplanmıştı. Tıraş esnasında başından kopan bir kıl tanesinin bile yere düşmesini istemiyorlar ve hepsini topluyorlardı.*⁹¹

Hz. Peygamber sevgisi farklı sahâbilerde farklı tezâhürlere sahiptir. Ümmü Süleym'in; evlerini ziyaret ettiğinde Rasûlullah'ın su içtiği kırbanın ağız kısmını sırf onun dudakları değdi diye kesip muhafaza etmesi,⁹² Ebû Mahzûre'nin (ö. 59/678-79) Hz. Peygamber tarafından okşandığı için ölünceye kadar saçlarının ön kısmını kesmemesi⁹³ ve Sâbit el-Bünânî'in (ö. 127/744), sırf Hz. Peygamber'in eline eli değdiği için hocası Enes b. Mâlik'e, "Bana o elini ver de öpeyim!" demesi bu anlamda misal olarak verilebilir.⁹⁴

Hz. Peygamber'e duyulan bu sevginin tesadüfen oluşmadığı ortadadır. Zira o ashâbının gençlerine karşı her daim sevgi, şefkat ve merhamet üzere bir ilişki tesis etmişti. Gençlerle iletişimde onlara geleceğin yetişkini hissiyatı verirken, ergenlik

---

⁸⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ravzatu'l-muhibbîn ve nüzhetü'l-müştâkîn; Sevenlerin Bahçesi-Aşka ve Âşıklara Dair*, trc. İbrahim Doğu, (Ahsen Yayınları, İstanbul 2001), 229-254.

⁹⁰ a.g.e., 238.

لما انتسبت اليك صرت معظما وعلوت قدرا دون من لم ينسب

⁹¹ Müslim, Fedail, 19; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 7, 108

⁹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, .376

⁹³ Ebû Davud, Salât, 28; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 14, 91-92

⁹⁴ İbn Sa'd, et-*Tabakât*, c. 5, 331

dönemine has ruh hallerine göre ılımlı bir tarz benimsemişti. Başka bir deyişle onlara, geleceğin sorumluluğunu taşıyabilecek nitelikte yetişebilmeleri için özel bir ilgi göstermiştir. Hz. Peygamber'in bu tutumu genç sahâbîlerle arasında özel bir bağ oluşmasını sağlamıştır.

1.2.2. Hz. Peygamber'i Özlemesi

Sevginin belirtilerinden biri deinsanın, sevdiği kimseyi dilinden düşürmeyerek her fırsatta ondan bahsetmesidir.⁹⁵ Zira seven kimse, her an ve her fırsatta kalp ve hal diliyle sevdiğini anmadan duramaz. Gençliğinin en önemli ve en güzel on yılını Hz. Peygamber'in yanında geçirmesine rağmen ona doyamayan Enes, bu hasretini, Muaz b. Cebel'i (ö. 17/638) ziyaretinde şu şekilde dile getirmektedir.

Enes b. Mâlik birgün Muaz b Cebel'i ziyarete gidip kendisine:

-Bana Rasûlullah'ın dikkat çekici hadislerinden biraz bahseder misin? Bunun üzerine Muaz b. Cebel Şöyle dedi:

-Birgün Rasûlullah'ın bineğinin terkisinde otururken bana dedi ki:

-Ey Muaz!, Allah'ın kulları üzerindeki hakkı nedir bilir misin? Ben de:

-“Allah ve Rasûlü daha iyi bilir.” dedim. Bunun üzerine o:

- Emirlerini yerine getirip ona hiçbir şeyi ortak koşmadıkları takdirde Allah'ın onlara azap etmemesidir.⁹⁶

Sevginin göstergelerinden bir diğeri, sevdiğinin emirlerini kendi isteklerinin önüne geçirmektir.⁹⁷ Enes b. Mâlik'in, Hz. Peygamber'den edindiği dürüstlük, erdemli olmak, sabır ve metanet gibi ahlâkî faziletlerin yanında ibadete düşkünlüğünün ayrı bir yeri vardır. Temel hadis kaynakları, Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'e özellikle taabudî konulardaki bağlılığını gözler önüne seren birçok bilgi ve hatıra içermektedir. O, bu hatıraların birinde, kendilerinden sonraki neslin bazı ibadetler konusundaki gevşekliğini şöyle bir sitemkâr dille ifade etmektedir:

Ebû İmrân el-Cevnî (ö. 128/745) naklediyor. Enes b. Mâlik'in şöyle dediğini duydum:

---

⁹⁵ el Cevziyye, *Ravzatü'l-muhibbîn*, 233.

⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 36, 319

⁹⁷ el Cevziyye, *Ravzatü'l-muhibbîn*, 234.

- Rasûlullah döneminde yaptığınız kulluk ve ibadetten bugüne bir şey bir şey kaldı mı ki? İnsanlar kendisine:

- “Ey Enes, kıldığımız namazlar da mı Rasûlullah’tan uzak? Bu hususta ne düşünüyorsun?” dediler. Bunun üzerine o:
- “Ne düşünüyüm! Sahâbenin namazındaki hassasiyeti sizin namazlarınızda göremiyorum!”⁹⁸

Asr-ı saâdete ve özellikle bu dönemdeki ibadetlere olan özlemini her fırsatta dile getiren Enes’in, ibadetlerinde Hz. Peygamber’in hassasiyetini göstermeyen bazı dostlarına şu şekilde bir ikazda bulunduğu görülmektedir.

Zeyd b. Sabit’in (ö. 45/665 [?]) çocuklarından olan Abdullah, babasından (Zeyd b. Sâbit’ten) rivayet ettiği bir hadiste şunları anlatmaktadır:

(Kardeşim) Hârice b. Zeyd’le (ö. 100/ 718-719) birlikte öğle namazını kılıp Enes b. Mâlik’in yanına vardık. Yanındaki câriyeye dönerek:

- “Bak bakalım namaz vakti girdi mi?” diye sordu. Câriye:
- “Evet.” deyince biz:
- “Öğle namazını şimdi cemaatle kıldık da geldik!”, dedik. Bunun üzerine kalktı ve ikinci namazını kıldı. Ardından da bize şunları söyledi:

Biz Rasûlullah’la birlikteyken namazlarımızı işte böyle vaktinde kılardık.” dedi.⁹⁹

Hz. Âişe’ye (ö. 58/678) kendisine “Hz. Peygamber’in ahlâkı nasıldı?” diye soranlara oldukça veciz bir biçimde “Ahlâkı Kur’an’dı.”¹⁰⁰ Cevabını vermiştir. Enes b. Mâlik’in başta gelen özelliklerinden biri de hiç şüphesiz, eğitim çağını Hz. Peygamber’in terbiyesi altında geçirmek suretiyle bahsi geçen Kur’ân ahlâkını zamana yayılan fitrî bir yöntemle telakki etmiş olmasıdır.

Nitekim yukarıda aktarılan misâlde de görüleceği üzere Ahlâkî gelişim dönemini Hz. Peygamber ile geçiren Enes b. Mâlik, -cemaatle de olsa- namazı geç vakte bıraktığı anlaşılan misafirlerini uygun bir dille ikaz ederek Hz. Peygamber’in sünnetine uygun namazın en başta gelen özelliğinin “Vakit girer girmez / الصلاة على

⁹⁸ Tirmizî, Sıfatü’l Kıyâme, 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 19, 39.

⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 20, 449

¹⁰⁰ a.g.e., c. 42, 183; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 7, 301.

وقتها” kılınan namaz olduğuna dikkat çekmektedir. Bu açıdan bakıldığında Enes b. Mâlik, bir yandan Hz. Peygamber’in müekked bir sünnetini hatırlatmakta, bir yandan da, yanlış yapılan birşeyin doğrusunu gösterirken de Hz. Peygamber’in terbiye metodunu kullanmaya özen göstermektedir. Zira o, Hz. Peygamber’in bu gibi durumlardaki en karakteristik davranışlarından biri olan ve “reaksiyonerlik yerine aksiyonerlik” olarak özetlenebilecek bir tavırla hareket ederek önce yapılması gerekenin doğrusunu pratikte göstermiş, sonra da yanlış davranışı tenkit etmiştir. Ennihayet “Biz Rasûlullah’tan böyle gördük.” sözleriyle ona olan bağlılığın önemine dikkat çekmiştir. Çoğu kez gözden kaçabilen bahsi geçen ayrıntıların hayatî bir öneme sahip olduğu belirtilmelidir. Dolayısıyla yine Enes b. Mâlik tarafından nakledilen bir rivayetin sunulması yerinde olacaktır:

Sahâbeden biri Rasûlullah’a (s.a.v.) sabah namazı vaktini sordu. Hz. Peygamber de vakit girer girmez Bilal’e (ö. 20/641) ezan okuması için emir verdi, sonra da namazı kıldırdı.

Ertesi gün ise sabah namazını neredeyse gün aydınlanıncaya kadar geciktirdi ve sonra ashâbına dönerek:

- “Sabah namazının vaktini soran arkadaşınız nerede? İşte bugün ve dün kıldığım namaz arasındaki süre sabah namazının kılınma vaktidir” buyurdu.¹⁰¹

Sunulan örnekler Enes b. Mâlik’in sünnet-i seniyyeye bağlılığı yanında Hz. Peygamber’e duyduğu özlemi ortaya koyması bakımından da ayrı bir yere sahiptir. Bu özlemin bir başka somut yansıması şu şekilde aktarılmaktadır.

Enes b. Mâlik’e bir gün, “Hz. Peygamber yüzük kullandı mı?” diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir:

“Hz. Peygamber’in yatsı namazını gecenin ilerleyen saatlerine ertelediği bir akşam, yüzünü bize dönerek yürüdü ve yanımıza geldi. Ben parmağındaki yüzüğün parıltısını şu an görür gibiyim.”- Enes o an karşısında bulunan meclistekilere devamla şöyle dedi:

“İnsanlar namazlarını kıldılar ve yattılar. Siz ise, namazı beklediğiniz her bir an namaz kılıyor gibi sevap almaktasınız.¹⁰²

---

¹⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. XIX, S. 173

¹⁰² Müslim, *Mesâcid*, 39; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, c. 2, 430.

Görüldüğü üzere Enes b. Mâlik “Hz. Peygamber’in yüzük kullanıp kullanmadığı”nın sorulduğu çok basit bir soruya cevap verirken bile ona olan özlemini dile getirmektedir. Aradan uzun yıllar geçmesine rağmen Hz. Peygamber’in görüntüsünü çok hızlı bir şekilde gözünde canlandırabilmesi, Enes b. Mâlik’in her daim onunla yaşadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Enes b. Mâlik’in her daim Hz. Peygamber’le yaşamasının, ona duyduğu özlemin ve adeta onsuz yaşayamadığının en bariz yansıması bizzat kendisine ait şu ifadeler olmalıdır: “Sevdiğimi (yani Rasûlullah’ı) rüyamda görmediğim hiçbir gece yoktur.” el-Müsennâ b. Saîd ed-Duba‘î (ö. 155/772 [?]), hocası Enes b. Mâlik’in bu duygu yüklü ifadeden sonra ağladığını söylemektedir.¹⁰³

1.2.3. Hz. Peygamber’in Enes b. Mâlik’e Seslenme Biçimi

Henüz küçük bir çocukken Hz. Peygamber’in hizmetine verilen ve bu sayede onun terbiyesi altında yetişme imkânı elde eden Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber’in kendisine yaptığı nasihatlerinden birini şöyle dile getirmektedir: “Oğlum! Evine girdiğinde ailene selâm ver. Bu, sana ve ailene bereket getirir”.¹⁰⁴

Enes b. Mâlik Hz. Peygamber’in ailesinden bir ferdi gibi yaşamaktaydı. Sabahın erken saatlerinden gece yarısına kadar tüm vaktini Hz. Peygamber ile geçirir, onun ihtiyaçlarını görür ve bu sebeple de Hz. Peygamber’in evine rahat bir şekilde girer çıkardı. Örtünme ayeti indikten sonra Hz. Peygamber’le aralarında geçen bir konuşmayı şu şekilde aktarmaktadır:

- Örtünme ayeti indiğinde Rasûlullah’ın evine eskiden nasıl giriyorsam yine aynı şekilde girdim. O benim bu şekilde girdiğimi görünce:

-Sana ne oluyor yavrucuğum, dedi.¹⁰⁵

Başka bir rivayette ise: Allah Rasûlüne hizmet ettiğim zamanlarda evine izinsiz giriyordum. Bir gün yine evine izinsiz girdim. Bunun üzerine buyurdu ki: “Sevgili

¹⁰³ İbn Sa’d, *Tabakât*, c. V, 330.

¹⁰⁴ Tirmizî, *İsti’zân*, 10.

¹⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 19, 365.

*oğlum! Allah'tan gelen bir emir var artık. Eskiden girdiğin gibi izin almadan odama girmeyesin...*¹⁰⁶

Hız. Peygamber'in Enes b. Mâlik'e seslenme biçimine bakıldığında genelde "yavrucuğum, oğulcuğum, sevgili oğlum veya canım oğlum" anlamlarındaki "يَا بُنَيَّ"yi tercih ettiği görülmektedir. Sevgi ve şefkat ifade eden -Hz. Lokman'ın, oğluna verdiği öğütlerde de geçen- bu seslenme biçimi¹⁰⁷ Enes b. Mâlik'in çok hoşuna gitmiş olmalı ki ilerleyen yaşlarında anılarını paylaşırken "Rasûlullah bana "يَا بُنَيَّ" diye seslenirdi." demiştir.¹⁰⁸

Hız. Peygamber'in, Enes b. Mâlik'in hoşuna gidecek bu hitap şekillerini kullanması ona değer vererek sevdiğini göstermesi ve olumlu davranışlara yöneltmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Hız. Peygamber'in Enes b. Mâlik'e zaman zaman "ذو الأذنين / iki kulaklı" diye seslendiği bilinmektedir. Muhammed Raif Efendi böylesi bir benzetmeyi, "Konuşulana dikkatle dinlemeye ve anlamaya özendirmek için Hız. Peygamber tarafından yapılmış ince bir latife" olarak yorumlarlar.¹⁰⁹ Bu tespitten hareketle "ذو الأذنين" ifadesinin "kulağını dört açarak dinleyen" şeklinde tercüme edilmesi mümkün görünmektedir.

Hız. Peygamber'in Enes b. Mâlik'e hitap şekilleri ebeveynler ve eğitimciler için güzel örnekler içermektedir. Bu hitap şekilleri ikisi arasındaki bağın perçinlenmesini sağlamıştır. Zira çocuklara onları kırmadan ve incitmeden verilen latife nevinden isimlerin eğitici ve eğitilen arasındaki bağı kuvvetlendireceği belirtilmelidir.

1.2.4. Hız. Peygamber'le Arasındaki Benzerlik

Hareket ve davranış bakımından bir kimseye benzemek, o kimsenin yaptıklarını yapıp, sakındıklarından sakınmakla mümkün olmalıdır. Enes b. Mâlik Hız.

---

¹⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 20, 409.

¹⁰⁷ Lokman, 31/17-19

¹⁰⁸ Tirmizî, *Edeb*, 62.

¹⁰⁹ Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Tam Şemâil-i Şerif Tercemesi*, trc. Muhammed Raif Efendi, Konya: (Konya Kitapçılık 2010), 103.

Peygamber’i bütün hal ve davranışlarıyla örnek almıştır. Zira onun ruh dünyası çocukluğundan itibaren Hz. Peygamber’le şekillenmiştir.

Enes b. Mâlik Hz. Peygamber’in terbiyesi altında yetişmiş ve hayatının en verimli dönemlerini Hz. Peygamber’e öğrencilik yaparak geçirmiş bir sahâbîdir. Hz. Peygamber’i her haliyle örnek almış, onun vefatından sonra da sadece tavır ve davranışlarında değil, ibadetlerinde de Hz. Peygamber’e benzeme gayreti içerisinde olmuştur. Ebû Hüreyre’nin (ö. 58/678) şu ifadesi bu kanaati desteklemektedir: “Namazı Ümmü Süleym’in oğlu kadar (Enes b. Mâlik) Allah Resûlünün namazına benzeyen başka birini görmedim.”

İbn Sîrîn de (ö. 110/729) seferî olarak kılınan namaz hususunda Enes b. Mâlik’le ile yaşadığı bir anıyı şu sözlerle aktarmaktadır:

“Şam’dan döndüğü vakit Enes b. Mâlik’i Aynüttemr mevkiinde karşıladık. Onu bir merkep üzerinde namaz kılariken gördüm. Yüzü tam kibleye doğru değildi. Hemmâm sol taraftan kibleyi işaret etti. Ben Enes b. Mâlik’e ‘kibleden başka bir yöne doğru namaz kılyorsun.’ deyince bana şu cevabı verdi: ‘Şunu iyi bilin ki; Hz. Peygamber’in böyle yaptığını görmeseydim ben de yapmazdım’ dedi.”¹¹⁰

a) Davranışlarıyla Hz. Peygamber’e Benzerliği

Sahâbîler Hz. Peygamber’in hayatını titizlikle takip ederek vaz ettiği ahlâkî ilkeleri uygulamakla kalmamış, kendilerinden sonraki nesillere aktarma konusunda büyük bir gayret içinde olmuşlardır. Tâbiîn âlimlerinden Sabit el-Bünânî (ö. 127/744) bu konuda şunları aktarmaktadır:

“Bir gün Enes b. Mâlik’le birlikte evinin terasında oturuyorduk. Enes ezan sesini işitince aşağıya indi. Ben de onunla birlikte indim. Aşağıya inerken kısa adımlarla yürümeye başladı ve bu şekilde davranmasının sebebini şöyle açıkladı:

‘Bir gün Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665 [?]) ile birlikteydim. Bu şekilde kısa adımlarla yürümeye başladı ve bana: ‘Seni neden böyle kısa adımlarla yürüttüğümü biliyor musun?’ dedi. Ardından da, ‘Hz. Peygamber de beni bu şekilde yürüttü’ ve bana: ‘Seni neden bu şekilde yürüttüğümü biliyor musun?’ diye sorunca ben ‘Allah ve

---

¹¹⁰ Müslim, Salâtu’l-müsâfirîn, 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 20, 379; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, c. 2, 7.

Rasûlü daha iyi bilir.’ dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber: ‘Namaza giderken daha çok adım atalım diye.’ buyurdular.¹¹¹

Bahsi geçen rivayette Hz. Peygamber’in yetiştirdiği sahâbe neslinin ona olan bağlılığı gözler önüne serilmektedir. Hz. Peygamber’i bireysel anlamda örnek almakla sınırlı kalmayan bu bağlılık sahâbe nesli aracılığıyla sonraki nesillere aktarılmıştır. Zeyd b. Sâbit Hz. Peygamber’den gördüğü güzel bir davranışı öğrenmenin yanında onun yöntemini kullanmak suretiyle muhatabına vermek istediği mesajdan önce tüm dikkatini toplamasını sağlamıştır. Nitekim Enes b. Mâlik, Zeyd b. Sâbit’ten öğrendiği bu bilgiyi, yakın talebesi Sabit el-Bünânî’ye aynı usûlle aktarmaktadır.

Hz. Peygamber’in verdiği mesajların asırlar sonrasına ulaşması, sahâbenin ona olan sevgisi, bağlılığı ve gayretleriyle mümkün olmuştur. Enes b. Mâlik küçük yaşlardan itibaren Hz. Peygamber’in terbiyesi altında yetişmesi ve çok uzun yaşaması dolayısıyla bu anlamda önde gelen sahâbîler arasında yerini almıştır. Onun Hz. Peygamber’e bağlılığını ortaya koyan bir başka misal şu şekilde nakledilmektedir:

Musa b. İbrahim b. Ebî Rebâa, babasından naklediyor: Enes b. Mâlik’i ziyarete gitmiştik. Kendisi tek parça bir kumaşa bürünmüş halde namaz kılıyordu. Elbisesi de yanı başında duruyordu. Namazını bitirince ona “ Elbisen burada dururken neden böyle namaz kılıyorsun?” dedik. Bunun üzerine o,

“Ben Rasûlullah’i böyle namaz kılarken gördüm. (Onun için böyle yapıyorum.)” diye karşılık verdi.

Enes b. Mâlik başka bir rivayetinde, Hz. Peygamber’in çizgili bir Yemen elbisesi ile namaz kıldığını ve –tam net hatırlayamasa da- bu elbisenin iki ucunu çaprazlama olarak bağladığını kaydetmektedir.¹¹²

---

¹¹¹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 2, 138; İbn Hacer, *el İsbâbe*, c. 2, 542,

¹¹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 19, 297-298. Elbisenin iki ucunun çaprazlama bağlanması; sol kolun altından alınıp sağ omuz üzerine atılan kumaşın bir ucu ile sağ kolun altından alınıp sol omuz üzerine atılan kumaşın diğer ucu birlikte çekilip göğüs üzerine bağlanmasından ibarettir. bkz. Abdurrahman el-Bennâ, *Bülûğu’l-emânî min esrâri’l-Fethi’r-Rabbânî*, 1-24, (Beyrut, Dâru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, 1976), c. 4, 121.

b) Hitapta Benzerlik

Hız. Peygamber'in Enes b. Mâlik'e seslenme şekli bahsindeki hadisler incelendiğinde Hız. Peygamber'in, sevgi ve merhamet ifade eden ve her canlıyı etkileyecek ince bir seslenme biçimi olduğuna ve bunun Enes b. Mâlik üzerindeki etkisine değinilmişti. Araştırma boyunca karşılaşılan en çarpıcı hususlardan biri de Enes b. Mâlik'in Hız. Peygamber'i "seslenme yöntemi" konusunda da örnek almasıdır.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde "Davet ve Misafirlik Âdâbı" başlığı altında da ele alınacağı üzere Enes b. Mâlik, aralarında oğlu Ebu Bekir'in de yer aldığı bir topluluğa görme engelli sahâbî İtbân b. Mâlik'ten (ö. 50/670) bir hadise nakletmektedir. Hadisi naklettikten sonra oğlu Ebu Bekir'e dönerek şöyle demiştir:

*"Yavrucuğum, bu hadisi ezberle. Şüphesiz bu hadis bir hazinedir."*¹¹³

Enes b. Mâlik, Hız. Peygamber'in kendisine hitap ettiği üzere çocuğuna "yavrucuğum" diye seslenmektedir. Öte yandan bu hadisin¹¹⁴ Enes b. Mâlik tarafından "hazine" olarak isimlendirilmesini, onun Hız. Peygamber'e bağlılığının bir başka somut yansıması olarak anlamlandırmak mümkündür.

1.2.5. Eğitim Metotları ile Hız. Peygamber'e Benzerlik

Enes b. Mâlik, henüz küçükken çocuklarla oyun oynarken Hız. Peygamber'in, yanlarına gelerek onlara selâm verdiğini, elini tuttuğunu ve bir iş için kendisini görevlendirdiğini anlattıktan sonra şöyle demektedir: "Hız. Peygamber, ben

---

¹¹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 27, 13.

¹¹⁴ Bu hadis şu şekilde nakledilmektedir:

"Âmâ sahâbî İtbân b. Mâlik, kabilesine namaz kıldırın birisiydi. Yağmurlu havalarda mescidle evinin arası suyla dolunca mescide gidemiyor ve namazlarını evde kılmak zorunda kalıyordu. Hız. Peygamber'i başka bir mescid belirlenmesi konusunda istişare etmek üzere evine davet ettiğinde Hız. Peygamber, Hız. Ebû Bekir'le birlikte İtbân'ın evine gitmiş ve onun gösterdiği yerde iki rekât namaz kıldırmıştır. Kendisine ikram edilen yiyeceklerden tattıktan sonra oradan ayrılmıştır." bkz. Buhârî, *Salât*, 46; Müslim, *Mesâcid*, 47.

dönünceye kadar beni bir duvarın gölgesinde bekledi.”¹¹⁵ Görüldüğü üzere Hz. Peygamber’in çocuklarla selamlaşması ve her türlü iletişimi sevgi ve merhamet duyguları üzerine kuruludur. Enes b. Mâlik konu hakkında fikir veren bir başka hatırasını şöyle nakleder:

*Hz. Peygamber, zaman zaman Medineli Müslümanları ziyaret ederdi. Ensar mahallelerine geldiğinde Ensar’ın çocukları çevresinde toplanırdı. Hz. Peygamber de onlara dua eder, başlarını okşar ve selâm verirdi.*¹¹⁶

1.2.6. Hz. Peygamber’e Sırdaşlığı

Hz. Peygamber, çocukların sır saklama ahlâkına sahip olarak yetişmelerine büyük bir önem vermiştir. Zira sır saklama ahlâkı çocuğun karakterinin şekillenmesi, ailesi ve ülkesinin selameti açısından kritik bir yerde durmaktadır. Sır tutmayı alışkanlık haline getiren bir çocuğun otokontrol mekanizması gelişecek, bu suretle bir takım toplumsal sorunları önleyip tedavi etmeyi öğrenecek ve toplumda güven duyulan bir birey olarak anılacaktır.

İbn Cemâa (ö. 733/1298) çocuğun karakter oluşumunda önemli yerleri olan bu gibi ahlâkî vasıfların önemine dikkat çekmektedir. O, “tahsile başlamadan veya zaman içinde” ifadesiyle de bu görevin aile ve okul hayatını kuşatacak bir mahiyete sahip olması gerektiğini belirtir.¹¹⁷ Günümüz eğitim sistemleri incelendiğinde; bu sistemlerin, sır saklama, sabırlı ve gayretli olma gibi çocukları karakter bakımından geliştirecek duyguları edindirmekten ziyade, onların zihnî potansiyellerini geliştirecek etkinliklere yönelmektedir.¹¹⁸ Enes b. Mâlik’in naklettiği aşağıdaki hatıra, bahsi geçen duygulardan “sır saklayabilme” özelliğinin önemini göstermesi bakımından önemlidir:

---

¹¹⁵ Ebû Dâvûd, Âdâb, 147

¹¹⁶ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, c. 6, 90.

¹¹⁷ İbn Cemâa, *Tezkiretü's-sâmi' ve'l-mütekellim fi edebi'l-âlim ve'l-müteallim / İbn Cemâa'dan Öğretmen ve Öğrencilere Öğütler*, çev. M. Faruk Bayraktar, (İstanbul: İFAV Yayınları, 1997), 58.

¹¹⁸ H. Fikret Kanat, *Ailede Çocuk Terbiyesi*, (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1976), 107.

“Bir gün, Rasûlullâh’ın hizmetini gördükten sonra evime gitmek için yola koyuldum. Eve giderken yolda oynayan çocuklar gördüm. Oynadıkları oyun hoşuma gitti ve onlara katıldım. Bu esnada Rasûlullâh geldi ve çocuklara selâm verdi. Ardından beni çağırarak bir yere gönderdi. Vakit geç olmasına rağmen gittim. Ancak bu iş dolayısıyla her zamankinden daha geç bir saatte eve dönünce annem:

- “Niye geciktin?” diye sordu. Ben:
- “Allâh Rasûlü beni bir iş için göndermişti.” dedim. Annem:
- “O iş neydi?” diye sordu. Bunun üzerine ben:
- “Rasûlullâh’ın sırrıdır? Söyleyemem anneciğim...” dedim. Annem:
- “Öyleyse Rasûlullah’ın sırrını muhâfaza et, Enes...” diye karşılık verdi.

Hadisi nakleden Sâbit el-Bünânî şu eklemede bulunur:

Enes b. Mâlik bana, “Eğer o sırrı birisine söyleyecek olsaydım sana söylerdim Ey Sâbit!”, derdi.¹¹⁹

Bu rivayetin ortaya koyduğu başlıca hususlar şu şekilde sıralanabilir:

- a. Hz. Peygamber’in -oyun çağında bile olsalar- çocuklarla her karşılaştığında onlara selam vermesi. Hz. Peygamber’in bu davranışı çocukların özgüvenlerini arttırıcı bir rol üstlenmektedir.
- b. Sır tutmasını öğrenip sırrı açığa çıkarmadığında bireyin iradesi güçlenmekle birlikte kendine olan özgüveni de artmaktadır.
- c. Çocuklara çeşitli görevler vermesi. Çocuklara güvenerek onlara küçük vazifeler vermek sosyal açıdan gelişmesinde önemli bir rol oynar. Evin ihtiyaçlarında görevlendirilir, küçüklerle olduğu kadar büyüklerle de beraber olursa çocuğun sosyal kişiliği gelişir. Hayat tecrübelerini erken zamanlarda yaşayarak hayatın bilinmeyenlerini tanır ve özgüveni gelişir. Kazanmış olduğu tecrübe ve özgüvenle hayatını sürdürmeyi öğrenir.

---

¹¹⁹Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 3, 195.

- d. O yaşlarda henüz oyun çağında olan Enes b. Mâlik'in, Hz. Peygamber'in emanet ettiği ifadelerin birer sır olduğunun farkında olarak bu konu hakkında öz annesine dahi bilgi vermemesi.

1.2.7. Hz. Peygamber'e Talebeliği

Hz. Peygamber'in ashâbına verdiği eğitim, teorik bilgiler yanında hayatın gündelik akışı esnasında karşılaşılabilecek pratikler içermekteydi. Onun bu eğitim usûlü dönemin müşriklerinin dikkatini çekmiştir. Bunun en somut delili, müşriklerin Hz. Peygamber'in bazı öğretilerini alaya aldıkları bilgisini içeren rivayetlerdir. Hz. Peygamber'in tuvalet âdâbı hususunda verdiği bilgilerin müşrikler tarafından alay konusu edilmesi buna bir misal olarak verilebilir.¹²⁰

Hz. Peygamber'in meclisine iştirak eden sahâbîler onu büyük bir ciddiyet ve dikkatle dinlemişlerdir. Nitekim onların bu yönü tasvir edilirken başlarına konan kuşları ürkütmekten korkuyormuşçasına pür dikkat dinledikleri nakledilmektedir.¹²¹

Sahâbe-i Kirâmın bir diğer özelliği de Hz. Peygamber'in meclisinden ayrıldıktan sonra duyduklarını kendi aralarında müzakere etmeleridir. Onlar bir yandan bu meclislerden edindikleri ilim ve irfanı etraflarına yayarlarken bir yandan da ailelerinin rızkını temin edebilmek için ticaret ve ziraatle uğraşıyorlardı. Ancak bazıları daha uzun soluklu bir eğitim alabilmek için her daim Hz. Peygamber'in yanında bulunmak üzere Suffe'ye katılmışlardı. Enes b. Mâlik hem Suffe'deki derslerde bulunur hem de Hz. Peygamber'in hizmetini gördüğü için onun özel hallerine ve sırlarına vâkıf olurdu. Bu anlamda yaşı itibariyle hafızası taze ve kavrayışı güçlü olan Enes'in Hz. Peygamber'in yanında bulunduğu süre içindeki gözlem yeteneği ve dikkatine dair bazı örnekler sunmak yerinde olacaktır. Bu konuda Hz. Peygamber'i dua ederken veya ibadetlerini gerçekleştirirken gözlemlediği rivayetler önemlidir. Bu rivayetlerin bazılarında o şunları dile getirmektedir:

---

¹²⁰ Müslim, Tahâret, 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 39, 112; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, c. 1, 24.

¹²¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 30, 394-395; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, c. 9, 577; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 7, 241.

Rasûlullah secdeye gittiğinde kollarını öyle açardı ki koltuk altlarının beyazlığı görünürdü.¹²²

Rasûlullah ellerini göğe doğru açıp dua ettiğinde kol altının beyaz kısmını görürdüm.¹²³

Enes'in Hz. Peygamber dua ederken yaptığı gözlem bu kadarıyla sınırlı değildir. Dua ederken veya secdeye giderken kollarını hangi oranda açtığını da kapsamaktadır. Buna dair bir misali muhaddis tâbiînden Âsım el-Ahvel (ö. 142/759) şu sözlerle anlatmaktadır:

Enes b. Mâlik'e:

- "Kunut duası rükûdan önce mi, yoksa rükûdan sonra mı okunurdu?" diye sordum. O:

- "Rükûdan önce." cevabını verdi. Bizler:

- "Ancak bazı kimseler Hz. Peygamber'in, kunut dualarını rükûdan sonra okuduğunu iddia ediyorlar." dediğimizde bize:

- "Onlar doğrusunu söylememiş. Rasûlullah sadece bir ay boyunca Ashâbından bazı kimselerin şehit edilmesi üzerine katillere beddua için rükûdan sonra kunut duasını okudu.¹²⁴ Şehit edilen sahâbiler kurrâ hafızlardı.¹²⁵

Tarihçiler Bi'ri Maûne vakıası ve Hz. Peygamber'in bir ay boyunca beddua etmesi sürecinin, Uhud savaşından sonra gerçekleştiği hususunda hemfikirdirler. Genel

---

¹²² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 20, 163.

¹²³ Buhârî, *İstiskâ*, 21.

¹²⁴ Enes b. Mâlik, bu hadiseyi şöyle anlatmaktadır: Rasûlullah'a Ri'l, Zekvân, 'Usayye ve Benû Lihyân kabilelerinden bazı insanlar geldiler. Müslüman olduklarını söyleyerek kabilelerinin geri kalanlarının da Müslüman olması için davetçiler istediler. Rasûlullah da yanlarına Ensar'dan yetmiş sahâbî verdi.

Bahsi geçen yetmiş sahâbî Medineliler tarafından kurrâ hafız olarak tanınmaktaydı. Gündüzleri odun toplayarak geçimlerini sağlar, geceleri ise namaz kılarak vakitlerini geçirirlerdi. Bi'rû Maûne denilen yere geldiklerinde yukarıda sayılan kabileler tarafından pusuya düşürülüp şehit edildiler. Hz. Peygamber mezkûr kabilelere bu nedenle beddua etmekteydi. bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 19, 119.

¹²⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 20, 130.

kanaate göre bu hadise 4/625 yılı Safer ayında gerçekleşmiştir.¹²⁶ Enes b. Mâlik'in, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti esnasında 10 yaşlarında olmasından hareketle Bi'ri Ma'üne vakıası esnasında 13 yaşlarında olduğu sonucuna ulaşılabilir. O yaşlardaki bir çocuğun Hz. Peygamber'in hangi namazda hangi duaları okuduğunu, duaların okunma sebeplerini detaylarıyla bilmesi Hz. Peygamber'i yakından takip etmesiyle izah edilebilir.

Enes b. Mâlik'in, Hz. Peygamber'e talebeliğinde günümüz eğitim sistemine ilham olacak bazı hassasiyetler göze çarpmaktadır. Hz. Peygamber'in ilim meclisleri içtenlik ve sadeliğin hâkim olduğu bir atmosfere sahip olmasının yanında bir iç disipline de sahipti. Bunların başında soru sorma adabı gelmektedir.

Hz. Peygamber şüphesiz bizler gibi bir insandı.¹²⁷ Ashâbıyla içiçe yaşar, onlardan biri gibi hareket ederdi. Bu sebeple Ashâbıyla kurduğu münasebet ibadetlerle sınırlı kalmıyor, aralarındaki etkileşim hayatın bütün safhalarını kapsıyordu. İnsanların İslâm'a girmesiyle birlikte dinin gerekliliklerini öğrenme çabaları artıyor, Hz. Peygamber'e Kur'an ve sünnete dair sorular soruyorlardı. Soru soranların aynı eğitim ve medeniyet seviyesinde olmamaları dolayısıyla kimi zaman Hz. Peygamber'i rahatsız eden sorular da geliyordu. Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in bu kabil sorular karşısındaki reaksiyonlarını yakından tanıdığı için daha temkinli bir yol takip ediyordu. Onun bu yönü, rivayet ettiği şu hadiste görülmektedir:

Bizler kırsal kesimden birilerinin gelip Hz. Peygamber'e soru sormasını çok arzularдық. (Zira onlar, bizim soramayacağımız bazı soruları çok rahat bir şekilde sorabiliyorlardı.) Yine bir gün bir bedevî geldi ve Hz. Peygamber'e kıyametin ne zaman kopacağını sordu. Peygamber Efendimiz hemen cevap vermeyerek namaza geçti. Namazı bitirdiğinde:

- "Kıyameti soran kimdi?" diye sordu. O bedevî gelerek:
- "Benim Ey Allah'ın Rasûlü." diye cevap verdi. Bunun üzerine o:
- "Kıyamet günü için ne hazırladın?" diye sordu. Bedevî:

---

¹²⁶ Mustafa Sezer, "İslâm Tarihi'nde Bi'r-i Ma'üne Hâdisesi Üzerine Bir Araştırma", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2015): c. 2, sy. 2, 251.

¹²⁷ el- Kehf, 18/110.

- “Kıyamet günü için yeterince namazım ve orucumun olduğunu düşünmüyorum. Ama ben Allah’ı ve onun elçisini içtenlikle seviyorum!” dedi.

Bu söz üzerine Hz. Peygamber: “Kişi sevdiği ile beraberdir. Sen de sevdiğin ile berabersin.” buyurdu. Bu sözün üzerine Enes b. Mâlik der ki: “Müslümanların İslâm’ı kabulünden bu yana hiç bu kadar sevindiklerini görmemiştim”.¹²⁸

Enes b. Mâlik’in, Hz. Peygamber’e talebeliği esnasında en dikkat çeken hususlardan biri de öğrendiklerini başkalarına aktarma ve bir an önce pratiğe dökme konusundaki gayreti olmalıdır. Onun şu sözleri buna misal olarak verilebilir:

*Güneş parlak ve yükselmiş olduğunda Rasûlullah (s.a.v.) ikindi namazını kılardı. Ben de Medine tarafında bulunan evime ve kabileme vardığımda onlara: “Rasûlullah namaz kıldı. Haydi, siz de kalkın ve kılın!” derdim.*¹²⁹

Enes b. Mâlik’in, Hz. Peygamber’den duyduklarını çevresindekilere ulaştırma hususundaki gayretine dair misaller çoğaltılabilir. Onun Hz. Peygamber’i gözlemlene gücüne dair önemli fikirler veren bu misallerin bir kısmı aşağıda sıralanmaktadır.

Enes b. Mâlik anlatıyor: “Rasûlullah Zühleyfe’de konakladı. Sabah olunca devesine bindi. Devesiyle Beydâ Tepesine varınca Allah’a hamdetti, tesbihte bulundu, tekbir ve tehlîl getirdi. Sonra hac ve umre için telbiyede bulundu. Onu gören insanlar da hac ve umre için telbiyede bulundu. Rasûlullah Mekke’ye varınca insanların ihramdan çıkmasını emretti. Onlar da ihramdan çıktılar. Bu hal terviye gününe kadar devam etti. Terviye günü hac için ihrama girip telbiye getirdiler. Rasûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) haccı ifa ettikten sonra ayakta olduğu halde, yedi deve kurban etti.”¹³⁰

Konuyla ilgili bir başka misalin merkezinde Abdullah b. Amr b. Âs yer almaktadır. Enes b. Mâlik bu hadiseyi de teferruatlarıyla anlatmaktadır:

Hz. Peygamber’le oturuyorduk. “Birazdan yanınıza cennetlik bir adam gelecek.” dedi. Çok geçmeden Ensar’dan bir sahâbî çıkageldi. Sol elinde çarıkları vardı ve sakalından abdest suyu akıyordu.

¹²⁸ Tirmizî, Zühhd, 50; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 19, 71.

¹²⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 20, 257; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, 288.

¹³⁰ Ebu Dâvud, Menâsik 24; Nesâî, Hacc 143.

Ertesi gün Hz. Peygamber benzer sözleri tekrarladığında aynı sahâbî mescidin kapısında beliriverdi. Bu durum üçüncü gün de devam edince Abdullah b. Amr b. Âs (ö. 65/684-85) bu sahâbînin peşine düştü. Yanına vardığında ona şöyle dedi: “Bugünlerde babamla aramızda biraz sıkıntı var. Ona kızarak üç gün yanına uğramayacağıma dair yemin ettim. Bu süre zarfında senin yanında kalabilir miyim?” dedi. Ensar’dan olan o sahâbî bu talebe olumlu cevap verdi.

Enes b. Mâlik bu hadisenin kalan kısmını şöyle anlatır:

Abdullah, bu sahâbî ile üç gün geceledi. Sabah namazı vakti girene kadar onu takip etti. Geceleri nafle ibadette bulunmadığını, sağına soluna dönerken Allah’ı zikretmesi ve tekbir getirmesi dışında başka bir şey yapmadığını gözlemledi. Hatta bu süre zarfında sadaka da vermediğini, ancak dilinden hayırlı ve güzel sözden başka bir şey işitmediğini gördü. Abdullah “Neredeyse yaptığı bu amelleri küçük görecektim.” dedikten sonra o sahâbînin yanına giderek:

“Hz. Peygamber üç gün üst üste ‘Birazdan yanınıza cennet halkından birisi gelecek.’ buyurdu. Bu sözlerden sonra her defasında, sen çıkageldin. Ben de birkaç gün yanında kalmak suretiyle seni cennet halkından kılan amellerini öğrenip onları ifa etmek istedim. Ancak bu üç gün içerisinde büyük bir amel yaptığını da görmedim. Acaba seni bu mertebeye hangi amelin ulaştırmış olabilir?” diye sordu. O sahâbî, Abdullah b. Amr b. Âs’a şu cevabı verdi:

“Senin gördüğünden başka yaptığım bir ibadetim yok. Sadece ben hiçbir Müslümana kin gütmem. Allah’ın bir başkasına verdiği nimeti asla kıskanmam.”

Abdullah gitmek üzere ayağa kalkarak: “Seni cennetlik yapan ve bizim sahip olamadığımız şey işte budur.” dedi.¹³¹

Günümüzde pek çok insanın, hadisenin iç yüzünü öğrendikten sonraki ilk tepkisi şüphesiz Abdullah b. Amr b. Âs’tan farklı olmayacaktır. Ancak bu sıradan gibi görünen amel Allah nezdinde değerli bir yere sahip olmalı ki Hz. Peygamber bu amelin sahibini “cennetlik” olarak nitelemektedir. Üstelik bu sahâbî çok ibadet eden ve çok zikir çeken bir kimse değildir. Sadece ağzından kötü söz çıkmayan, yapıcı ve olumlu konuşan, insanları kırmayan, kimseye kin gütmeyen, nefret ve haset etmeyen sade bir Müslümandır.

---

¹³¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 20, 125.

Bahsi geçen sahâbînin Hz. Peygamber'in "Haset etmekten sakının! Zira haset, ateşin odunu yiyip bitirdiği gibi iyilikleri yer bitirir."¹³² buyruğuna uyması da oldukça anlamlıdır. Zira kin tutma ve Allah'ın bir başkasına bahşettiği nimeti kıskanmanın insanları mutsuz ve huzursuz kılacağı ortadadır. Kindar olan ve yüreğinde nefret taşıyan insanlar bir bakıma hırslarının ve nefislerinin kulu, kölesi olurlar. Bu açıdan bakıldığında Hz. Peygamber'in rivayetteki sahâbîyi "cennetlik" olarak nitelemesinin bahsi geçen kötü duygulara değil Allah'a kul olması nedeniyle olduğu söylenebilir.

1.2.1. Hz. Peygamber'in Duygularına Şahitliği

Enes b. Mâlik Hz. Peygamber'e yakınlığı sebebiyle onun sevincine, hüznüne, hatta eşleri arasındaki diyaloglara tanıklık ederdi. Bu gibi durumlarda Hz. Peygamber'in gösterdiği tavırlar ona bağlılığında büyük bir etkiye sahiptir. Hz. Peygamber'in, oğlu İbrahim'i ziyareti esnasında yaşananlar bu konuda fikir vermektedir. Hadiseyi Enes b. Mâlik şu şekilde nakletmektedir.

Rasûlullah ile demircilik yapan Ebû Seyf'in yanına girdik. Ebû Seyf, İbrahim'in sütbabasıydı. Rasûlullah, İbrahim'i aldı, öptü ve kokladı. Başka bir zaman yine Ebû Seyf'in evine gittik. Bu kez İbrahim'in hastalığı ilerlemiş ve sekerât haline girmişti. Bu durumu gören Rasûlullah'ın gözlerinden yaşlar dökülmeye başladı. Abdurrahman b. Avf: "Yâ Rasûlallah! İnsanlar musibet anında sabırlı olamayabilir ama sen de mi? diye şaşkınlık belirtince Hz. Peygamber "Avf oğlu! İçinde bulunduğum bu hal, rahmet ve şefkattendir." dedi. Sonra Rasûlullah'ın gözyaşları arttı. O bu esnada şöyle diyordu: "Şüphesiz göz ağlar, kalp üzülür. Ama ne olursa olsun, Rabbimizin hoşnut olacağı sözden başkasını söylemeyiz. İbrahim! Bizler senin ayrılığınla pek mahzun ve kederliyiz!"¹³³

---

¹³² Ebû Dâvûd, Edeb, 44.

¹³³ Buhari, Cenâiz, 43.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN ÂDÂB-I MUÂŞERET ÖĞRETİMİ

2. İbadete Dair Hususlarda Âdâb-ı Muâşeret

Enes b. Mâlik'in rivâyetlerinde dikkat çeken önemli hususlardan biri Hz. Peygamber'in ibadet âdâbına dair hususlardır. İbadetlerde beşerî unsurların ihmal edilmediği göze çarpan rivâyetlerde Hz. Peygamber'in mümkün mertebe kolaylığı tercih ettiği görülmektedir.

2.1. Namaza Dair Âdâb

Hz. Peygamber gerek tek başına gerek cemaatle eda edilen namazlarda çoğu kez fikhî bağlayıcılığı olmayan bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. Namaza dair âdâb başlığı altında ele alınabilecek bu hususlardan ilk dikkat çekenini secde halindeyken ellerin köpek oturuşunda olduğu gibi yayılmamasına dair ikazdır.¹³⁴ Fakihler tarafından da ta'dîl-i erkân başlığı altında ele alınan bu ikazın ilk anda ağır olduğu düşünülse de Allah Teâlâ'ya karşı sergilenmesi gereken edep ve saygının bir gereği olarak îrâd edildiği anlaşılmaktadır.

2.1.1. Namazda Bakışların Yönelmesi Gereken Yer

Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12) Hz. Peygamber'in konuyla ilgili ifadelerini şöyle nakletmektedir: Bazı kimselere ne oluyor ki, namazlarında gözlerini semaya dikeyyorlar? Ya bundan vazgeçerler ya da gözlerinin nuru alınır da artık görmez olurlar.¹³⁵

İnanan kimse namazını eda ederken gözleri secde mahallinde olmalıdır. Zira bunun aksi, Hz. Âişe tarafından nakledilen bir rivayette "Kulun namaz esnasında gözlerini sağa sola çevirmesi şeytanın o kişinin namazından bir şeyleri aşırması" olarak nitelendirilmektedir. Şeytanın insanın namazından bir şeyler çalması, aklında

---

¹³⁴ Buhârî, Ezân 141; Müslim, Salât, 233; Ebû Dâvud, Salât 158; Tirmizî, Salât 205; Nesâî, İftitâh 140.

¹³⁵ Buhârî, Ezân, 92; Müslim, Salât, 117; Ebû Dâvûd, Salât, 163; Nesâî, Sehv, 9; İbn Mâce, İkâme 67; Abdürrezzak, *Musannef*, c. 2, 253; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 19, 121.

olmayan şeyleri hatırlatarak, ona vesvese vererek yanılma yoluyla bir bakıma namazı noksanlaştırmasıdır.

Bu hadis bizlere Hz. Peygamber'in bir inceliğini de göstermektedir. Nezaket ve zarafet sahibi Hz. Peygamber kendisine tâbi olan ashâbın yanlışlarını düzeltirken gönüllerinin incinmemesi için duyarlı davranırdı. Allah Rasûlü edebe uymayan davranışlar sergilediğini gördüğü ashâbından bazı insanları, -bu örnekte de görüldüğü üzere- herhangi bir isim anmaksızın, dolaylı ifadeler kullanmak suretiyle rencide etmeden uyarırdı. Sonrasında da bu hareketin doğru olmadığını ashâbına açıklardı. Hz. Peygamber bu uygulamasıyla istenmedik davranış sergileyenleri topluluk içerisinde açığa çıkarmayı doğru bulmadığını ortaya koymuş olurdu.¹³⁶

2.1.2. Namazın Rükünlerinde İmamı Geçmeme Hassasiyeti

Hz. Peygamber, ashâbını aynı zamanda namazın sıhhatine de tesir eden bir hususa dikkat çekerek aşağıdaki sözlerle ikaz etmektedir. Enes b. Mâlik bu ikazın yer aldığı hadiseyi şöyle tasvir etmektedir:

Hz. Peygamber bir gün bizlere namaz kıldırды. Namazı bitirince, yüzünü dönerek: "Ey insanlar, ben sizin imamınızım. Dolayısıyla rükû ve secde ederken, doğrulurken, namazdan selamla çıkarken sakın beni geçmeyin! Kuşkusuz ben sizleri hem önümden hem arkamdan görmekteyim! Nefsim elinde olan Allah'a yemin olsun ki benim gördüklerimi görseydiniz az güler çok ağlardınız."

Bunun üzerine sahâbeden bazısı Hz. Peygamber'e "Ya Rasûlallah! Ne görüyorsunuz?" diye sorunca onlara "Ben cennet ve cehennemi görüyorum" karşılığını verdi.¹³⁷

Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim'de nakledilen bu rivâyetin farklı tariklerinde şu şekilde farklı bir ifade yer almaktadır:

---

¹³⁶ M. Yaşar Kandemir vd, *Riyâzü's- sâlihîn -Tercüme ve Şerh-*, (I-VIII) (İstanbul: Erkam Yayınları, 1999): c. 7, 315-316.

¹³⁷ Müslim, Salât, 25; Dârimî, Salât 72.

*Rükû ve secdeleri tastamam yerine getirin. Allah'a yemin olsun ki siz secde ve rükû ettikçe ben arkamda olanları da görüyorum.*¹³⁸

Enes b. Mâlik'ten gelen bir başka hadiste ise Hz. Peygamber'in zor şartlar altında dahi namazda ta'dîl-i erkâna riayet edilmesi hususundaki kati tavrı beyan edilmektedir.

*Biz, havanın aşırı derecede sıcak olduğu günlerde Hz. Peygamber'le birlikte namaz kılardık. Birimiz alnını sıcak sebebiyle yere koyamayacak olsa, giysisini serer onun üzerine secde ederdi.*¹³⁹

2.1.3. Cemaatle Namazda Saf Adabı

Hz. Peygamber namazı kâmil manada ifa edebilmek için cemaatle namaz hususuna önemli teşviklerde bulunmaktadır.

a) Cemaatle Namazın Teşviki

Enes b. Mâlik'in naklettiği aşağıdaki rivâyet Hz. Peygamber'in cemaatle namaz aracılığıyla şeytanın vesveselerinden korunacağını, böylelikle birliklerinin sarsılmayacağına dikkat çekmektedir.

Üç kişi bir yerde bulunur ve namazı cemaatle kılmazlarsa şeytan onlara hâkim olur. Öyleyse cemaatten ayrılmayın. Çünkü sürüden ayrılanı kurt kapar."¹⁴⁰

Hz. Peygamber namazların cemaatle kılınması gerektiği üzerinde ısrarla durarak cemaatin nasıl oluşturulacağını teferruatıyla öğretmiştir. Onun verdiği bu önem cemaatle namazın ferdî ve ictimâî birçok olumlu yönüyle izah edilebilir. Bunları konuyla ilgili müstakil araştırmalara havale ederek bu araştırma açısından önemli bir hususa değinmek isabetli olacaktır. Cemaatle namazın çocuk gelişimi üzerindeki etkisi bağlamında ele alınabilecek bu husus insan tabiatına derç edilen taklit ederek veya gözlemleyerek öğrenmeyle ilgilidir. Bu öğrenme şeklinde asıl

---

¹³⁸ Buhârî, Eymân, 3, Ezân, 88; Müslim, Salât, 110; Nesâî, İftitâh, 106. Nesâî, Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in "arkamda" yerine "sırtımın gerisinde" demiş olabileceğini belirtmektedir.

¹³⁹ Buhârî, Amel fi's-salât, 9, Salât, 23, Mevâkît, 11; Müslim, Mesâcid, 191; Ebû Dâvud, Salât, 93; Tirmizî, Salât, 411; Nesâî, İftitâh, 149.

¹⁴⁰ Ebû Dâvud, Salat, 46.

konuyu ilgilendiren bir takım haricî unsurlar çocuk psikolojisinde önemli bir etkiye sahiptir. Buna dair müşahhas bir misali Enes b. Mâlik'in naklettiği şu hadisede görmek mümkündür:

“Anneannem Müleyke Hz. Peygamber’i, kendisi için hazırladığı bir yemeğe davet etmişti. Hz. Peygamber yemeği yedikten sonra:

- Buyrun size namaz kıldırayım!” dedi. Enes:

“Kullanılmaktan dolayı siyahlaşan bir hasırımız vardı. Hemen onu alıp üzerine biraz yumuşasın diye su serptim. Hz. Peygamber namaza durdu. Yetim bir çocuk ile beraber ben de Hz. Peygamber’in ardında bir saf olduk. Anneannem de arkamızda safa durdu. Hz. Peygamber bize iki rekat namaz kıldırdıktan sonra ayrıldı.¹⁴¹

Burada Hz. Peygamber’in eğiticiliğinin birkaç yönünü birden görmekteyiz: Kendisini yemeğe davet eden ihtiyar bir kadının sofrasına icabeti, Hz. Peygamber’in tevazusuna büyük bir örnektir.

Bireyin öğrenme stilini belirleyen tek bir biçim bulunmamaktadır. Her bir bireyin öğrenme stili dört temel biçimin bileşeni durumundadır. Bunlar “hissettirerek”, yansıtıcı gözlemleri “izlettirerek”, soyut kavramları “düşündürerek” ve aktif yaşantıları “yaparak” öğrenme olarak sıralanabilir.¹⁴²

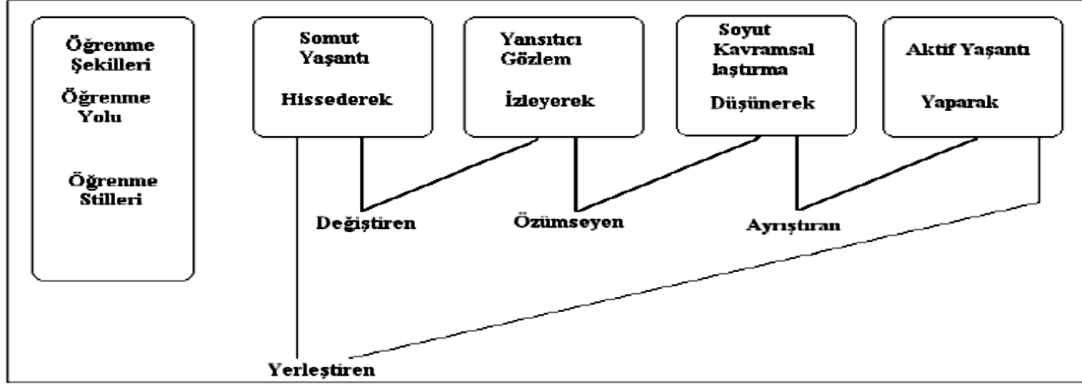
Enes b. Mâlik’in yukarıda tasvir ettiği cemaatle namaz rivâyetinde Hz. Peygamber’in deneyimsel öğrenme yöntemi ile saf adabını uygulamalı bir şekilde ashâbına gösterdiğine şahitlik etmekteyiz. Cemaatle namaza katılan bireylerin her birinin öğrenme şeklini belirleyen yolların birbirinden farklılık arz edecek iki çocuk ve bir ihtiyar kadından oluştuğunu görmekteyiz. Hz. Peygamber, arkasında bulunanların hiçbirinin öğrenme biçimlerini göz ardı etmeden cemaatle namazda safları düzenlerken imamın hemen arkasında erkekler ve çocukların, onların arkasında da kadınların durması gerektiğini öğretmiş olmaktadır.

---

¹⁴¹ Buhârî, Ezan, 41, 161; Salât 21; Teheccüd 33; Müslim, Mesâcid 266; Tirmizî, Salât 59; Nesâî, Mesâcid 43; İmamet 19; İbn Mâce, Mesâcid 8; Muvatta’, Sefer 31; Dârimî, Salât 61.

¹⁴² Petek Aşkar ve Begüm Akkoyunlu, “Kolb Öğrenme Stili Envanteri”. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, (1993) c. 17, sy. 87, 37-47.

Aşağıdaki tabloda Kolb'a ait öğrenme modellerine dair ayrıntılı bir şablon ortaya konulmuştur.¹⁴³

Hiz. Peygamber'in emir, tavsiye ve yönlendirmeleri ashâbı tarafından hassasiyetle hayata geçirilmektedir. Basra'daki ilim halkasından Ebu Gâlib el-Hayyât'ın (ö. 135/753 [?]) naklettiği şu rivâyet, çocukluğunun en güzel yıllarını Hiz. Peygamber'e hizmet ederek geçiren Enes b. Mâlik'in bu yönünü ortaya koymaktadır:

Enes b. Malik'i bir adamın cenaze namazını kaldırırken gördüm. Namaz esnasında cenazenin başı hizasında durdu. Cenaze namazı tamamlandıktan sonra Kureyş'ten ya da Ensar'dan bir kadının cenazesi geldi. Enes'e (r.a.) denildi ki:

- Ebu Hamza! Bu falan kimsenin kızı, falan kişinin cenazesidir. Onun cenaze namazını kaldırırsan?

Enes, cenazenin orta tarafında durarak namazı kaldırdı. O an cenazeye katılanlar arasında yer alan Âlâ b. Ziyâd el-Adevî, Enes'in erkek ve kadın cenazesinde farklı yerlerde durmasına işaret ederek dedi ki:

- Ebu Hamza! Rasûlullâh (s.a.v.) cenaze namazı kaldırırken bu şekilde mi duruyordu?

Enes, "Evet" diye karşılık verince Âlâ' b. Ziyâd el-Adevî bize doğru dönerek: "Bu ameli ezberleyin" dedi.¹⁴⁴

¹⁴³ a.g.e., 38.

¹⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 20, 380; İbni Ebû Şeybe, *Musannef*, c. 3, 195.

Bahsi geçen rivayet incelendiğinde sahabenin Hz. Peygamber'in sünnetine şeklen bağlı kalmanın yanında ibadetlerdeki bazı hikmetleri araştırdığı görülmektedir.¹⁴⁵ Bu arada Alâ' b. Ziyâd el-Adevî'nin etrafındakilere yönelik "Bu ameli ezberleyin" tavsiyesi, eda edilen ibadetin şeklî boyutunun ince bir farklılık göstermesi ile alakalıdır.

b) Beşerî Vasıfların Cemaatle Namaza Tesiri

Hz. Peygamber gerek ibadet hayatı gerekse beşerî hayatında kolaylık prensibini düstur edinmiştir. Bu durum onun eğitimcilik yönünde de görülmektedir. Enes b. Mâlik'ten gelen rivayetteki "Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin!"¹⁴⁶ Emri onun bu yaklaşımını gözler önüne sermektedir. Hz. Peygamber'e iki seçenek sunulduğunda -helal sınırlarında kalmak kaydıyla- daha kolay olanı tercih eder ve insanların da böyle yapmasını öğütlerdi. Yapılacak şey Allah'ın rızasına uygun değilse ondan uzak dururdu.¹⁴⁷

Öte yandan Hz. Peygamber, ashâbının beşerî vasıflarını hesaba katar ve onlara bıkkınlık vermekten endişe duyardı. Bu anlamda onların hazırbulunuşluklarını kollardı.¹⁴⁸ Enes b. Mâlik'ten nakledilen aşağıdaki rivayetler Hz. Peygamber'in bu yönüne ışık tutmaktadır.

Hz. Peygamber döneminde mescitler sosyal hayatın merkezi konumundaydı. Erkeği, kadını ve çocuğuyla inananların ortak buluşma noktası mescitlerdi. Vakit namazlarına gelen hanımlar beraberlerinde çocuklarını da getiriyorlardı. Namaz esnasında çocuklarıyla ilgilenemeyen anneler, onların ağlamasıyla kabaran annelik duyguları sebebiyle namaza yoğunlaşamıyorlardı. Bu durum, Hz. Peygamber'in

---

¹⁴⁵ Şu hadise bahsi geçen hususa somut bir misal olarak verilebilir: Mescitte ashâbı ile namaz kılarken bir ara terliklerini çıkaran Hz. Peygamber, ardındaki cemaatin de aynı şekilde terliklerini çıkardığını görünce onlara bu davranışlarının sebebini sormuş ve sırf kendisi yaptığı için yaptıklarını öğrenince de, "Ben terliklerime bir pislik bulaştığını fark ettiğim için çıkarmıştım." diyerek onların, kendisine ait bu davranışın arkasındaki amaca dikkat çekmeyi amaçlamıştır. bkz. Ebu Dâvûd, Salât, 89.

¹⁴⁶ Buhârî, İlim, 11.

¹⁴⁷ Müslim, Fedâil, 77.

¹⁴⁸ M. Yaşar Kandemir, *Örneklerle İslâm Ahlâkı*, (Ankara, 1975), 389.

gözünden kaçmıyordu. Çocukların mescitlerde çıkarmış olduğu gürültüye rağmen hanımların mescide devam etmelerini arzulayan Hz. Peygamber, bu duruma dair hissiyatını ashâbıyla şöyle paylaşmıştır:

*Ben, namaza başladığımda uzun uzun kıldırmağı arzularken kulağıma bir çocuk ağlaması geliyor. Çocuğun ağlamasından dolayı annesinin üzüleceğini ve istirap duyacağını bildiğimden namazı kısa tutuyorum.*¹⁴⁹

Bahsi geçen rivayet, namazın huzurunu bozacağı düşüncesiyle mescitte gürültü yapan çocuklara kızarak onları inciten ve gelecek yaşantılarında cami, cemaat ve ibadetlerle ilgili olumsuz izlenimlere sahip olmalarına neden olan Müslümanlar için mükemmel bir misaldir.

İbadet hayatında beşerî vasıfların ön plana çıkarıldığı bir başka hadiseyi Enes b. Mâlik şöyle aktarmaktadır:

Üç sahâbî Rasûlullah'ın nafile ibadetlerine vakıf olmak için onun evine gelmişti. Eşlerinden Hz. Peygamber'in ibadet hayatına dair bilgi alan sahâbîler, bunları kendileri için az buldular. "Rasûlullah'ın geçmiş ve gelecek günahları bağışlanmıştır." demek suretiyle onun için bu kadar ibadet yeterli olabilir, ama bizim daha çok ibadet etmemiz gerekir diye düşündüler. Hatta aralarından biri, "Ben bundan sonraki ömrümde daima gece namazı kılacağım!" dedi. Bir diğeri ise "Ben de hayatım boyunca oruç tutacağım ve orucu hiç terk etmeyeceğim!" Üçüncü sahâbî ise, "Ben de ömrüm boyunca kadınlardan uzak yaşayacağım ve hiç evlenmeyeceğim!" dedi. Bu üç sahâbî aldıkları bu kararların arkasında durmak için birbirilerine söz verdiler. Durumdan haberdar olan Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

- *Şu konuşmaları yapanlar gerçekten sizler misiniz? Allah'a yemin olsun ki, aranızda Allah'tan en çok sakınanınız benim. Buna rağmen bazen oruç tutarım, bazen tutmam. Gecelerin bir kısmını nafile ibadetlerle geçirir, bir bölümünde de uyurum. Bunlarla birlikte evlenirim de... Benim istikamet üzere olduğum yol budur. Bundan yüz çeviren benden değildir.*¹⁵⁰

¹⁴⁹ Buhâri, Ezan, 65; Müslim, Salât, 192.

¹⁵⁰ Buhâri, Nikâh 1; Müslim, Nikâh 5; Nesâî, Nikâh 4.

Hz. Peygamber kendisine tabi olanlardan bir beşer olduklarını unutarak insanüstü bir gayret ile ibadet etmelerini istememiştir. Dünya hayatındaki her işte Allah'ın hoşnutluğunun gözetilmesi gerektiğini,¹⁵¹ insan insana birlikte yaşayarak¹⁵² hayatı paylaşmayı, aşırılıktan uzak, ölçülü bir yaşantıyı¹⁵³ idealize etmiştir.

Hz. Peygamber bazen kendisine has ibadetlerle meşgul olur, ashâbını ise bunu yapmaktan menederdi. İnananlar için büyük bir lütuf olan bu hususu Hz. Enes b. Mâlik şu şekilde aktarmaktadır:

Allah Rasûlü (s.a.v.) Ramazan geldiğinde geceleri namaz kılardı. Bu gecelerden birinde ben de onun yanına giderek ona tâbi oldum. Benden sonra birkaç kişi daha gelerek Rasûlullah'ın namazına tâbi oldular ve bir cemaat sayısına ulaştık. Allah Rasûlü kendisine uyduğumuzu fark ettiğinde namazı hızlıca tamamlayarak selâm verdi ve evine geçti. Bu kez evinde farklı bir namaz kıldı. Ertesi gün kendisine: “Dün gece namaz esnasında bizleri fark ettiniz mi?” diye sorduğumda “Evet. Sizleri arkamda saf tutarken gördüğüm için namazımı hızlıca tamamladım” buyurdu.¹⁵⁴

2.1.4. Dua Adabı

Çağırarak, yardım talep etmek, yalvarmak; küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vaki olan talep ve niyaz; sığınmak, nida gibi manalara gelen “dua”; terim olarak, kulun samimi ve içten bir şekilde Allah'a sığınmasını, yakarışını, Allah'ın yüceliği karşısında güçsüzlüğünü itiraf etmesini, sevgi ve tazim duyguları içerisinde onun lütfunu, yardımını ve affını dilemesini ifade eder.¹⁵⁵

---

¹⁵¹ Tirmizî, Zühd, 64.

¹⁵² Müslim, Birr, 66.

¹⁵³ İbn Mâce, Menâsik, 63; Nesâî, Menâsikü'l hac, 217.

¹⁵⁴ Müslim, Siyam 59.

¹⁵⁵ Görmez vd, *Hadislerle İslam*, c. 2, 51-52.

Hız. Peygamber, “Allah katında duadan daha değerli bir şey yoktur.”¹⁵⁶ sözleriyle duanın önemine dikkat çekmektedir. Enes b. Mâlik’ten nakledilen rivayette ise Hız. Peygamber “Dua ibadetin özüdür.”¹⁵⁷ buyurmaktadır.

Enes b. Mâlik’in, Hız. Peygamber’den naklettiği ve dua adabı başlığı altında ele alınabilecek hadisler vardır. Bunlardan bazıları aşağıda sıralanmaktadır.

Hız. Peygamber şöyle buyurmaktadır:

*Allah (c.c) şöyle seslenir: “Beni bir gün zikreden veya bir makamda beni zikreden kişiyi cehennem ateşinden çıkarın.”*¹⁵⁸

Zilzâl suresinde Allah, zerre miskal iyiliğin veya kötülüğün karşılığının mutlaka ahirette görüleceğini vadedmektedir.¹⁵⁹ Yukarıdaki hadiste de farklı günahlardan dolayı ahiretteki yeri cehennem olan bir kimsenin, Allah’ı bir lahza anmakla dahi azat edileceği görülmektedir.

Enes b. Mâlik’in -dua adabı bağlamında- Hız. Peygamber’den naklettiği bir diğer hadis duanın vaktine dikkat edilmesini içermektedir. Zira bazı zaman dilimleri vardır ki bu vakitlerde yapılan dualar kabul edilir. Nitekim Hız. Peygamber:

“Ezan ile kamet arasında yapılan dua reddedilmez, mutlaka kabul olunur.” buyurmuştur. Sahâbe-i Kirâm:

- “Ya Rasûlallah nasıl dua etmemizi önerirsiniz?”, diye sorduklarında:
- Allah’tan dünya ve ahiret için afiyet isteyin,¹⁶⁰ buyurdu.

Enes b. Mâlik bahsi geçen duanın şöyle olduğunu da söylemiştir: “Allah’ım bize hem dünyada hem ahirette iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru.”¹⁶¹

---

¹⁵⁶ Tirmizî, Davet, 1; İbn Mâce, Dua, 1.

¹⁵⁷ Tirmizî, Davet, 1.

¹⁵⁸ Tirmizî, Cehennem, 9.

¹⁵⁹ ez-Zilzâl, 98/7-8.

¹⁶⁰ Ebû Dâvud, Salat, 35; Tirmizî, Salât, 46.

¹⁶¹ Tirmizî, Davet, 72.

Farklı râvilerin naklettiği hadislerde Allah yolunda cihat için saf tutma anında¹⁶² ve secde anında¹⁶³ da duaların kabul olduğu, ret olunmadığı belirtilmektedir.

Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in dua esnasındaki hali ve tavrı hakkında ise şunları nakletmektedir:

Rasûlullâh dua esnasında bazen ellerini semaya öyle kaldırırdı ki, koltuk altlarının beyazını görürdüm.¹⁶⁴

Farklı rivayetlerde; avuçlarınızın içi ile isteyin sırtı ile istemeyin, dua bitiminde avuçlarınızı mutlaka yüzünüze sürün¹⁶⁵ ifadeleri de bulunmaktadır.

Dua adabındaki bir diğer önemli husus üsluptur. Nitekim Hz. Peygamber:

*Sizden biri dua ettiğinde “Ya Rab! Dilersen beni affet! Dilersen bana rahmet et!” diye dua etmesin! Bilakis duada kesin bir dil kullansın. Zira Allah’a hiçbir şey zor gelmez.*¹⁶⁶

Bu rivayette, Allah'tan talepte bulunulacağı zaman azimle istenmesi ve Allah'ın dilemesine bırakmadan kesin ve net bir üslup kullanılmasının gerekliliğine işaret edilmektedir. Çünkü Allah'ın gücü sınırsızdır ve hiçbir şey ona zor gelmez. İbn Uyeyne bu hadisle alakalı şöyle demiştir:

“Kişinin günahlarının büyüklüğü ve fazlalığı kendisini ümitsizliğe sevk ederek dua etmesine mâni olmamalıdır. Zira Allah yaratılmışların en şerlisi olan şeytanın bile duasını kabul etmiştir. Zira şeytan ‘İnsanların tekrar dirilecekleri güne kadar bana

---

¹⁶² Ebû Dâvud, Cihat, 41.

¹⁶³ Müslim, Salât, 215, Ebû Dâvud, Salât, 152.

¹⁶⁴ Buhârî, İstiskâ, 21.

¹⁶⁵ Ebû Dâvud, Salât, 358, Tirmizî, Davet, 11.

¹⁶⁶ Buhârî, Davet 21, Tevhîd 31; Müslim, Zikir, 7; Tirmizî, Dua, 79; Ebû Dâvud, Salât, 358; İbn Mâce, Dua, 8.

mühlet ver!’ dedi de Allah: ‘Sen, kendisine mühlet verilenlerdensin’¹⁶⁷ diyerek onun bu duasını kabul etti¹⁶⁸”

Enes b. Mâlik, bir başka rivayetinde Hz. Peygamber’in “Bütün ihtiyaçlarınızı Allah’tan isteyin... Kopan ayakkabı bağcığına varıncaya kadar...”¹⁶⁹ dediğini nakletmektedir. Hadisi şerh eden Münâvî (ö. 1031/1622) “Allah, kendisine tevekkül ederek ihtiyaç duyup arzu ettiği şeyleri kendisinden isteyen kişinin arzusunun azlığına veya çokluğuna, büyüklüğüne veya küçüklüğüne bakmaksızın gerçekleştirme sorumluluğunu üzerine almıştır.” der.¹⁷⁰

Arzu ve isteklerin gerçekleşmesinde sırf dille yapılan duanın yeterli Olmadığı ve dille ifade edilen ihtiyaçlar için fiilî olarak da gayret gösterilmesi gerekmektedir. “Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur”¹⁷¹ ayeti bu hususu teyit etmektedir. Konuyla ilgili farklı bir hatırayı yine Enes b. Mâlik nakletmektedir. Hz. Peygamber bir hasta bir sahâbînin ziyaretinde bulundu. Bu sahâbî hastalığından dolayı o kadar zayıflamıştı ki neredeyse bir deri bir kemik kalmıştı. Hz. Peygamber, yanında bir müddet kaldıktan sonra hasta olan bu sahâbîye “Allah’a dua eder, ondan bir şeyler ister miydin?” diye sordu. O da “Evet, Ya Rasûlallah, Allah’ım! Bana ahirette ne ceza vereceksen onu dünyada peşinen ver, azabımı ahirete bırakma diye dua ederdim” cevabını verdi. Bu söze çok şaşırın Hz. Peygamber kendisine yakın ilgi göstererek “Peki buna nasıl dayanacaksın?” dedi ve kendisine “Allah’ım bize dünyada da ahirette de iyilikler ve güzellikler ver. Bizleri cehennem azabından koru” duasını öğretti. Ardından kendisi için duada bulunarak oradan ayrıldı. Hasta bu dua sonrasında şifaya kavuştu.¹⁷²

---

¹⁶⁷ el-A’râf, 7/14-15.

¹⁶⁸ Ebû Muhammed Vecihüddin Abdurrahman b. Ali İbnü’ d-Deyba’, *Teysirü'l-vusul ila camii'l-usul min hadisi'r-Resul, Hadis Ansiklopedisi: Kütüb-i Sitte*, trc. İbrahim Canan, I-XVIII, (İstanbul: Akçağ Yayınları, 1993), c. 5, 518.

¹⁶⁹ Tirmizî, Davet, 149.

¹⁷⁰ Canan, *Hadis Ansiklopedisi: Kütüb-i Sitte*, c. 5, 525.

¹⁷¹ en-Necm, 53/39.

¹⁷² Müslim, Zikir, 23. Hadisteki “Zayıflıktan ötürü kuş yavrusu kadar kalmıştı.” ifadesi “Zayıflıktan ötürü bir deri bir kemik kalmıştı.” şeklinde çevrilmiştir.

Hastaları ziyaret etmek, ziyaret esnasında hastanın halini hatırını sormak ve onlar için hayır duada bulunmak, Hz. Peygamber'in üzerinde önemle durduğu ve çevresindekilere öğrettiği bir uygulamadır. Nitekim üstesinden gelemeyeceği bir şeyi arzu eden bu sahâbîye, böyle bir duanın doğru olmayacağını anlattıktan sonra kendisine nasıl dua etmesi gerektiğini anlatmaktadır.

İnsanlar başlarına gelen olumsuz hallerden dolayı içinde buldukları psikolojik buhranla Allah'tan farklı taleplerde bulunabilmektedirler. Hatta kimi zaman işler sarpa sarıp çözüm üretilmediği anlarda intihara meyledildiği görülmektedir. Hz. Peygamber, ashâbını terbiye ederken fiilen intihar etmek şöyle dursun ölümü temenni etmenin bile uygun olmadığını dile getirmiştir. Enes b. Mâlik'in, kendisinden bu yöndeki ifadelerini şöyle nakletmektedir:

*Sizden biri başına gelen musibetten dolayı kesinlikle ölümü arzulamasın! Bu musibetten kurtuluş adına ölümden başka bir çıkar yok bulamıyorsa da bu durumda "Ya Rabbi! Benim için yaşamak hayırlıysa beni yaşat, ölüm hayırlıysa ise canımı al!" desin.*¹⁷³

Habbâb b. Eret'in (ö. 37/657-58) aşağıdaki sözleri Hz. Peygamber'in bu tembihine sahâbenin ciddiyetle riayet ettiğini göstermesi bakımından önemlidir:

Eski dostlarımız dünyanın hevâ ve hevesine kapılmadan ahirete temiz bir şekilde göçtüler. Biz ise dünya malına kendimizi öyle bir kaptırdık ki dünyalıklarımızı muhafaza edecek mekân bulamayarak toprağa gömdük. Rasûlullâh'ın (s.a.v.) bizleri ölümü arzulamaktan men eden sözleri olmasaydı, Allah'tan canımı almasını dilerdim.

Habbâb b. Eret'in sergilediği bu tutuma İslâm tarihinden birçok misal verilebilir. Bunlardan biri istiklal şairi Mehmet Akif Ersoy (ö. 1936) şu dizeleri olmalıdır:

*Şu serilmiş görünen gölgeme imrenmedeyim.
Ne saadet, hani ondan bile mahrumum ben
Daha bir müddet emînim ki hayâtın yükünü,
Dizlerim titreyerek çekmeye mahkûmum ben.*

---

¹⁷³ Buhârî, Deavât, 30; Müslim, Zikir, 10.

Çöz de artık yükümün kördüğüm olmuş bağıni,

Bana çok görme, ilâhî, bir avuç toprağını...¹⁷⁴

Hız. Peygamber'in sünnetinde, insanın karşılaştığı ve aşamadığı bir problemi tabiata uygun bir metotla çözmek vardır. Bu metodun başta gelen unsurlarından biri de Hız. Peygamber'in; ayakları yere basan, gerçekçi çözümler sunmasıdır. Her şeyin hayırlısını dilemek ve işleri Allah'ın ilmine havale etmek sıkıntısındaki bir kimseye hem tevekkülü öğretecek hem de kendisini metanetli kılacaktır.¹⁷⁵

Enes b. Mâlik, Hız. Peygamber'in bir yerde konakladığında "Ya Rabbi! İhtiyarlıktan, içimizi kemiren üzüntüden, korkaklıktan, borç sıkıntısından ve haksızlığa uğramaktan sana sığınırım."¹⁷⁶ diye dua ettiğini nakletmektedir. Dua konusunda bu çalışmanın hacmini aşacak daha birçok duaya yer veren Enes b. Mâlik, Hız. Peygamber'in en çok "Allah'ım bize dünyada da ahirette de iyilikler ve güzellikler ver ve bizi cehennem azabından koru" diye dua ettiğini belirtmektedir.¹⁷⁷

2.1.5. Tuvalet Giriş ve Çıkışta Dua

Enes b. Mâlik, Hız. Peygamber'in kendilerine tuvalet girerken "اللهم إني أعوذ بك من الخبيث والخبائث / Ya Rabbi! Görünür görünmez her türlü pislikten sana sığınırım",¹⁷⁸ çıkarken ise "غفرانك / Allah'ım mağfiretini dilerim"¹⁷⁹ diye dua etmeyi öğrettiğini nakletmektedir.

Bahsi geçen dualara başta Enes b. Mâlik olmak üzere diğer sahâbenin şahitlik etmesi Hız. Peygamber'in bunları ümmetine de öğretmeyi arzu etmesinden kaynaklanmaktadır. Zira o, kendisinin sakınıp korunduğu her şeyden, ümmetinin de sakınmasını arzulamıştır.

---

¹⁷⁴ İsmail Hakkı Şengüler, *Açıklamalı Mehmet Akif Ersoy Külliyyatı*, I-X, (İstanbul: Hikmet Neşriyat): c. 4, 144.

¹⁷⁵ Kandemir, vd, *Riyâzû's-Sâlihîn -Tercüme ve Şerh-*, c. 1, 247.

¹⁷⁶ Buhârî, Et'ime, 28; Nesâî, İstiâze, 45.

¹⁷⁷ Müslim, Zikir, 26.

¹⁷⁸ Buhârî, Vudû', 9; Tirmizî, Taharet, 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 19, 13.

¹⁷⁹ Tirmizî, Taharet, 5; Ebû Dâvûd, Taharet, 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 42, 124.

2.2.Beşeri Münasebetlere Dair Âdâb-ı Muaşeret

Hz. Peygamber'in sünneti sadece inancı değil; ahlâkı, gündelik hayatı insani ve sosyal ilişkileri düzenlemeye yöneliktir. Hz. Peygamber, insanları sadece soyut bir tevhit inancına davet etmemiş, ilahî mesajın beşer hayatında karşılık bulmasını sağlayacak biçimde inananlara örnek olmuştur. Kur'an-ı Kerim onun bu yönünü "أسوة حسنة / güzel örnek"¹⁸⁰ olarak tanıtarak "Elbette sen yüce bir ahlâk üzeresin."¹⁸¹ ayetiyle ahlâkî üstünlüğünü vurgulamıştır. Bu bölümde Hz. Peygamber'in sünnetinin beşerî münasebetleri düzenleyen yönüne temas edilecek ve bazı misallerle tahlil edilecektir.

2.2.1. Şahsa Özgü Davranışlardaki Âdâb-ı Muaşeret

a) Kabalığa Hoşgörüyle Karşılıklıta Bulunmak

Yaşadığı dönemde insanların en nazik ve en kibarı olarak tanınan Hz. Peygamber, beşerî münasebetlerinde hiçbir zaman itici, kaba ve alaycı bir üslubu benimsememiştir. Dahası kendisine kaba davrananlara dahi mülayemetle muamelede bulunmuş, beraberindeki sahâbenin onlara tepki göstermesine de müsaade etmemiştir.¹⁸² Enes b. Mâlik bu hususa somut bir misal teşkil edecek hatıraya şu sözlerle yer vermektedir:

Rasûlullah ile beraber yürüyorduk. Bu sırada bir bedevî gelerek elbisesini sert bir şekilde çaktı. O an Rasûlullah'ın üzerinde Necran yöresine has bir kumaştan örülmüş kenarları sert ve kalın bir aba vardı. Abanın yaka kısmına baktığımda bedevînin sertçe çekmesinden sebebiyle Allah Rasûlü'nün boyun kısmının zarar gördüğüne şahit oldum. Bedevî: "Ey Muhammed! Elinde bulunan Allah'a ait mallardan bana da verilmesini emret!" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah bedevîye dönerek tebessüm etti ve kendisine bir şeyler verilmesini emretti.¹⁸³

---

¹⁸⁰ el-Ahzâb, 36/21.

¹⁸¹ el-Kalem, 68/4.

¹⁸² Adnan Demircan, *Asr-ı Saadet Dünyası: Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Beşeri Münasebetleri: Temel Hak ve Hürriyetler*, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 41.

¹⁸³ Buhârî, Edeb, 68; Müslim, Zekât, 128; Ebû Dâvûd, Edeb, 1; İbn Mâce, Libâs, 1.

İlgili rivayetin *Sünen-i Ebî Dâvûd* ve *Sünen-i Nesâî*'deki versiyonlarında bahsi geçen hadise Mescid-i Nebevî'de gerçekleşmiştir. Bu defa bedevî beraberinde getirdiği iki devenin yüklenmesini talep etmiştir. Aralarında şöyle bir konuşma cereyan etmiştir:

- *Muhammed! Senin ya da babanın mallarından istemiyorum. Yanında bulunan Allah'a ait mallardan şu iki devemi yükle, dedi.*

(*Bunun üzerine Hz. Peygamber üç defa:*)

- *Hayır, kendi malımdan vermiyorum. Böyle bir düşünceden Allah'a sığınırım. Ancak boynumu incitmene karşılık kısas yapmadıkça develerini yüklemem, dedi.*

(*Bunun üzerine bedevî:*)

- *Hayır, vallahi kısas yaptırمام, dedi.*

Hz. Peygamber bu şartını üç defa tekrar etmesine rağmen bedevî her defasında kısas yaptırmayacağını söyledi.

Bu sahneye şahitlik eden bazı sahâbîler yerlerinden fırlayarak bedeviye yöneldiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara şöyle dedi:

- *Ben izin verene kadar kimsenin yerinden ayrılmamasını istiyorum.*

Hz. Peygamber, oradaki bir sahâbîden develerden birine arpa, ötekine hurma yüklemesini talep etti. Sonra da sahâbîlere dönerek "Haydi, Allah'ın bereketi üzere herkes işine gücüne dönsün..." dedi.¹⁸⁴

Hz. Peygamber hakkında hiçbir şey bilmeyen bir insan bile sadece bu olaya bakarak onun nübüvvetine ikna olur. Zira şahsına karşı bu derece kaba hareketlerde bulunan bir kimseyi affetmekle kalmayıp kendisine zarar verilmesini engellemek, üstelik taleplerini yerine getirmek büyük bir erdem ve eşsiz bir bağışlama örneği olmalıdır.¹⁸⁵

Enes b. Mâlik'in rivayet ettiği şu hadis Hz. Peygamber'in sabır ve hoşgörüsüne başka bir örnektir:

Hz. Peygamber ashâbı ile mescitte bulunuyordu. Bu esnada bir bedevî gelerek mescidin köşesine idrarını yaptı. O an büyük bir refleksle bu bedevîyi

¹⁸⁴ Ebû Dâvûd, Edeb, 1; Nesâî, Kasâme, 24.

¹⁸⁵ Kandemir, vd, *Riyâzü's-sâlihîn -Tercüme ve Şerh-*, c. 3, 646.

durdurmaya çalışan sahâbiler oldu. Ancak Hz. Peygamber onları uyararak “Müdahele etmeyin!” dedi. Hz. Peygamber daha sonra bedeviye yanına çağırarak ona “Mescitlerde herhangi bir pisliğin bırakılması veya idrar ihtiyacının giderilmesi uygun değildir,”¹⁸⁶

Bedevîler hayatlarını çölde sürdüren insanlardır. Şehir yaşantısından uzak bir hayat sürdürdükleri için zaman zaman bazı hatalar yapabiliyorlardı. Ancak Hz. Peygamber her seferinde bu hataları tatlı bir dille düzeltme yoluna gidiyordu. Bu dönemde Hz. Peygamber’in mescidinin tabanı kumlarla örtülüydü. Bedevînin yapmış olduğu hata bir kova su ile giderilebilecek bir şeyken aksi durumda uğrayacağı bir baskı hatta belki de bir linç girişimi onu ve kabilesine mensup insanları İslâm’dan soğutabilirdi.

Günümüz camilerinde çocuklara karşı sergilenen bir takım sert tavırların Hz. Peygamber’in sünnetinin tam anlamıyla kavranmamasından ileri geldiği düşünülebilir. Namaza gelen buluş çağına erişmemiş çocukların bazı davranışları sebebiyle azarlanması, arka saflara gönderilmesi veya kendileriyle yakın temas kurulmaması onların camiden soğumasına neden olabilir. Bu konuda ülkemizde yaşanmış birçok olumsuz hatıra vardır. Ancak bunlar arasında en çarpıcı olanı sanatçı Cem Karaca’nın (ö. 2004) şu hatırası olmalıdır:

Yedi yaşlarındayken camiye gitmiştim. Dizimde ağrı olduğu için bir ayağımı uzatmıştım. Birden yaşlı bir adamın ayağıyla ayağıma vurmasıyla irkildim. Sonra haşin bir ifadeyle “Utanmıyor musun? Allah’ın evinde ayağımı uzatmış oturuyorsun! Kalk!” gibi sözlere muhatap oldum. Kalktım ve ancak yetmiş sene sonra camiye dönebildim.¹⁸⁷

Hz. Peygamber’in sergilediği örnek şahsiyet kuru bir örneklikten ibaret değildir. O, her daim inanç ve hareket bütünlüğü içerisinde hareket etmiştir. “Şunu şöyle yapın!” veya “Şöyle yapmayın!” şeklindeki “sözel” olarak adlandırılabilir bir eğitim modelini benimsememiştir. Bunun yerine öğretmesi gereken şeyleri bizzat

---

¹⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 20, 279.

¹⁸⁷ Fatih Çınar ve Nural Şener, “Cami Cemaatinin Cami İle Tanışmalarında Çocukluk Dönemi Yaşantılarının Etkileri” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2016): c. 9, s. 47.

yaşayarak göstermek suretiyle daha dinamik bir yöntemi tercih ettiği görülmektedir.

Hz. Peygamber'in hal diliyle örnek olduğu eğitim modeli yaş, cinsiyet, ırk veya eğitim seviyeleri ne olursa olsun toplumun tamamını kuşatan bir mahiyet arz etmektedir. O; ebeveyn, öğretmen veya yönetici gibi insan yetiştirme sorumluluğunu üzerinde taşıyan her bir fertte bulunması gereken sabrı, güler yüzü, öfke kontrolünü, şefkati, affı, insafı, makamı fakirlere şefkat ve yardım amacıyla kullanma, öğrencilerine yumuşak davranma¹⁸⁸ gibi güzel hasletlerin tamamını ashâbına bir vakıa ile göstermiştir. Nitekim “Ben, ancak muallim olarak gönderildim.”¹⁸⁹ sözleriyle bu yönüne işaret etmiştir.

Hz. Peygamber'in sahip olduğu eğitim modelinin en karakteristik özelliklerinden biri “ferdi ve cemiyeti ıslah” olarak özetlenebilir. Bu hususa dikkat çeken Ali Akyüz Hz. Peygamber'i muhatap alan ilahî emir ve nehiyleri derlediği kitabında sabır kavramının Kur'an-ı Kerim'de 16 yerde geçtiğini belirterek, sabrı “İnsanları erdemlere yöneltmek veya toplumsal iyileşmeye katkıda bulunmak isteyen bir insanın en çok ihtiyaç duyacağı huy ve erdem” olarak nitelemiştir.¹⁹⁰

Öte yandan evrensel bir öğretmen modeli ortaya koyan ve aynı zamanda uzun yıllar öğretmenlik yapması hasebiyle bizzat mesleğin içinden gelen milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un da yukarıda bahsi geçen çerçeveyi esas aldığı söylenebilir. Bu öğretmen modelinin öncelikle imanlı, edepli, liyakatli ve vicdanlı olması gerektiğini ifade eden Mehmet Akif bu düşüncelerini *Safahat*'in dördüncü kitabı olan Fatih Kürsüsünde şöyle dile getirmektedir:¹⁹¹

---

¹⁸⁸ İbn Cema, *Tezkiretü's-sâmi' ve'l-mütekellim fî edebi'l-âlim ve'l- müteallim: İslam Geleneğinde Öğretmen Öğrenci Eğitim-Öğretim Âdâbı*, trc. Muhammed Şevki Aydın, (İstanbul: Marifet Yayınları, 1998), 57.

¹⁸⁹ İbn Mâce, *Mukaddime*, 17.

¹⁹⁰ Ali Akyüz, *114 KOD Hz. Peygamber'in Düşünce Davranış Konuşma Atlası*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 25.

¹⁹¹ Zülfü Demirtaş ve Davut Nacar, “Mehmet Akif Ersoy'un Safahat Eserinde Öğretmen Modeli”, *Electronic Journal of Education Sciences*, (2018), c.7, S 13, 99.

Muallim ordusu derken, çekirge orduları
Çıkarsa ortaya, artık hesap edin zararı!
“Muallimim” diyen olmak gerektir imanlı,
Edepli, sonra liyakatli, sonra vicdanlı.
Bu dördü olmadan olmaz: vazife, çünkü büyük;
Muallim ordusu derken, çekirge orduları
Çıkarsa ortaya, artık hesap edin zararı!¹⁹²

Bir değerlendirmeye göre yukarıdaki dizelerde geçen “imanlı” ifadesi genel itibarıyla “inançlı olma”yı ifade etse de Mehmet Akif’in kastettiği iman, İslam dininin temel esaslarına inanma ve bu esaslar doğrultusunda yaşamına yön vermeye işaret etmektedir.¹⁹³

Hız. Peygamber toplumdaki herkesin birbirine hoşgörü göstermesine hususi bir önem atfetmiştir. Özellikle de cemiyetin öncüsü konumundaki öğretmen, din adamı ve kamu görevlilerinin sempatik, güler yüzlü, yetenekli ve hoşgörü sahibi olmalarını arzulamıştır. Hız. Peygamber’in bu konuda verdiği ölçülerin “Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız. Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz.”¹⁹⁴ hadisiyle özetlendiği söylenebilir. O bu ölçüleri koymak suretiyle insanların önüne bürokratik engel konulmasını, zorluklar çıkarılmasını, işlerinin kasıtlı olarak yavaşlatılmasını ve onlara sert davranılmasını önlemiş oluyordu.

b) Tamahkârlıktan Uzaklık

Hız. Peygamber her konuda olduğu gibi zühd hayatında da insanlara örnek olmuştur. Onun hayatı bu konudaki sayısız örneklerle doludur. Hız. Peygamber’in dünya ile bağı -kendi ifadesiyle- bir ağacın gölgesinde dinlenen, sonra da orayı terk eden bir kimsenin o gölgeliğe bağlılığı¹⁹⁵ kadardı. Bir gün aç bir gün tok kalmayı tercih

---

¹⁹² Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Fatih Kürsüsünde, Vâiz Kürsüde, haz. Hüseyin Su ve Abdurrahim Karadeniz, 2. Bs, (Ankara: Hece Yayınları), 267.

¹⁹³Demirtaş ve Nacar, "Mehmet Akif Ersoy'un Safahat Eserinde Öğretmen Modeli" *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, (2018): 100.

¹⁹⁴ Buhârî, İlim, 11; Müslim, Cihad, 5.

¹⁹⁵Tirmizî, Zühd, 44. İbn Mâce, Zühd, 3.

eder,¹⁹⁶ bazen üç ay boyunca evinde sıcak bir yemek yemez, hurma ve zezem ile gününü geçirirdi.¹⁹⁷ Hz. Âişe'nin ifadesiyle iki gün üst üste arpa ekmeği ile karnını doyurmadan ahirete intikal etmişti.¹⁹⁸ Hz. Peygamber dünya malı peşinde koşanlara hayret eder, dünya hayatının bir imtihan yeri olduğunu vurgular ve ashâbına dünyaya bağlanmamayı tavsiye ederdi.

Hz. Peygamber'in zühd yaşantısına ışık tutan ve kahramanı Hz. Abbas (ö. 32/653) olan bir başka misali Enes b. Mâlik şöyle nakletmektedir:

Rasûlullah'a Bahreyn'den bir mal getirildi. Rasûlullah "Bunu mescide dökün." dedi. Bunlar bugüne kadar Hz. Peygamber'e gelenler arasında en çok olanıydı. Rasûlullah namaz vakti mescide geldiğinde mescitte bulunan bu mallara bakmadan namaza geçti. Namaz bitince malları oradakilere dağıtmaya başladı. Bu sırada amcası Abbâs da oradaydı. Rasûlullah'ın yanına gelerek:

"Ey Allah'ın Rasûlü, bana da bunlardan ver. Zira ben Bedir Gazvesinde esir düştüğümde hem kendimin, hem de Akil'in esaretten kurtuluş fidyasını verdim!" dedi. Allah Rasûlü de: "Al!" dedi.

Bunun üzerine Hz. Abbâs torbasını iyice doldurdu. Sonra onu sırtlamaya çalıştı, ancak torbanın çok yüklenmesinden dolayı ağırlığını kaldırmaya gücü yetmedi. Bunun üzerine Abbâs: "Ey Allah'ın Rasûlü, birilerine söyle de bu torbayı sırtıma kaldırıversin" dedi. Hz. Peygamber'den: "Hayır" cevabını aldı.

Bunun üzerine; Abbâs "Öyleyse sen sırtıma kaldırıver!" dedi. Yine "Hayır!" cevabını aldı. Bunun üzerine Abbâs, torbaya koyduğu ürünlerin bir miktarını döktü, tekrar sırtlamaya çalıştı, yine kaldıramadı. Ve "Birilerine söyle sırtıma kaldırıversin!" dedi. "Hayır!" cevabını alınca, yine: "Öyleyse sen kaldırıver" dedi. Rasûlullah buna da "Hayır!" deyince Abbâs bir miktar ürün daha boşalttı, sonra kaldırıp omuzuna koyup gitti.

Rasûlullah, onun bu haline şaşkınlık duymuş ve gözden kayboluncaya kadar gözleriyle Abbâs'ı takip etmişti. Ardından da mallardan tek bir dirhem kalmayıncaya kadar oradan ayrılmadı.¹⁹⁹

---

¹⁹⁶ Tirmizî, Zühd, 35.

¹⁹⁷ Buhârî, Hibe 1, Rikâk 17; Müslim, Zühd, 28.

¹⁹⁸ Buhârî, Eymân, 22; İbn Mâce, Et'ime, 48.

¹⁹⁹ Buhârî, Salât, 42, Cizye 4.

c) Doğallık, İçtenlik ve Tevazu

Hız. Peygamber günlük yaşamının her anında doğallık ve içtenliği benimsemiştir. Etrafındakilerle kurduğu münasebetler ele alındığında onun güven, doğruluk ve sevgi üzerine bina ettiği köprülerin, iletişim halinde bulunduğu insanlarla arasındaki mesafeyi nasıl kısalttığı müşahade edilmektedir. Hız. Peygamber'in; ailesiyle, kendisini dinlemeye gelen ashâbıyla veya herhangi bir insanla ilişkilerinde suniliğın, kibrin, bencilliğın ve çıkarıcılığın yeri yoktu. Oturup kalktığı kimselere devlet başkanı, ordu komutanı hatta peygamberlik vasfının vermiş olduğu ağırlığı hissettirmez, onlara sıcak bir dost muhabbeti sunardı. Enes b. Mâlik bu konuda fikir verebilecek bir misali şu sözlerle nakletmektedir:

Kureyşli bazı kadınlar Hız. Peygamber'i ziyarete gelmişti. Konuşma esnasında sohbetin hararetinden olsa gerek kadınların sesleri Hız. Peygamber'in sesinin üstüne çıkmıştı. Bu esnada Ömer b. Hattâb'ın sesi işitildi. Hız. Peygamber'in huzuruna girmek için izin isteyince kadınlar hemen yerlerinden kalktılar ve perdenin arkasına gizlendiler. Hız. Peygamber Ömer b. Hattâb'ın girmesine izin verdi. Huzura girdiğinde Hız. Peygamber kadınların bu haline gülüyordu. Hız. Ömer "Ey Allah'ın Rasûlü! Allah seni hep güldürsün." dedi. Bunun üzerine Hız. Peygamber:

"Yanımda bulunan şu kadınların hali beni güldürdü. Seni görünce alelacele perdenin arkasına koştular" buyurdu. Hız. Ömer: "Siz onların saygısına daha layıksınız" diyerek kadınlara yönelerek sert bir edayla "Ey kadınlar! Rasûlullah'a saygı göstermeyip de benden mi çekiniyorsunuz? dedi. Bunun üzerine kadınlar "Evet, senden çekiniyoruz. Çünkü sen Rasûlullah'tan sert ve daha ağır sözlüsün dediler."²⁰⁰

Hız. Peygamber'in insanlara karşı yumuşak davranması, kaba ve katı yürekli olmaması insanların onun etrafında toplanmalarını sağlamış,²⁰¹ sıcaklığı ve içtenliğiyle etrafındakilerin kendilerini daha rahat ifade edebilmelerine imkân tanımıştır. Öte yandan halktan birkaç kadının Hız. Ömer'in yüzüne onun sert olduğunu söyleyebilme özgürlüğü ve rahatlığı²⁰² günümüz makam sahiplerine

²⁰⁰ Buhari, Menâkıb, 7; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 3, 145.

²⁰¹ Al-i İmran 3/159.

²⁰² en-Nisâ 4/58. İslam'da adalet, genel ve ebedî bir düsturdur. Hak sahibine hakkının mutlaka verileceği, kimsenin haksızlığa uğramayacağı güveni insanlar arasında

ilham olacak cinstendir. Zira kadınlar Hz Ömer'in sert ve ağır sözlü olmasından çekinmemiş, kendisi hakkındaki düşüncelerini açıkça ifade etmişlerdir. Bu, Hz. Peygamber'in bir önder ve öğretici olarak etrafındakilere örnek olduğu adaletinin, merhametinin ve tevazuunun bir sonucudur. Hz. Ömer hakkındaki aşağıdaki anekdot konuyla ilgili dikkate değer bir başka misaldir.

Hz. Ömer halifeliği döneminde bir gün Abdülkays kabilesinin reisi olan sahâbî Cârûd b. Muallâ (ö. 20/641 [?])²⁰³ ile yürürken Havle bint Sa'lebe (ö. [?])ile karşılaştı. Havle bint Sa'lebe "Ömer!" diye seslenerek şöyle dedi:

"Bizler uzun bir müddet seni 'Ömercik' diye sevdik. Sonra yetiştin 'delikanlı Ömer' oldun. Sonra da 'Müminlerin Emiri Ömer' dedik sana. İnsanların işleriyle meşgul olurken Allah'tan kork! Çünkü Allah'tan çekinen kimseye uzaklar yakın olur. Allah'a kavuşacağı günden çekinen, kaçıracağı fırsatlardan korkar."

Havle'nin sözleri üzerine uygulanan Ömer ağlamaya başladı. Cârûd Havle'ye dönüp:

'Müminlerin Emirini bu sözlerinle neden rahatsız ediyorsun?' dedi. Hz. Ömer Cârûd'u susturarak şunları söyledi:

"Bu kadın kimdir bilir misin? Bu kadın Allah'a sesini duyurmuş, şikâyeti Allah tarafından karşılık görmüş olan Havle'dir. Beni gecenin bir yarısına kadar

---

samimiyeti meydana getirmiştir. Bu ayeti kerimenin de bu minvalde güzel bir nüzul sebebi vardır. Mekke fethedilince -o zaman için müşrik olan- Osman b. Talha (ö. 42/662) Kâbe'nin kapısını kilitleyerek üzerine çıkmış ve anahtarı vermek istememiştir. Hz. Peygamber'e "Senin peygamber olduğuna ikna olsaydım mutlaka anahtarı sana verirdim." demiştir. Bunu üzerine Hz. Ali Kâbe'nin anahtarını Osman b. Talha'dan zorla alarak Kâbe'nin kapısını açmış ve Hz. Peygamber içeriye girerek orada iki rekat namaz kılmıştır. Çıkarken amcası Abbas yanına gelerek Kâbe'nin anahtarını ve bakıcılığı şerefini kendisine vermesini istemiştir. Bu münasebetle Nisâ suresinin 58. ayeti nazil olmuştur. Âyetin nüzulünden sonra Hz. Peygamber, Hz. Ali'den Kâbe'nin anahtarını Osman b. Talha'ya iade etmesini ve ondan özür dilemesini istemiştir. Bu olayın ardında Osman b. Talha Müslüman olmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Ali Özek - Hayreddin Karaman - Ali Turgut - Mustafa Çağrı - İbrahim Kâfi Dönmez - Sadreddin Gümüş, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meâli*, (Ankara: Türk Diyanet Vakfı, 2012), 87 (en-Nisâ 4/58).

²⁰³ M. Yaşar Kandemir, "Havle bint Sa'lebe", *DİA*, c. 16, TDV, (İstanbul, 1997), 539.

burada alıkoymak istese namaz dışında hiçbir şey beni onun yanından ayırmaz."²⁰⁴

Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in insanlarla kurduğu samimiyeti ve doğallığını anlatırken, henüz süt çağını geçmiş bir çocuk olan kardeşi Ebû Umeyr ile Hz. Peygamber'le arasında yaşanan şu hadiseye temas etmektedir:

Ümmü Süleym'in [ö. 29/650 [?]] Ebû Umeyr isminde bir çocuğu vardı. Hz. Peygamber evimize geldiğinde onunla vakit geçirmekten hoşlanırdı. Bir gün onu üzgün bir halde görünce nedenini sordu. Ben de, çok sevdiği serçesinin öldüğünü söyledim. Bunun üzerine Hz. Peygamber "يَا أَبَا عُمَيْرٍ مَا فَعَلَ النُّعَيْرُ" / Ebû Umeyr! Ne oldu serçecik!" dedi.²⁰⁵ Sıradan bir rivayetin çok ötesinde anlamlar içeren bu ve benzeri hatıralar Hz. Peygamber'in doğallığı ve içtenliğini ortaya koyan somut misaller olarak ele alınabilir.²⁰⁶

Hız. Peygamber, ashâbı önünde doğal ve mütevazı bir hayat yaşardı. Ashâbıyla birlikte bulunduğu zamanlarda kendisini onlardan farklı görmezdi. Onlarla beraber hareket eder, kendisi için ayrı bir yer seçmez, aralarına oturur, yapacakları işe iştirak eder ve onlara yardımcı olarak katkıda bulunurdu.²⁰⁷

Bir adam Hz. Peygamber'in ziyarete gelmişti. Hz. Peygamber kendisiyle konuşmak isteyince titremeye başladı. Onun bu durumunu gören Hz. Peygamber "Lütfen rahat ol. Ben bir kral değilim. Kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum."²⁰⁸ Konuyla ilgili bir başka misal şöyle anlatılmaktadır:

Hız. Peygamber'e pişirilmiş koyun eti ikram edilmişti. Hız. Peygamber âdeti üzere kendisine getirilen yiyecekleri ashâbın yoksullarıyla paylaştı. Nitekim getirilen

---

²⁰⁴ Kandemir, vd, *Riyâzü's-Sâlihîn -Tercüme ve Şerh-*, c. 3, 508

²⁰⁵ Buhârî, Edeb, 113; Müslim, Edeb, 5; Ebû Dâvûd, Edeb, 76; Tirmizî, Birr, 57 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 2, 362; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, c. 10, 418.

²⁰⁶ Fahreddin Yıldız, "İlmî Bir Disiplin Olarak Fıkhu'l- hadîs", (Basılmamış Doktora tezi M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü 2016), 186-187.

²⁰⁷ Mehmet Paksu, *Peygamberimizin Örnek Hayatı*, İstanbul: (Yeni Asya Yayınları, 1986), 35,

²⁰⁸ İbn Mâce, Et'ime, 30; Abdurrahman Azzâm, *Peygamberimizin Örnek Ahlâkı*, trc. Hayreddin Karaman, (İstanbul: Timaş Yay. 1995), 61.

pişirilmiş koyun etini de yanındaki Müslümanlarla birlikte yemeye koyuldu. Sofranın başına gelenler çoğalıp da oturacak yer kalmayınca Hz. Peygamber diz çökerek oturup yemeğine devam etti. Bu esnada, göçebe hayatı yaşayan bir bedevî geldi ve: “Bu oturuş da nedir?” diye hayret etti. Çünkü onların adetlerinde diz çöküp oturmak âciz, miskin ve yoksullara özgü bir davranıştı. Bedevînin bu şaşkınlığını gören Hz. Peygamber şunları söyledi:

“Şüphesiz ki Rabbim, beni iyi huylu ve cömert bir kul kıldı, insanlara büyüklük taslayan zorba ve inatçı kılmadı.”²⁰⁹

Hz. Peygamber herkesin ihtiyacını görmek adına fevkalâde sabırlı davranırdı. Enes b. Mâlik Hz. Hatice'nin saçlarını tarayan Ümmü Züfer²¹⁰ adındaki bir kadının, aklına takılan bazı şeyleri sormak üzere Hz. Peygamber'in yanına geldiğini nakletmektedir. Kendisi özel olarak görüşmek istediğini belirtince, Hz. Peygamber “Ey falanın anası! Senin için neresi uygunsu çekinmeden söyle. Bana danışacağın konuda elimden geleni yapacağım.” diyerek kadına eşlik etti.²¹¹

Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in tevazu konusundaki genel prensibini bizzat onun ağzından “Alçak gönüllü olunuz, birbirinizin hukukunu çiğnemeyiniz.” sözleriyle nakletmektedir.²¹² Hz. Peygamber, kendisine “Efendimiz veya Efendimizin Oğlu” diye hitap eden bir sahâbîyi uyararak şöyle demiştir:

“Sakin bana bu ifadelerle seslenmeyin! Şeytan sizi hevâ ve hevese kaptırmazın. Ben sadece Abdullah'ın oğlu Muhammed'im ve Allah'ın Resulüyüm” demiştir.²¹³

Hz. Peygamber'in tevazuuna ailesiyle münasebeti de güzel bir örnektir. Evindeki mütevazı davranışları, sıcakkanlı ve samimi tavırlarıyla bulunduğu ortamda olumlu bir atmosfer oluşturmuştur. Bu anlamda evde bulunduğu süre içerisinde aile fertlerinden kendisini soyutlamaması, bir köşeye çekilip ev halkına karşı ilgisiz kalmaması, ayrıcalıklı bir muamele içerisinde olmaması evin sorumluluğunu

---

²⁰⁹ Tirmizî, *Şemâil-i Şerif Şerhi*, trc. Mehmet Yaşar Kandemir, (I-III), 2. bs, (İstanbul: Tahlil Yayınları, 2016), c. I, 497.

²¹⁰ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve şerhi*, c. 10, 109.

²¹¹ Müslim, Fedâil, 76; Ebû Dâvud, Edeb, 13.

²¹² Canan, *Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, c. 17, 589.

²¹³ İbn Kesîr, *Şemâilü'r-Resûl Hz. Peygamber (S.A.V)'in Şemâilî-Mucizeleri-Hususiyetleri*, trc. Naim Erdoğan, (İstanbul: Temel Neşriyat1983), 87.

üzerinde taşıyan babalara güzel bir örnektir.²¹⁴ Nitekim Hz Âişe'ye onun evdeki yaşantısı sorulduğunda şöyle demiştir:

*Evde ev işleri ile uğraşır, ev halkına işlerinde yardım ederdi. Namaz vakti geldiğinde ise camiye giderdi.*²¹⁵

Hz. Peygamber'in tüm davranışlarının samimi bir tevazuu yansıtır olması çok sayıda kişinin sadece bu sebeple Müslümanlığı tercih etmesine vesile olmuştur.²¹⁶ Zira sosyal hayatta, insanların arasında, aile içinde, çarşıda, pazarda, mahallede, sokakta, camide, toplantılarında, sohbetlerinde, tebliğ çalışmalarında, sofrada tevazu ve nezaketi esas almış ve hayatının her döneminde mütevazı davranmıştır.²¹⁷

d) Cana Yakınlık ve Sıcaklık

Hz. Peygamber'in insanlarla iletişimine bakıldığında onun alışlagelmiş bir münasebetten çok samimiyeti benimsediği görülmektedir. Nitekim inanan kimseyi nitelerken "Mümin cana yakın kimsedir. İnsanlarla kaynaşamayan ve insanların kendisiyle kaynaşmadığı kimsede hayır yoktur"²¹⁸ ifadelerini kullanmıştır.

Enes b. Mâlik bir rivayette Hz. Peygamber'in ashâbı ile arasındaki cana yakınlığı ve samimiyeti şöyle tasvir etmektedir:

Zâhir b. Harâm el-Eşcaî el-Gatafânî adında çölde yaşayan bir sahâbî vardı. Çölden Medine'ye geldikçe Hz. Peygamber'i ziyaret eder, yetiştirdiği mahsulden hediyeler getirirdi. Çöle döneceği zaman ise Hz. Peygamber onun çölde

---

²¹⁴ Kâdî İyâz (ö. 544/1149) Hz. Peygamber'in evde hangi işlerle ilgilendiği üzerinde dururken şu bilgilere yer vermektedir: Hz. Peygamber evinde ailesine hizmet ederdi. Elbisesini temizler, hayvanlarını sağlar, elbise ve ayakkabılarından yıprananları onarır, su taşıdıkları devenin yemini verir, evi süpürür, devesini bağlar, hizmetçi ile birlikte yemek yer, onunla birlikte hamur yoğurur, satın aldığı şeyleri çarşıdan eve kadar bizzat kendisi taşırdı. Bkz. Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Musa b. İyâz el-Yahsubî, *Şifa-i şerif şerhi*, trc. Mehmet Yaşar Kandemir, (I-III), (İstanbul: Tahlil Yayınları, 2012), c. 1, 292.

²¹⁵ Buhârî, Ezân 44, Edeb 40; Tirmizî, Kıyâmet 45

²¹⁶ Algül, *Peygamberimizin Şemâilî, Ahlâk ve Âdâbı*, 62-63.

²¹⁷ Algül, *Peygamberimizin Şemâilî, Ahlâk ve Âdâbı*, 63

²¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 37, 492

bulunmayan bazı ihtiyaçlarını temin eder ve ona -aralarındaki samimiyeti gösteren- “Zâhir bizim köylümüz, biz de onun şehirlisiyiz.” sözleriyle iltifat ederdi.

Fakat Bedir Gazvesi’ne katılan ve Bey‘atü-r rıdvân’da bulunan Zahir b. Harâm’ın doğuştan gelen bazı fizyonomik kusurları vardı. Bu sebeple insanlar arasında görünmek istememekte, mecburen topluma karıştığı zamanlarda ise “Herkes bana bakıyor!” düşüncesine kapılarak sıkıntı çekmekteydi. Hz. Peygamber bunun farkında olduğu için ona aşağıda yer verilen latifeyi yapar. Dışarıdan bakıldığında alelade gibi görünen bu espri onun bu durumu aşabilmesi ve kendisiyle barışık hale gelebilmesi adına oldukça önemlidir:

Zahir, bir gün çölden getirdiği mallarını Medine çarşısında satarken Hz. Peygamber sessizce arkasından yaklaşp elleriyle gözlerini kapattı. Zâhir bu şakayı kendisine kimin yaptığını görmediği için:

“Kim o? Bırak beni!” dedi. Kendisine bu şakayı yapanın Hz. Peygamber olduğunu anlayan Zâhir duyduğu mutluluktan ötürü adeta kendinden geçmiş bir şekilde sırtını Hz. Peygamber’in göğsüne iyice yapıştırdı. Hz. Peygamber’in o güne kadar hiç kimseye bu denli teklifsiz davranmadığını bilen Müslümanlar hayretle bu hadiseyi izlediler. Hz. Peygamber tebessümle şakasını şu sözlerle sürdürdü:

- *Bu köleyi kim satın almak ister?*

Zâhir bir yandan yaşadığı sürprizin şokuyla diğer yandan hayatı boyunca bilincini dolduran olumsuz duygunun etkisiyle, Hz. Peygamber’in yaptığı şakaya başka bir şakayla cevap verdi:

- *Ey Allah’ın Rasûlü! Bu satıştan zararlı çıkarsın! Eminim ki kimse beni satın almak istemez!*

Hız. Peygamber Zâhir’in bu serzenişine etrafını saran kalabalığın duyacağı şekilde şöyle karşılık verdi:

- *“Zâhir! İnsanlar senin kıymetini bilmeseler de sen Allah katında asla değersiz değilsin.”²¹⁹*

---

²¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 20, 90. Bahsi geçen hadiseyi ele alan bazı araştırmacılar oldukça isabetli bir şekilde, o günü Zâhir b. Harâm’ın “hayatının bayramı” olarak nitelemektedir. bkz. Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hazreti*

Muhatabını tanıyarak özel durumuna ve ihtiyaçlarına göre hareket etmek Hz. Peygamber'in terbiye metotlarından biridir. Yukarıdaki örnekte de görüleceği üzere kalabalık bir pazar yerinde insanların önünde hayata geçirdiği bu uygulamanın arka planında muhatabının durumu vardır. O, bu davranışıyla hem muhatabının gönlünü kazanarak içinde bulunduğu psikolojik durumu hafifletmiş hem de etrafındaki insanlara güzel bir ders vermiştir.

Sahip olduğu fizyonomi dolayısıyla insanların temas kuramadıkları Zâhir'e Allah katında sahip olduğu değeri hatırlatması;²²⁰ sırtından tutarak elleriyle gözlerini kapatması ve böylelikle onun özel alanına²²¹ girmesi, Hz. Peygamber'in sıccakkanlılığının ve cana yakınlığının somut bir göstergesidir. Hz. Peygamber içinde bulunduğu her ortama olumlu bir hava ve neşe katıyordu. Enes b. Mâlik buna dair bir misali aşağıda şöyle nakletmektedir:

Ümmü Süleym Huneyn harbi için kendisine bir hançer edinmişti. Eşi Ebu Talha bu hançeri görünce Hz. Peygamber'e şöyle dedi:

- *Ya Rasûlallah Ümmü Süleym'e bakar mısın? Yanında hançer taşıyor.*

Bunun üzerine Hz. Peygamber Ümmü Süleym'e "Bu hançer niçin?" diye sorunca şöyle cevap verdi:

- *Eğer düşman bana yaklaşırsa bu hançerle kendimi savunacağım. Onun için yanıma aldım.*

Ümmü Süleym'in bu sözünü duyan Hz. Peygamber tebessüm etti.²²²

e) Takı Adabı

Hz. Peygamber'in hayatına bakıldığında Mekke döneminde yüzük kullanmadığı, Medine döneminde ise ilk önce mühür olarak kullanılmak üzere altın bir yüzük

---

Muhammed, (Konya, 1995): 69; İmam Tirmizî, *Şemail-i Şerif Şerhi*, çev. Yaşar Kandemir, (İstanbul: Tahlil yayınları, 2016): c. 2, 296

²²⁰ "Şüphesiz Allah sizin yüzlerinize ve mallarınıza değil, fakat kalplerinize ve yaptığınız işlerinize bakar" Bkz. Müslim, Birr, 33.

²²¹ Oğuz Saygın ve Şafak Layiç, *Resimli Beden Dili*, (İstanbul: Dört Çarpı Dört Yayınları 2006), 50, 64

²²² Müslim, Cihad, 134; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 7, 416; 338.

edindiği bir müddet sonra o altın yüzüğü çıkarıp gümüş yüzük taktığı ve ümmetinin erkeklerine de altın yüzüğü yasakladığı görülmektedir.²²³

Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in kullandığı yüzük hususunda şu bilgileri vermektedir:

Hz. Peygamber yabancı devlet adamlarına mektup yazacağı zaman kendisine “Yâ Rasûlallah mektubunuz mühürsüz olursa bu mektupları kabul görmez.” denilince gümüştan bir yüzük edindi. Üzerine de birinci satırda “Allah” ikinci satırda “Rasûl” üçüncü satırda ise “Muhammed” olacak şekilde üç satır yazı nakşettirdi. Sonra da insanlara yönelerek: “Ben mühür olarak kullanmak üzere gümüştan bir yüzük edindim ve üzerine (محمد رسول الله / Muhammed Allah'ın Elçisidir.) yazdırdım. Sizden biri sakın bu yazıyı yüzüğüne işletmesin.”²²⁴ dedi.

Hz. Peygamber'in bahsi geçen yasağı koyması bu yüzüğün devlet işlerini yürütürken bir tür imza mahiyetine sahip olmasından ileri gelmektedir. Nitekim bu yüzüğü Hz. Peygamber'den sonra Müslümanların halifesi olarak seçilen Hz. Ebû Bekir, sonra ikinci halife Hz. Ömer, sonrasında ise üçüncü halife Hz. Osman'ın kullandığı ve Hz. Osman'ın hilafetinin altıncı yılında bu yüzüğün Erîs kuyusuna (bi'rierîs) düştüğü, sonrasında ise bulunamadığı anlaşılmaktadır.²²⁵

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i ile Nesâî'nin *Sünen*'inde Enes b. Mâlik'ten nakledilen “لَا تَسْتَضِيئُوا بِنَارِ الْمُشْرِكِينَ وَلَا تَنْقُشُوا فِي خَوَاتِيمِكُمْ عَرَبِيًّا” / Müşriklerin yaktığı ateşle aydınlanmayın ve yüzüklerinize Arap'ın adını nakşetmeyin!” rivayeti hakkında Beyhakî (ö. 458/1066) şu bilgilere yer vermektedir:

Enes b. Mâlik bir mecliste bu hadisi rivayet eder. Fakat mecliste bulunanlar manasını tam olarak anlayamazlar ve hadisi açıklaması için Hasan-ı Basrî'ye (ö. 110/728) giderler. Hasan-ı Basrî hadiste geçen “عَرَبِيًّا” kelimesinden kastedilenin, Hz. Peygamber'in ismi olan “مُحَمَّدًا” lafzının olduğunu ve bu kelimenin yüzüklerin üzerine yazılmamasının emredildiğini aktarır. Ayrıca hadiste geçen لَا تَسْتَضِيئُوا بِنَارِ الْمُشْرِكِينَ ifadesinin de “Müşriklerin görüşleriyle hareket etmeyin!” anlamına geldiğini belirtir. Zira Allah “Ey İman edenler!

²²³ Buhârî, Libâs, 45; Müslim, Libâs, 12.

²²⁴ Buhârî, Libâs, 52; Müslim, Libâs, 56; Nesâî, Zinet, 52; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 19, 18.

²²⁵ Müslim, Libâs, 54; Buhârî, Libâs, 46, 50, 55.

*Kendi dışınızdakileri sırdaş edinmeyin. Çünkü onlar size fenalık etmekten asla geri durmazlar ve sıkıntıya düşmenizi isterler.” buyurmaktadır.*²²⁶

Öte yandan Hz. Peygamber’in yüzüğü hangi eline ve hangi parmağına taktığına dair Enes b. Mâlik’ten şu hadis rivayet edilir:

*“Enes b. Mâlik’e Hz. Peygamber yüzük takar mıydı?” diye sorulunca: “Hz. Peygamber bir gece yatsı namazını geciktirdi. Gece yarısına doğru namazı kaldırdıktan sonra bize doğru döndü. Hz. Peygamber’in o zaman küçük parmağına taktığı gümüş mühür yüzüğünün parıltısını hâlâ gözümün önündedir.” dedi.*²²⁷ *Enes b. Mâlik bunları anlatırken sol elini kaldırarak serçe parmağını göstermek suretiyle yüzüğün yerine işarette bulundu.*²²⁸

Hz. Peygamber’in taktığı mühür yüzüğünün kaşı şişkinceydi. Bu kısmın takriben iki santimetre çapında olduğu kaydedilmektedir.²²⁹ Günlük hayatında bu bombeli kısmı avuç içine gelecek şekilde çeviren Hz. Peygamber’in, bunu yüzüğün üzerindeki taş ve değerli madenlerin saklanması suretiyle kibirden korunmak amacıyla yaptığı söylenmiştir. Hz. Peygamber’in bu hususta herhangi bir şey emretmemiş olması yüzüğün istenildiği şekilde takılabileceğini göstermekle birlikte bu konuda da ona uymanın daha uygun bir davranış olduğu belirtilmektedir.²³⁰

Enes b. Mâlik Hz. Peygamber’in tuvalete giderken yüzüğünü çıkardığını belirtirken farklı rivayetlerde abdest alırken suyun deriye nüfuz etmesi için yüzüğü ileri geri hareket ettirdiği aktarılmaktadır.²³¹

---

²²⁶ Beyhakî, es- Sünenü’l-kübrâ, c. 10, 216.

²²⁷ Buhârî, Libâs, 51.

²²⁸ Müslim, Zînet, 63.

²²⁹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, trc. Mehmet Yazgan, (Beyan Yay. İstanbul, 2004), 261

²³⁰ Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim tercüme ve Şerhi*, c. 9, 456.

²³¹ Tirmizî, Libâs, 16; en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, es-Sünen (Süyûtî’nin *Şerh*’i ve Sindî’nin *Hâşiye*’si ile birlikte) 5. bs, thk. Mektebetü Tahkîki’t-Türâs, (I-VIII) (dört cilt halinde), (Beyrut: Dârü’l-ma’rife, , h. 1420): c. 8, 559

2.2.2. İkili İlişkilerde Âdâb-ı Muâşeret

a) Davet ve Misafirlik Adabı

Hz. Peygamber'in, kardeşliğin tesisi ve kardeşlik bağlarının güçlü kılınması adına bazı hususlara önem verdiği görülmektedir. Bu anlamda davete icabet etmek insanların arasındaki bağın kuvvetlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple Hz. Peygamber, müminin mümin üzerindeki haklarını sıralarken davete icabeti de saymaktadır.²³² Bir başka hadisinde ise "Esiri özgürlüğüne kavuşturun, davet edene icabet edin ve hastayı ziyaret edin."²³³ buyurmaktadır. Böylelikle davete icabet etmek suretiyle davet sahibinin gönlünün kazanılmasını öğütlemiş olmaktadır.

Her fırsatta ümmetini eğitmeyi amaçlayan Hz. Peygamber misafir olarak davet edildiği yerlerde sonu gelmeyen kuru sohbetlerle vakit geçirmemiş, bunun yerine ev sahibinin dünya ve ahiretine tesir edecek konularda onları bilgilendirmiştir. Buna dair bir misali Enes b. Mâlik şöyle anlatmaktadır:

"Anneannem Müleyke Hz. Peygamber'i yemeğe davet etmişti. Hz. Peygamber yemekten sonra:

- Haydi, kalkın size namaz kıldırayım." dedi.

Kullanılmaktan dolayı karaya çalmış bir hasırımız vardı. Hemen onu alıp üzerine biraz yumuşasın diye su serptim. Hz. Peygamber namaza durdu. Ben ve yetim bir çocuk Hz. Peygamber'in ardında saf olduk. Anneannem de bizim arkamızda safa durdu. Hz. Peygamber bize iki rekât namaz kıldırıktan sonra ayrıldı.²³⁴

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber davetli olarak bulunduğu evde evin sakinlerine namaz kıldırıktan geri durmamaktadır. Ayrıca saf âdâbını da uygulamalı bir şekilde öğretmektedir.

---

²³² Tirmizî, Edeb, 1; Nesâî, Cenâiz, 52; İbn. Mâce, Cenâiz, 1.

²³³ Buhârî, Nikâh, 74; İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, c. 4, 446; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, c.3, 532.

²³⁴ Buhârî, Ezan, 41, 161; Salât 21; Teheccüd 33; Müslim, Mesâcid 266; Tirmizî, Salât 59; Nesâî, Mesâcid 43; İmamet 19; İbn Mâce, Mesâcid 8; Muvatta', Sefer 31; Dârimî, Salât 61; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 3, 131, 145, 149, 164, 179, 184, 190, 226, 291.

Hz. Peygamber yaşlı veya genç, zengin veya fakir ayırt etmeden kendisine gelen davetlere katılmaya gayret göstermiştir. Hatta bir defasında “Sığır veya davar ayağından yapılmış bir paça yemeğine bile davet edilsem oraya da icabet ederim.” diyerek bu hususun ehemmiyetine vurgu yapmıştır.²³⁵

Hz. Peygamber misafirlğe davet edildiğinde yemeğin ardından ev sahibine dua ederdi. Enes b. Mâlik'in rivayet ettiği bir hadiste kendisine ekmek ve zeytinyağından oluşan bir sofraya hazırlayan Sa'd b. Ubâde'ye (ö. 14/635) şöyle duada bulunmuştur:

*Sofranızda oruçlular iftar etsin, yemeğinizden sâlihler yesin, melekler sizin için Allah'a istiğfarda bulunsun.*²³⁶

b) Sunulan İkramlardan Tatmak

Hz. Peygamber davet edildiği yerlerde kendisine ikram edilenlerden mutlaka tadardı. Konuyla ilgili bir hadiseyi Enes b. Mâlik şöyle anlatmaktadır:

Rasûlullah bir gün bize ikindi namazını kıldırdı. Namaz sonrasında Benî Seleme'den bir adam Rasûlullah'ın yanına gelerek şöyle dedi:

*Ey Allah'ın Rasûlü, biz bir deve keseceğiz ve kesim esnasında senin de yanımızda olmanı arzu ediyoruz,” dedi. Hz. Peygamber “Pekâlâ.” diyerek bu davete icabet etti. Onunla beraber biz de gittik. Vardığımızda kesim işlemi henüz başlamamıştı. Derken kesim işlemi başladı, deve pay edildi ve henüz güneş batmadan bir miktarını pişirip bize ikram ettiler. Bizler de bu etten yedik.*²³⁷

İtbân b. Mâlik'in (ö. 50/570) davetine icabet etmesi de Hz. Peygamber'in bu konudaki hassasiyetine farklı bir misal olarak verilebilir:

İtbân b. Mâlik kabilesine namaz kaldıran âmâ bir sahabiydi. Yağmurlu havalarda mescid ile evinin arası suyla dolunca cemaate katılamamakta ve namazlarını evde eda etmek zorunda kalmaktaydı. Bu yüzden Hz. Peygamber'i namazgâh tayin etmesi için evine davet etmişti. Hz. Peygamber de Hz. Ebû Bekir ile birlikte

²³⁵ Buhârî, Nikâh, 77; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 18, 111; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 4, 446; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, c. 6, 279.

²³⁶ Ebû Dâvûd, *Et'ime*, 54; İbn Mâce, *Sıyâm*, 45; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 19, 215; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 2, 344.

²³⁷ Müslim, *Mesâcid*, 34; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, c.1, 649.

*İtbân'ın evine gitmiş, gösterdiği yerde iki rekât namaz kaldırmış ve kendisine ikram edilen yiyeceklerden yedikten sonra oradan ayrılmıştır.*²³⁸

c) Selamlaşma ve Tokalaşma Adabı

Selâm Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde "kurtuluş, esenlik ve barış" yanında "selâmlama" anlamında da kullanılır. Karşılaşan iki kişiden birinin diğerine "سلام عليكم" (es-selâmü aleyküm: selâm sizin üzerinize olsun, Allah sizi her türlü kaza ve beladan korusun) demesi, diğerinin de buna aynı mânada olmak üzere "عليكم سلام" (ve aleykümü's-selâm) diye hayır duada bulunmasıdır.²³⁹

d) Eve Girerken Selâm Verme

Selam veren kimse bir bakıma karşısındakine bir güvence vermiş olur. Selâm, insan için emniyet ve selamettir; selam veren kimse karşısındakinin hayatını emniyet altına almış olur.²⁴⁰

Çocuk yaşta Hz. Peygamber'in hizmetine verilen, tüm çocukluğunu ve gençliğini Hz. Peygamber'le geçiren Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in bir gün kendisine selamın değerini anlatan şu nasihatte bulunduğunu belirtmektedir:

*"Yavrucuğum! Evine girdiğinde ailene selâm ver. Bu, sana ve ailene bereket getirir".*²⁴¹

Öte yandan bu hadiste Hz. Peygamber'in Enes b. Mâlik'e "Yavrucuğum!" şeklindeki hitabı da çok dikkate değerdir. Zira cahiliye devrinin en karakteristik özelliklerinden biri çocukların aleyhine gelişen sosyolojik şartlardır. Öz çocuklarını sevmeyi aklının ucundan geçirmeyen, Hz. Peygamber'in çocukları öpmesini şaşkınlıkla karşılayan,²⁴² -Kur'an'da da ifadesini bulduğu şekliyle- kız çocuğu sahibi olduğunda yüzü kapkara kesilerek utanç duyan,²⁴³ hatta başta kız çocukları olmak üzere evlatlarını katleden babaların var olduğu bir süreç yaşanmaktaydı.

²³⁸ Buhârî, Salât, 46; Müslim, Mesâcid, 47.

²³⁹ Efendioğlu, Mehmet, "Selâm", *DİA*, c. 36, TDV, (İstanbul, 2009), 342.

²⁴⁰ Emine Gürsoy Naskali, *Selamlaşma*, (İstanbul: Libra Yay. 2018), 59.

²⁴¹ Tirmizî, İsti'zân, 10.

²⁴² Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Fedâil, 65.

²⁴³ en-Nahl, 16/59.

Bahsi geçen tüm bu olumsuz şartlar altında Hz. Peygamber çocuklara özel bir sevgi besliyordu. Onlarla şakalaşıyor,²⁴⁴ yaramazlıklarına rağmen hoşgörüyü davranıyor,²⁴⁵ onlara dualar ediyor,²⁴⁶ hatta çocuklar sebebiyle namazın rükünlerini bile kısaltıyor veya uzatıyordu.²⁴⁷ Çocuklara karşı sergilediği bu tutum onların temiz kalplerinde hemen yer buluyordu. Böylelikle ahlâkî olduğu kadar fiziksel özellikleriyle çocukların hafızalarında olumlu izlenimler bırakıyordu. Nitekim Enes'ten Hz. Peygamber'i anlatması istendiğinde şunları söylemiştir:

*Rasûlullah'ın cildi parlak bir renkteydi çok parlaktı, teri inci gibiydi, yürüdüğünde düzgün yürürdü. Rasûlullah'ın (s.a.v.) elinden daha yumuşak ne bir ipekten kumaşa ne de ipeğe dokunmadım. Rasûlullah'ın kokusundan daha hoş ne bir misk ne de bir amber koklamadım.*²⁴⁸

Hz. Peygamber çocuklarla selamlaşmaya özel bir önem atfetmiştir. Bu şekilde onlarla iletişime geçerek onlara kendini değerli hissettirmiş ve aynı zamanda selâm alıp vermenin gereğini ve önemini öğretmiş olurdu. Günümüzde çocuklara selâm verildiğinde çocukların bunu garip karşıladıkları ve -karşılık verebilecek yetkinlikte olmalarına rağmen- şaşırarak selama verecekleri cevabı ağızlarında geveledikleri ve istenilen cümleyi bir türlü söyleyemedikleri görülmektedir. Tam da bu noktada çocukluk yıllarını Hz. Peygamber'le geçiren Enes b. Mâlik'in çocuklarla selamlaşma ve bu şekilde onlarla iletişime geçmenin önemine bazı hatıralarına yer vermek isabetli olacaktır:

*Çocuklarla birlikte oyun oynarken Hz. Peygamber yanımıza gelerek bizlere selâm verdi, elimi tuttu ve bir iş için beni görevlendirdi. Ben dönünceye kadar da beni oynadığımız yerdeki bir duvarın gölgesinde bekledi.*²⁴⁹

---

²⁴⁴ Buhârî, Edeb, 81; İbn Mâce, Edep, 24.

²⁴⁵ İbn Mâce, ticaret, 67.

²⁴⁶ Buhârî, Edeb, 22.

²⁴⁷ Müslim, Mesâcid, 42; Buhârî, Ezan, 65; Buhârî, Fiten, 20; Tirmizî, Menâkıb, 31.

²⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 3, 228, 258, 267, 270.

²⁴⁹ Ebû Dâvûd, Âdâb, 147

*Hz. Peygamber zaman zaman Medineli Müslümanları ziyaret eder, Ensar mahallelerine geldiğinde Ensar'ın çocukları çevresinde toplanırdı. Hz. Peygamber de onlara dua eder, başlarını okşar ve kendilerine selâm verirdi.*²⁵⁰

*Hz. Peygamber bana şöyle derdi: Yavrucuğum! Ailenin yanına girdiğinde selâm ver. Bu, senin ve ailen için berekete vesile olur.*²⁵¹

Enes b. Mâlik ileriki yaşlarında ne zaman çocuklara rastlarsa onlara selâm verir ve “Rasûlallah (s.a.v.) da böyle yapardı” derdi.²⁵² Bu bölümde Enes b. Mâlik'in, Hz. Peygamber'in çocuklara selâm veriş keyfiyetini dile getirdiği bazı rivayetler sunulmuştur. Bu rivayetler Hz. Peygamber'in çocuklara karşı nasıl bir tutum içerisinde olduğunu ortaya koymakta ve kendilerine selam verilmesinin üzerlerinde bırakacağı olumlu tesir hakkında fikir vermektedir.

Hz. Peygamber'in, çocuklarla iletişim kurarken onların anlayacağı bir dil kullandığı, dünyalarına girerek sevgi dolu bir yaklaşım benimsediği görülmektedir. Onun bu yönünü en iyi bilen sahâbîlerden biri olan Enes b. Mâlik de Hz. Peygamber'in sünnetini uygulama noktasındaki titizliğinin bir örneği olarak ilerleyen yaşlarında çocuklara selam verme konusunda hassasiyet göstermiştir. İnsanlarla iletişimde selamlaşma çok büyük önem arz etmektedir. Hicret yolculuğunun sonunda Hz. Peygamber'i Medine'de karşılamak için bekleyen kalabalığa onun ilk sözleri şöyle olmuştur:

*“Ey insanlar! Selâmı aranızda yaygınlaştırın, yemek yedin, insanlar uykuda iken namaz kılın ki selametle cennete giresiniz.”*²⁵³

Hz. Peygamber'in bu sözleri, 120 yıl boyunca birbirleriyle savaşan ve sayısız kayıp veren Evs ve Hazrec kabileleri ile Medine'de yaşayan Ehl-i kitaba yönelikti. Aralarındaki barışın temini ve sürekliliği için hayati öneme sahip bu tavsiyelerin

---

²⁵⁰ Muhammed Yusuf Kandehevî, *Hayâtü's-Sahâbe Peygamberimiz ve İlk Müslümanlar*, (I-V), trc. Sıtkı Güllü, (İstanbul: Divan Yayınları, 1990), c.3, 43.

²⁵¹ Tirmizî, *İsti'zân*, 10.

²⁵² Buhârî, *İsti'zân*, 15; Müslim, *Selâm*, 5; Tirmizî, *İsti'zân*, 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 19, 344.

²⁵³ İbn Mâce, *Et'ime*, 1; Tirmizî, *Sıfatü'l-kıyâme*, 42; Ahmed. B. Hanbel, *Müsned*, c. 39, 201; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 7, 257

ilki ve bir bakıma anahtarı selam olmalıdır. Zira selam insanların birbirini tanınması ve varsa yanlış anlaşılmalarn dñzeltilmesi, böylelikle muhtemel fitnelerin önüne geçilmesi adına hayati bir yerde durmaktadır.

Aynı ortamın paylaşıldığı Medine’de Müslümanlar ile Ehl-i kitabın iyi geçim içinde olmaları teşvik edilmesi dikkate alındığında²⁵⁴ umumi muâşeret kuralları çerçevesinde onların da birbiriyle örf üzere selamlaşması gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Bu, Hz. Peygamber’in bazı uygulamalarında görölmektedir. Örneğin Üsâme b. Zeyd (ö. 54/674); Hz. Peygamber’in, aralarında Müslüman, Yahudi ve müşriklerin bulunduğu bir topluluğun yanından geçerken selâm verdiğini nakletmektedir.²⁵⁵ Ancak Hz. Peygamber’in bahsi geçen topluluğa selâm vermesi, topluluk içinde bulunan Müslümanlardan kaynaklanmakta olup konuyla ilgili rivayetler bu hususu teyit etmektedir.²⁵⁶

Selamlaşma hususunda kritik bir yere sahip konulardan biri de farklı inanç kesimleriyle selamlaşmaktır. Ehl-i kitap’tan biri selâm verdiğinde onun selamı aynıyla iade edilmelidir. Medineli Yahudiler Hz. Peygamber’i gördüklerinde ona karşı alaycı bir tavırla “السَّامُ عَلَيْكُمْ / Ölüm senin üzerine olsun” dedikleri, Hz. Peygamber’in de “عليكم / Asıl sizin üzerinize olsun!” şeklinde karşılık verdiği kaynaklarda yer almaktadır.²⁵⁷ Enes b. Mâlik’ten gelen bir rivayette ise Hz. Peygamber’in “Ehl-i kitap size selâm verdiğinde و عليكم / Sizin de üzerinize” demekle yetinin.” dediği zikredilmektedir.²⁵⁸

İslâm’daki “selâm” mefhumu diğer medeniyetlere nazaran oldukça kapsamlı bir çerçeveye sahiptir. Bu sebeple Hz. Peygamber Müslümanları kapsayan bu selâmın farklı din mensuplarına hitaben kullanılmaması yönünde ikazda bulunmuştur. Buna rağmen bazı modern araştırmacılar konuyla ilgili pek çok rivayetin mahiyetinin birbirinin aynı olduğunu ve Ehl-i kitaptan bir kimsenin Müslümanlara selâm

---

²⁵⁴ Ahmet Özel, "Gayri Müslim", *DİA*, c. 13, TDV (İstanbul, 1996), 419.

²⁵⁵ Tirmizî, *İsti’zân*, 13; Müslim, *Cihad*, 40; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 36, 102.

²⁵⁶ Sadık Cihan, “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Selâm ve İnsan Münasebetlerde Önemi,” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1986), S. 6, 12.

²⁵⁷ Buhârî, *Edeb*, 35; Müslim, *Selâm*, 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 8, 322.

²⁵⁸ Müslim, *Selâm*, 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 19, 14.

verdiğinde selâmının alınacağına âlimlerin görüş birliği halinde olduğunu kaydetmektedirler. Bununla birlikte onların selamlarına karşılık olarak sadece “وعليكم” veya “عليكم” şeklinde cevap vermenin daha uygun olduğunu belirtmektedirler.²⁵⁹

2.2.3. Yeme İçme Adabı

Beşerî hayatın her alanında inananlara örnek olan Hz. Peygamber’in, yeme ve içme hususunda ortaya koyduğu bazı düzenlemeler, yeme içmeyi daha anlamlı hale getirmektedir. Sofranın şekli, mahiyeti, yemeğe başlarken ve yemek sonunda yapılacaklar, birliktelik içerisinde yenen yemeklerdeki hal ve tutumlar gibi birçok husus Hz. Peygamber’in düzenlemelerinde görülmektedir. Bu bölümde Enes b. Mâlik’in naklettiği rivayetlerden oluşan hadisler çerçevesinde yeme içme adabı üzerinde durulacaktır.

a) Yemeğe Başlarken

Sofra adabında ilk göze çarpan konu Hz. Peygamber’in yemeğe başlamadan önce ellerin yıkanmasını emretmesidir. O, bu hususu şu sözlerle dile getirmektedir:

*Her kim, Allah’tan evinin hayır ve bereketini arttırmasını diliyorsa, yemeğe oturmadan önce ve yemekten kalktıktan hemen sonra ellerini yıkasın.*²⁶⁰

Hız. Peygamber’in yaşadığı dönem göz önüne alındığında çatal, kaşık, bıçak gibi araç-gereçlerin bulunmamasından dolayı yemeklerin elle yendiği bilinmektedir.²⁶¹ Konuya bu açıdan bakıldığında Hz. Peygamber’in, ellerin yemek öncesi ve sonrasında yıkanması hususundaki hassasiyeti daha iyi anlaşılmaktadır. Yeri gelmişken belirtilmelidir ki; günümüz koruyucu hekimliği sahasında “el hijyeni” olarak tabir edilen bu konu ulaşım imkânlarının artması gibi nedenlerle farklı bulaşıcı hastalıkların daha kolay yayılması nedeniyle güncelliğini ve önemini korumaktadır.

Yemeğe oturmadan önce ellerin yıkanması hususundan sonra yemeğe Allah’ın ismi ile başlanması gelmektedir. Bir gün Ömer b. Ebî Seleme (ö. 83/702) Rasûlullah’ın

²⁵⁹ Kandemir, vd., *Riyâzü’s-sâlihîn -Tercüme ve Şerh-*, c. 4, 450.

²⁶⁰ İbn Mâce, Et’ime, 5.

²⁶¹ Müslim, Eşribe, 18.

yanına girmişti. O esnada Rasûlullah da yemek yiyordu. Kendisini yemeğe davet ederek şöyle dedi:

*Yaklaş bismillah de sağ elinle ve önünden ye...*²⁶²

Hız. Peygamber, yemeğe besmeleyle başlanması hususundaki farklı rivayetlerde besmele çekilmeden başlanan yemeğe şeytanında ortak olduğunu²⁶³ ve o yemeğin bereketinin kaçacağını²⁶⁴ belirtmektedir. Hız. Peygamber yemeğin başında besmelenin unutulması durumunda ise yemeğin sonunda “بِسْمِ اللَّهِ أَوْلَهُ وَأَجْرُهُ” / Başında da sonunda da Allah’ın adıyla...) denmesi gerektiğini bildirmektedir.²⁶⁵

Nevevî (ö. 676/1277) yemeğe başlarken besmelenin nasıl çekilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. En faziletli besmelenin “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” şeklindeki tam okunmuş olduğunu aktaran Nevevî “بِسْمِ اللَّهِ” ile yetinmenin de yeterli olacağını belirtmektedir.²⁶⁶

b) İkrâmı Geri Çevirmemek

Hız. Peygamber’in ahlâkı ele alındığında öne çıkan özelliklerinden birinin tevazu olduğu görülmektedir. Ashâbıyla iç içe oluşu, cana yakınlığı, davetlere icabeti, küçük-büyük demeden herkesle selamlaşması onun tevazuuna örneklerdir. Bu hususlar çalışmanın önceki bölümlerinde detaylı olarak ele alındığından burada ayrıca temas edilemeyecektir.

---

²⁶² Tirmizî, Et’ime, 47; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 26, 257.

²⁶³ Müslim, Eşribe, 13; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 38, 285-391.

Şeytanın yemeğe ortak olmasından maksadın hakikaten bir insanın besmelesiz başladığı yemeği şeytanın yemesidir. Bazı âlimlerin görüşü ise, bundan maksadın yemeğin bereketinin kaybolacağı ve yiyenin doymayacağıdır. bkz. Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim tercüme ve Şerhi*, c. 9, 317.

²⁶⁴ İbn Mâce, Et’ime, 17; Ebû Dâvûd, Et’ime, 14; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 25, 486.

²⁶⁵ İbn Mâce, Et’ime, 7; Tirmizî, Et’ime, 47; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 42, 479.

²⁶⁶ en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mûrî, *el-Minhâc Şerhu Sahih-i Müslim b. Haccâc*, (I-XVIII), (Beyrut: Dâru İhyâi- türâsi'l-arabî, 1392 h.), c. 13, 189.

Hz. Peygamber bir yere davet edildiğinde davete mutlaka icabet eder, kendisine sunulan ikramları geri çevirmezdi. Enes b. Mâlik'in bu husustaki rivayetleri şu şekildedir:

*“Ninem Müleyke Hz. Peygamber’i, kendisi için hazırladığı bir yemeğe davet etmişti. Hz. Peygamber de ninemin bu davetine icabet ederek yemeği yedi sonra bize iki rekât namaz kıldırarak orada ayrıldı.”*²⁶⁷

*Rasûlullah bir gün bize ikindi namazını kıldırdı. Namaz sonrasında Benû Seleme'den bir adam keseceği deve sebebiyle Hz. Peygamber’i davet etti. Hz. Peygamber davete icabet ederek kendisine sunulan ikramları geri çevirmedi.”*²⁶⁸

Hz. Peygamber “Paça yemeye davet edilsem oraya da icabet ederim, bir kol kemiği ikram edilse onu da kabul ederim”²⁶⁹ diyerek yemeğin azlığı çokluğu veya değerli değersiz değil misafirin ikramının önemine işaret etmektedir.

Sahâbeden İtbân b. Mâlik (ö. 50/570) Hz. Peygamber’i evine davet etmiş, o da bu davete icabet ederek kendisine sunulan yiyeceklerden yedikten sonra oradan ayrılmıştır.²⁷⁰

c) İkrama Sağdan Başlamak

Hz Peygamber ikramın sağdan yapılmasını öğütlerdi. Ondan günümüze ulaşan rivayetlerde kalabalık meclislerde yapılan içecek ikramlarının başlangıç noktasının sağ cihet olduğu görülmektedir. Enes b. Mâlik'ten gelen bir rivayet konuya dair somut bir misal teşkil etmektedir:

Hz. Peygamber bir gün evimize ziyarete geldi, kendisine süt ikram etmek için koyunu sağdık. Sütünü içtikten sonra kuyumuzdan çıkardığımız sudan ikram ettik. Bu sırada Allah Rasûlünün sağında bir bedevî, solunda da Ebû Bekir

---

²⁶⁷ Buhârî, Ezan, 41, 161; Salât 21; Teheccüd 33; Müslim, Mesâcid 266; Tirmizî, Salât 59; Nesâî, Mesâcid 43; İmamet 19; İbn Mâce, Mesâcid 8; Muvatta', Sefer 31; Dârimî, Salât 61; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 3, 131, 145, 149, 164, 179, 184, 190, 226, 291.

²⁶⁸ Müslim, Mesâcid, 34; Beyhakî, *es- Sünenü'l-kübrâ*, c. 1, 649.

²⁶⁹ Buhârî, Nikâh, 77; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 19, 111; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 4, 446; Beyhakî, *es- Sünenü'l-Kübrâ*, c. 6, 279.

²⁷⁰ Buhârî, Salât, 46; Müslim, Mesâcid, 47.

bulunuyordu. Onun yanında da Ömer vardı. Rasûlullah suyu içince Hz. Ömer şöyle dedi:

- *“Ey Allah’ın Rasûlü Ebû Bekir’e ver.”*

Bunu üzerine Hz. Peygamber elindeki bardağı sağında duran bedevîye uzattı ve şöyle dedi:

- *Sağdan, sağdan, sağdan... Herkes sağındakine versin...*

Enes b. Mâlik bu rivayeti naklettikten sonra üç defa “Bu sünnettir, bu sünnettir, bu sünnettir.” demiştir.²⁷¹

Burada Hz. Ömer’in, su içme sırasının Hz. Ebû Bekir’den devam etmesini arzulaması hem Hz. Ebu Bekir’in takva açısından bedevîden üstünlüğü hem de sağdan devam edilmesi durumunda Hz. Ebû Bekir’in gücenebileceği endişesiyledir. Ancak büyük bir eğitimci olan Hz. Peygamber, henüz İslâm’a girdiği için İslâmî görgü kurallarını bilmeyen ve ashâbı tanımayan, sahabe içerisinde Hz. Ebû Bekir’in konumunu bilmeyen bedevîyi gücendirmekten sakınarak genel kaideyi uygulamıştır.

Meclislerde oturma düzeninin her daim bu kaidelerin uygulanabileceği bir biçimde düzenlenmesi mümkün olmayabilir. Bazen sağ tarafta oturanın küçük olduğu, takva derecesi, ilmi seviyesi ile solda oturandan daha düşük olduğu durumlarla karşılaşmaktadır. Bu durumun Hz. Peygamber’in ortaya koyduğu büyüklere saygı ve hürmet gösterme gibi farklı edep kurallarını zedelediği akla gelmektedir. Hz. Peygamber’in uygulamalarında bu tür bir durum vukû bulduğunda sağdakinin müsaadesiyle solda bulunana ikramda bulunulduğu görülmektedir.

Hz. Peygamber’e bir gün içecek bir şeyler getirildi. O da içti. Bu esnada sağında amcasının oğlu Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88) solunda da yaşlılar oturuyordu.

Hz. Peygamber Abdullah’a dönerek şöyle bir soru sordu:

- *Bunu yaşlılara verebilir miyim?*

Hz. Peygamber’in su içtiği yerden içmek isteyen Abdullah:

---

²⁷¹ Müslim, Eşribe, 17; Ahmed b Hanbel, *Müsned*, c. 19, 132.

- *Vallahi bunu istemem Yâ Rasûlallah. Senden kazanacağım hayrı kimseye bağışlamak istemiyorum.*” dedi.²⁷²

Her fırsatta İslâm edebini ashâbına öğreten Hz. Peygamber’in içme sırasının soldakine verilmesinin uygun oluşu bu gibi durumlarda sağda oturanın rızasını aldığı görülmektedir. O dönemde henüz on yaşında olduğu bilinen Abdullah b. Abbas’ın Hz. Peygamber’e olan sevgisinden suyu büyüklerine vermek istememesi de gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. Günümüz insanının -özellikle de öğrencilerinin- öğretmenlerine karşı sergiledikleri bazı tutumlar²⁷³ göz önüne alındığında Hz. Peygamber’in etrafındaki çocuklara kendini bu şekilde sevdirmesi onun eğitimciliğini büyüklüğünü göstermektedir.²⁷⁴

d) Masada Yemek Yememek

Hz. Peygamber oturduğu sofranın şekline de önem veriyordu. Genç sahâbî Enes bu hususta şöyle demiştir:

Allah Rasûlü vefat edinceye kadar ahşap tabak, sehpa-masa kullanarak veya ufak tefek ve ayrı tabaklarda yemek yememiştir. Ayrıca kepeği ayıklanmış ince undan üretilen ekmeğe de yememiştir. Katâde’ye “Peki, neyin üzerinde yemek yerlerdi?” diye sorulunca “İşte bu sofranın örtüsü üzerinde” cevabını verdi.²⁷⁵

Hz. Peygamber’in, yemeği masaya veya yerden yüksek bir yere koyarak yemeyi tercih etmemesi bu durumun o dönemlerde kibirli kimselerin âdeti sayılmış olmasındandır.²⁷⁶ Farklı bir yorumda da masada yemek yememesinin sebebi, böyle bir imkâna sahip olmamakla izah edilebileceği gibi, zevk ve sefa ehlinin halini

²⁷² Müslim, Eşribe 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 37, 480.

²⁷³ <https://www.ogretmensitemiz.com/egitim/meslek-lisesinde-ogretmene-yapilan-saygisizlik-sonrasi-ogretmen-h132.html> Erişim tarihi: 24.03.2019

²⁷⁴ Kandemir, vd., *Riyâzü’s-sâlihîn -Tercüme ve Şerh-* c. 4, 252.

²⁷⁵ İbn Mâce, Et’ime, 20; Tirmizî, Et’ime, 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 19, 332.

²⁷⁶ Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercüme ve Şerhi*, (I-X), (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1983): c. 9, 48.

aksettirecek bir görüntüden hoşlanmaması ile de izah edilebilir. Buna göre masada yememek mutlak bir zorunluluktan öte Hz. Peygamber'in tercihidir.²⁷⁷

e) Yemek/ İftar Davetinde Ev Sahibine Teşekkür ve Dua

Hz. Peygamber misafirliğe davet edildiğinde yemeğin ardından ev sahibine dua ederdi. Enes b. Mâlik'in rivayet ettiği bir hadiste kendisine ekmek ve zeytinyağından oluşan bir sofraya hazırlayan Sa'd b. Ubâde'ye (ö. 14/635) şöyle duada bulunmuştur:

*Sofranızda oruçlular iftar etsin, yemeğinizden sâlihler yesin, melekler sizin için Allah'a istiğfarda bulunsun.*²⁷⁸

Aynı sofrada beraberce yenilen yemekler dostlukları pekiştirecek, insanların birbirilerinden etkilenmesine vesile olacaktır. Bu hakikati bilen Hz. Peygamber dostluk kurulacak kişilerin iyi insanlardan seçilmesi gerektiğini Sa'd b. Ubâde'nin sofrasında yapmış olduğu bu dua ile inananlara bildirdiği görülmektedir.²⁷⁹ Nitekim bu uyarıyı başka bir rivayette şu şekilde tekrarlamaktadır:

*Müminler dışında kimse ile arkadaşlık etme, yemeğini de takva sahipleri dışında kimse yemesin.*²⁸⁰

Hz. Peygamber ev sahibine dua etmekle birlikte yemek sonrasında Allah'a hamd ederdi. Enes b. Mâlik'ten rivayet edilen bir hadiste Allah'ın, yemek yedikten veya bir şey içtikten sonra kulunun kendisine hamdetmesinden hoşnut olacağını²⁸¹ bildirmekte, inananların nasıl hamd edeceğini de farklı rivayetlerde şu şekilde ifade etmektedir:

---

²⁷⁷ İbnu'l-Esîr el-Cezerî, , *Câmiu'l-usûl* trc. Kemal Sandıkçı, (I-XIX), (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), c. 11, 636.

²⁷⁸ Ebû Dâvûd, Et'ime, 54; İbn Mâce, Sıyâm, 45; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. IXX, S. 215; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. II, S. 344.

²⁷⁹ Görmez, vd., *Hadislerle İslam*, c. III, s. 264

²⁸⁰ Ebû Dâvûd, Edeb, 19; Tirmizî, Zühd, 55.

²⁸¹ Müslim, Zikir, 89; Tirmizî, Et'ime, 18.

*Kim yemekten sonra “Benden hiçbir güç ve kuvvet olmaksızın bana bu rızıktan faydalanma imkânı veren Allah’a hamdolsun” derse günahları bağışlanır.*²⁸²

*Hz. Peygamber yemek yedikten sonra; “Hamd, bizi yediren içiren ve bizi Müslümanlardan kılan Allah’a mahsustur.” diye şükretmiştir.*²⁸³

*Allah’ım bize vermiş olduğun bu nimetleri bizim için bereketlendir, bundan daha hayırlısı ile bizleri doyur.*²⁸⁴

Enes b. Mâlik’ten rivayet edilen bir hadiste ikramları ve misafirperverliklerinden dolayı Ensar’a imrenen muhacirler, Hz. Peygamber’in yanına gelerek “Yâ Rasûlallah! Ecir ve sevabı Ensar alıp götürdü.” demişlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle demiştir:

*“Hayır! Allah’a onlar için dua ettiğiniz, onlara minnettar olduğunuz, takdir ve teşekkürde bulunduğunuz sürece siz de ecirden payınızı alırsınız.”*²⁸⁵

Yapılan iyilikleri takdir edip teşekkür etmek, ferdî ve ictimâî iyileşmeye katkıda bulunmanın belki küçük ama en önemli davranışlarından biridir. Yapılan ikrama saygı duymak, teşekkür etmek duyarlı toplumu inşa etmenin kişisel reflekslerinden biridir.²⁸⁶

f) Ayakta Yiyip İçmenin Sakındırılması

Yiyecek ve içeceğin muhtevası ne kadar önemliyse nasıl tüketildiği de o kadar önemlidir. Bu konuda Hz. Peygamber ayakta yenilip içilmemesi hususunda çeşitli ikazlarda bulunmaktadır. Bunlardan birini Enes b. Mâlik şu sözlerle nakletmektedir:

---

²⁸² İbn Mâce, Et’ime, 16; Tirmizî, Da’vet, 56, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXIV, 395.

²⁸³ İbn Mâce, Et’ime, 16; Ebû Dâvûd, Et’ime, 53; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. XVII, S. 375.

²⁸⁴ Ebû Dâvûd, Eşribe, 21; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 3, 440.

²⁸⁵ Ebû Dâvûd, Edeb, 12; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, c. 6, 302

²⁸⁶ Ali Akyüz, *Hz. Peygamber’in Medeniyet Projesi –Saygı Medeniyeti-*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 194

*Allah Rasûlü ayakta içmeyi bizlere yasakladı. Kendisine ayakta yemek yeme hususu sorulduğunda ise “Ayakta yemek yemek daha şiddetli bir şekilde yasaktır” demiştir.*²⁸⁷

Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber, unutulurak ayakta su içen kimsenin durumu için de içtiği suyu geri çıkarmasını istemiştir. İbn Abbas'ın bir rivayetinde Hz. Peygamber'e zezem ikram edildiği, Hz. Peygamber'in de zezemi ayakta içtiği,²⁸⁸ Hz. Ömer'in de: “Biz Hz. Peygamber'in zamanında yürürken bir şeyler yer ve ayaktayken içerdik” rivayetleri görülmektedir.

Hadisler incelendiğinde Hz. Peygamber'in ayakta da oturarak da su içtiği görülmektedir. Hz. Peygamber bu şekilde her iki usulün de yasak olmadığını göstermekle birlikte sağlık açısından ayakta su içmeyi uygun görmediği için bunu alışkanlık haline gelmesini istememiştir. Hz. Osman hariç diğer üç halifenin de ayakta su içtiklerine dair rivayetler bunu göstermektedir.²⁸⁹

g) Suyu Üç Solukta İçme

Hz. Peygamber'in su ve diğer içecekleri içme hususundaki uygulamalarından biri de bunların üç solukta içilmesidir. Enes b. Mâlik Hz. Peygamber'in buna dair ahlâkını şu sözlerle aktarmaktadır:

*Hz. Peygamber bir kaptan su içtiği zaman suyu üç solukta içerdi ve bu şekilde su içmenin hem daha kandırıcı hem de sağlık açısından daha uygun olduğunu bizlere öğretirdi.*²⁹⁰

Hz. Peygamber suyu tek solukta içenlerin su içme şekillerinin fenalığına dikkat çekmek için onların su içişini develerin su içiş tarzlarına benzetmiştir:

*Develer gibi suyu bir solukta tüketmeyin, iki veya üç solukta tüketin, öncesinde besmele çekin, sonrasında ise “elhamdülillah” diyerek Allah'a hamdedin.*²⁹¹

---

²⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 20, 236; Müslim, Eşribe, 12-14.

²⁸⁸ Müslim, Eşribe, 15; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 4, 68-368.

²⁸⁹ Kandemir, vd., *Riyâzü's-Sâlihîn -Tercüme ve Şerh-*, c. 4, 265.

²⁹⁰ İbn Mâce, Eşribe, 18; Tirmizî, Eşribe 13; Müslim, Eşribe 16.

²⁹¹ Tirmizî, Eşribe 13.

h) Yemek Artıkları Hususu

Beslenme insanın temel günlük yaşam aktivitelerinin başında gelmektedir.²⁹² Bu sebeple yeme-içme üzerine âdâb-ı muaşeretin, Hz. Peygamber tarafından detaylı bir şekilde izah edildiği, Hz. Peygamber'in sünnetinde bu konunun önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Enes b. Mâlik'in şu sözleri konu açısından önemlidir:

*Allah Rasûlü yemeğini bitirmesinin akabinde yemek yerken kullandığı parmaklarını yalardı ve bizlere şunu öğütlerdi: "Sizden biri yemeğinden bir parçasını yere düşürürse, toz toprak gibi yapışan şeyleri temizlesin, böylelikle de o parçayı şeytana bırakmasın." Hz. Peygamber yemek yediğimiz kaplarımızı dibinde artık bırakmayacak şekilde temizlememizi emreder ve şunu derdi: "Bereketin, yemeğinizin hangi parçasında olduğunu bilemezsiniz."*²⁹³

Hz. Peygamber'in inananlar için; yemeğe başlamadan önce ellerin yıkanması,²⁹⁴ yemeğe besmele ile başlanması,²⁹⁵ yemeğin sağ el ile yenmesi, yemek sonrasında tekrar ellerin yıkanması²⁹⁶ ve Allah'a hamdedilmesi²⁹⁷ gibi bazı ölçüler koyduğunu görmekteyiz. Burada da bu ölçülerin içerisine Hz. Peygamber'in, sofraya şeytanın ortak olmaması için düşen lokmanın hemen yerden alınıp yenilmesini, tabakta kırıntı bırakılmamasını tavsiye ettiğini görmekteyiz.

---

²⁹² Yasin Pişgin, "Kur'an ve Sünnete Göre Beslenme ve Şahsiyet Yapısına Etkisi", *Eskiyeni Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi*, (2014), S. 28, 137.

²⁹³ Ebû Dâvûd, Et'ime, 49; Tirmizî, Et'ime, 11; Müslim, Eşribe, 18; Ahmed b. Hanbel, c. 21, 465.

²⁹⁴ İbn Mâce, Et'ime, 5.

²⁹⁵ Müslim, Eşribe, 13; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 38, 285-391

²⁹⁶ İbn Mâce, Et'ime, 5.

²⁹⁷ İbn Mâce, Edeb, 55.

SONUÇ

Eğitim insan hayatının her safhasında büyük bir öneme sahiptir ve eğitime en müsait zaman dilimi hiç şüphesiz çocukluk dönemidir. Zira bu dönemde çocukların zihin ve algı gücü henüz yıpranmamıştır.

Enes b. Mâlik ile Hz. Peygamber arasındaki on yıllık kesintisiz eğitim süreci büyük bir öneme sahiptir. Enes b. Mâlik'in eğitim çağında bir çocuk olması, -yaşadığı dönemdeki insanların büyük çoğunluğundan farklı olarak- okuma yazma bilmesi, zekâsı ve Hz. Peygamber'e olan bağlılığı bu konuda müstakil bir çalışma hazırlanması konusunda teşvik edici olmuştur.

Çocuk eğitimi konusunda Hz. Peygamber'den rivayet edilen yüzlerce hadis tespit edilebilir. Ancak bahsi geçen hadisler incelediğinde bunların Hz. Peygamber'in farklı zamanlarda farklı şahıslarla münasebetlerinden sadır olduğu göze çarpmaktadır. Çocukluk ve gençlik dönemlerinin en önemli zamanlarını Hz. Peygamber'e hizmet ederek geçiren Enes b. Mâlik'in naklettiği rivayetler ise yaklaşık on yıl gibi daha geniş bir zamana yayılmaktadır. Sabahın ilk anlarından başlayarak gecenin ilerleyen saatlerine kadar, evde, seferde, savaşta her an Hz. Peygamber'le beraber olan Enes b. Malik'in aldığı eğitimin birbirini takip eden ve birbirini tamamlayan bir mahiyete sahip olduğu görülmektedir.

Bu araştırmada, Hz. Peygamber'in hal, hareket ve davranışlarının bir çocuk gözünden süzülerek değerlendirilmesi ve daha özelde âdâb-ı muâşeret kuralları bağlamında tahlili hedeflenmiştir. Enes b. Mâlik'in, Hz. Peygamber'e ve onun buyruklarına olan bağlılığı, ondan öğrendiklerini uzun hayatı boyunca çevresindekilere aktarmış olması bu açıdan zengin bir kaynak oluşturmuştur.

Enes b. Mâlik'in, kendisine Hz. Peygamber tarafından verilen görevleri aksattığında ceza yerine merhametle muamele gördüğüne şahit olunmaktadır. Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'e bağlılığı, zekâsı, hafızasının kuvveti ve Hz. Peygamber'i örnek alıştı dikkat çeken diğer hususların başında gelmektedir.

Bu çalışmanın sonunda Hz. Peygamber'in ibadetlerde bunaltıcı ve yorucu bir yol izlemediği, aksine beşerî vasıfları da göz önünde bulundurarak mümkün mertebe kolaylığı tercih ettiği görülmektedir. Sahâbenin namaz esnasında sağa sola

bakması, imamdan önce rükûa ve secdeye yönelmesi gibi davranışların Hz. Peygamber tarafından güzellikle düzeltilmesi bu hususlara misal olarak verilebilir.

Bu araştırmada ulaşılan sonuçlardan biri de Hz. Peygamber'in birebir eğitim yöntemini toplu eğitime tercih etmesidir. Hz. Peygamber her bir insanın seviyesi, yaşı ve algı gücüne göre farklı farklı öğretim usulleri benimsemiş ve bunları bütün dinamizmiyle hayatın akışı içerisinde uygulamıştır. Örneğin; davet edildiği bir yerde ev ahalisine namaz kıldırılmayı teklif etmesi ve bu şekilde namazı öğretmesi veya cemaatte yetişkinlerin, çocukların ve kadınların duracakları yerleri göstermesi misal olarak verilebilir.

KAYNAKÇA

- Azzâm, Abdurrahman. *Peygamberimizin Örnek Ahlâkı*. çev. Hayreddin Karaman. İstanbul: Timaş Yayınları, 1995.
- Abdürrezzâk es-San‘ânî, Ebû Bekir Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-A‘zamî, (I-XI), Beyrut: el-Meclisü'l-İlmî, 2. baskı, 1403 h.
- Ağırman, Cemal, “Muksirûn”, *DİA*, İstanbul, 2006, C.31, 534.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* thk. Şuayb el-Arnaût, v.dgr., (I-L), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Algül, *Peygamberimizin Şemâilî, Ahlâk ve Âdâbı*, İstanbul: Nil Yayınları, 2002.
- Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Yakını Kıbrıs Şehidi Hala Sultan Ümmü Harân Bint-i Milhan, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1985.
- Ali Akyüz, *114 Kod: Hz. Peygamber'in Düşünce Davranış Konuşma Atlası*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010).
- *Hz. Peygamber'in Medeniyet Projesi –Saygı Medeniyeti-*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008).
- Aşkar, Petek – Begüm Akkoyunlu, “Kolb Öğrenme Stili Envanteri”. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, C. 17, S. 87, (1993): 37-47.
- Ateş, Ali Osman, “Ebû Kılâbe El-Cermî” *DİA*, 1994, C.11, 177.
- Bayraktar, Mehmet Faruk, *İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 8. baskı, 2010.
- el Bennâ, Abdurrahman, *Bulûgü'l-Emâni min Esrari'l-Fethi'l-Rabbani*, I-XXIV, Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1976.
- el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *es-Sünenü'l-kübrâ* thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, (I-X), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. baskı, 1424/2003, 109.

- el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu'l-müsnedü's-sahîh el-muhtasar min umûri Rasûlillâh sallallâhu aleyhi ve sellem ve sünenihi ve eyyâmih* nşr. Mahmûd Züheyr en-Nâsır, (I-IX), Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1. baskı, 1422 h.
- Birişik, Abdulhamit, Katâde b. Diâme, *DİA*, 2002, C. 15, 22.
- Canan, İbrahim, “Enes b. Mâlik”, *DİA*, İstanbul 1995, C.11, 234-235.
- el-Cevziyye, İbn Kayyım. *Ravzatu'l-muhibbîn ve nüzhetü'l-müşâkîn; Sevenlerin Bahçesi-Aşka ve Âşıklara Dair.* çvr. İbrahim Doğu, İstanbul: Ahsen Yayınları, 2001.
- el-Cezerî, İbnu'l-Esîr. *Câmiu'l-usûl* çvr. Kemal Sandıkçı. (I-XIX), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.
- Cihan, Sadık, “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Selâm ve İnsan Münasebetlerde Önemi,” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, (1986).
- Cirit, Hasan, “Sâbit el-Bünânî” *DİA*, c. 35, TDV, (2008).
- Çağrıçı, Mustafa, “Edep” *DİA*, İstanbul, 1994, C. 20, 412.
- Çınar, Fatih ve Nural Şener, “Cami Cemaatinin Cami İle Tanışmalarında Çocukluk Dönemi Yaşantılarının Etkileri” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9 S 47, (2016)
- Davudoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, I-XI, İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1983.
- Demircan, Adnan, *Asr-ı Saadet Dünyası: Hz. Peygamber (sas)'in Beşeri Münasebetleri Temel Hak ve Hürriyetler*, İstanbul: Siyer Yayınları, 2015,
- Demirtaş, Zülfü ve Davut Nacar, “Mehmet Akif Ersoy’un Safahat Eserinde Öğretmen Modeli”, *Electronic Journal of Education Sciences*, Yıl 2018, C.7, S 13, s. 99.
- Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen (Süyûtî'nin Şerh'i ve Sindî'nin Hâşiye'si ile birlikte)* (thk. Mektebetü Tahkiki't-Türâs), I-VIII (dört cilt halinde), Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 5. baskı, h. 1420.
- Ebû Ca'fer Muhammed b. Hüseyin b. Musa el-Huneynî, *Müsnedu Enes (r.a.)*, thk. Amr Besyûnî, Beyrut: Darü'l-Muktebes, 2015.

- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, (thk. Şuayb Arnaût, Muhammed Kamil Karabelli), (I-VII), Dımaşk: Darü'r-Risaleti'l-Alemiyye, 1. baskı, 1430/2009.
- Efendioğlu, Mehmet, "Selâm", *DİA*, İstanbul, 2009, C. 36, 342.
- Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, Fatih Kürsüsünde, Vâiz Kürsüde, haz. Hüseyin Su, Abdurrahim Karadeniz, 2. Baskı, Ankara: Hece Yayınları.
- Fahreddin Yıldız, "İlmî Bir Disiplin Olarak Fıkühü'l-Hadîs", (Basılmamış Doktora tezi M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü 2016)
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî *İhyau ulumi'd-din*, (trc. Ali Arslan), (I-X), İstanbul: Yayılcık Matbaası, 1971.
- Gökalp, Ziya, *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri*, Der. Rıza Kardaş Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1973.
- Gürsoy Naskali, Emine, *Selamlaşma*, İstanbul: Libra Yayınları, 2018.
- Halîl-î Mar'aşî, *Ravzatü'l 'imân: Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkı Basım* s.148, Der. Lütfi Alıcı ve Gülcan Tanıdır Alıcı), Kahramanmaraş: Ukde Yayınları. 2012.
- Hatipoğlu, Haydar, *Sünen-i İbn Mâce Tercüme ve Şerhi*, (I-X), İstanbul: Kahraman Yayınları, 1983.
- İbn Cema, Bedreddin. *Tezkiretü's sami ve'l-Mütekellim fi Edebi'l-Âlim ve'l Müteallim/ İbn Cema'dan Öğretmen ve Öğrencilere Öğütler*. çvr. M. Faruk Bayraktar, İstanbul: İfav Yayınları, 1997.
- Tezkiretü's Sami ve'l-Mütekellim fi Edebi'l-Âlim ve'l Müteallim: İslam Geleneğinde Öğretmen Öğrenci Eğitim-Öğretim Âdâbı, çvr. Muhammed Şevki Aydın, İstanbul: Marifet Yayınları, 1998.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm, *el-Musannef* thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, (I-VII), Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1. baskı, 1409.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *el İsâbe fi Temyîzi's Sahâbe*, (I-VIII), 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, 1415 h

- İbn Kesîr, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer. *Şemâilü'r-Resûl Hz. Peygamber (S.A.V)'in Şemâili-Mucizeleri-Hususiyetleri*. çvr. Naim Erdoğan. İstanbul: Temel Neşriyat, 1983.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd er-Rebeî el-Kazvînî, Sünen-ü İbn Mâce, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kâhire: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1975/1395.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* thk. Ali Muhammed Ömer, (I-XI), Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1. baskı, 2001.
- İbnü'd-Deyba, Ebû Muhammed Vecihüddin Abdurrahman b. Ali. *Teysirü'l-vüsul ila camii'l-usul min hadisi'r-Resul, Hadis Ansiklopedisi: Kütüb-i sitte*, (I-XVIII). çvr. İbrahim Canan. Ankara: Akçağ Basım, 1993.
- Demirkent, Işın, "Kıbrıs", *DİA*, c. 25, TDV, (2002).
- Kadi İyaz, Ebü'l-Fazl İyaz b. Musa b. İyaz el-Yahsubi. *Şifa-i şerif şerhi*, çvr. Mehmet Yaşar Kandemir. (I-III). İstanbul: Tahlil Yayınları, 2012.
- Kanat, H. Fikret, *Ailede Çocuk Terbiyesi*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1976.
- Kandehlevi, Muhammed Yûsuf. *Hayâtü's-Sahâbe Peygamberimiz ve İlk Müslümanlar*. (I-IV). trc. Sıtkı Güllü. İstanbul: Divan Yayınları, 1990.
- Kandemir, M. Yaşar, "Havle bint Sa'lebe", *DİA*, İstanbul, 1997, C. 16, 539.
- *Örneklerle İslâm Ahlâkı*, İstanbul: Nesil Yayınları, Ankara, 1986.
- "Ümmü Harâm", *DİA*, 2012, C. 42, 322.
- Kubat, Mehmet, *Hasan el-Basrî Hayatı, İlmî Kişiliği ve Kelam İlmindeki Yeri*, İstanbul: Çıra Yayınları, 2008.
- Küçük, Raşit, "Sevgi Medeniyeti (Allah'ta Kul, Kulda Allah Sevgisi)", İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002.
- Laurence Steinberg, *Adolescence, -Ergenlik-*, Der. Figen Çok, Ankara: İmge Kitabevi, 2007.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*, çvr. Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları, 2004.

- Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahî el-Himyerî, *el-Muvatta'* thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs el-Arabî, 1406/1985.
- el-Mâverdî, Ebu'l Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî, *Edebu'd-Dünya ve'd-Dîn*, Beyrut 1398/1978.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim -el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar bi nakli'l-adl ile'l-adl ilâ Rasûlillâh-* thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (I-V), Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûs'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, Der. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, (I-VI), İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hamidiye Koleksiyonu, 2014.
- en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Mûrî. *Riyazü's-Salihin: Peygamberimizden Hayat Ölçüleri* trc. M. Yaşar Kandemir, İsmail L. Çakan, Raşit Küçük. I-VIII, İstanbul: Erkam Yayınları, 1999/1419.
- *el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim b. Haccâc*, (I-XVIII), Beyrut: Daru İhyai-Turasi'l-Arabi, 1392 h.
- en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen* (Süyûtî'nin *Şerh*'i ve Sindî'nin *Hâşiye*'si ile birlikte) thk. Mektebetü Tahkîki't-Türâs, (I-VIII) (dört cilt halinde), Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 5. baskı, h. 1420.
- Ortaç, Yusuf Ziya, *Portreler: bir varmış bir yokmuş*, İstanbul: Yeni Matbaa, 1960,
- Özek, Ali, vd, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meâli*, Türk Diyanet Vakfı, Ankara 2012.
- Özel, Ahmet, "Gayri Müslim", *DİA*, İstanbul, 1996, C. 1, 419.
- Paksu, Mehmet, *Peygamberimizin Örnek Hayatı*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1986.
- Pişgin, Yasin, "Kur'an ve Sünnete Göre Beslenme ve Şahsiyet Yapısına Etkisi", *Eskiyeşi Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi*, 2014, S 28, s. 137.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal. *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*. trc. Yusuf Türker. İstanbul: Pınar Yayınları, 2018.

- Saygın, Oğuz ve Şafak Layiç, *Resimli Beden Dili*, İstanbul: Dört Çarpı Dört Yayınları 2006.
- Sezer, Mustafa, “İslâm Tarihi’nde Bi’r-i Maûne Hâdisesi Üzerine Bir Araştırma”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 2, sy. 2, sf. 251.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*, thk. Abdülvehhab Abdüllatif, 1 c'de 2 c., Kahire: el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1385/1966.
- Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalı Mehmet Akif Ersoy Külliyyatı*, I-X, İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- Tarhan, Nevzat “Sevme Duygusu”, *Psikohayat*, sy. 11, s. 40.
- et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sülemi, *el-Câmiü'l-kebir*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, (I-VI), 2. Baskı, Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998
- *Şemâil-i Şerif Şerhi*, (trc. Mehmet Yaşar Kandemir), I-III, 2. Baskı, İstanbul: Tahlil Yayınları, 2016.
- *Tam Şemâil-i Şerif Tercemesi*. trc. Muhammed Raif Efendi. Konya: Konya Kitapçılık 2010.
- Tunç Yaşar, Fatma, “Âdâb-ı Muaşeret” *DİA*, İstanbul, 2016 Ek-1, s. 34.
- Vankulu Mehmed Efendi, (Mehmet b. Mustafa el-Vani) *Vankulu lügati* (I-II), haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, I-XVIII, (Kahire: Dâr'ul hadîs, 2006).